

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΘΑΪΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ 5'. - ΤΕΥΧ. Ε' ΚΑΙ 5'.

ΜΑΡΤΙΟΣ ΚΑΙ ΑΠΡΙΛΙΟΣ.

Όλα τα περί του εν τούτοις εδωκεν
προβλεπόμενα ή περί παιδείας και υγιεινής και
των υγιεινών σκευών. (Πλάτ. Πρωτ., 4).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

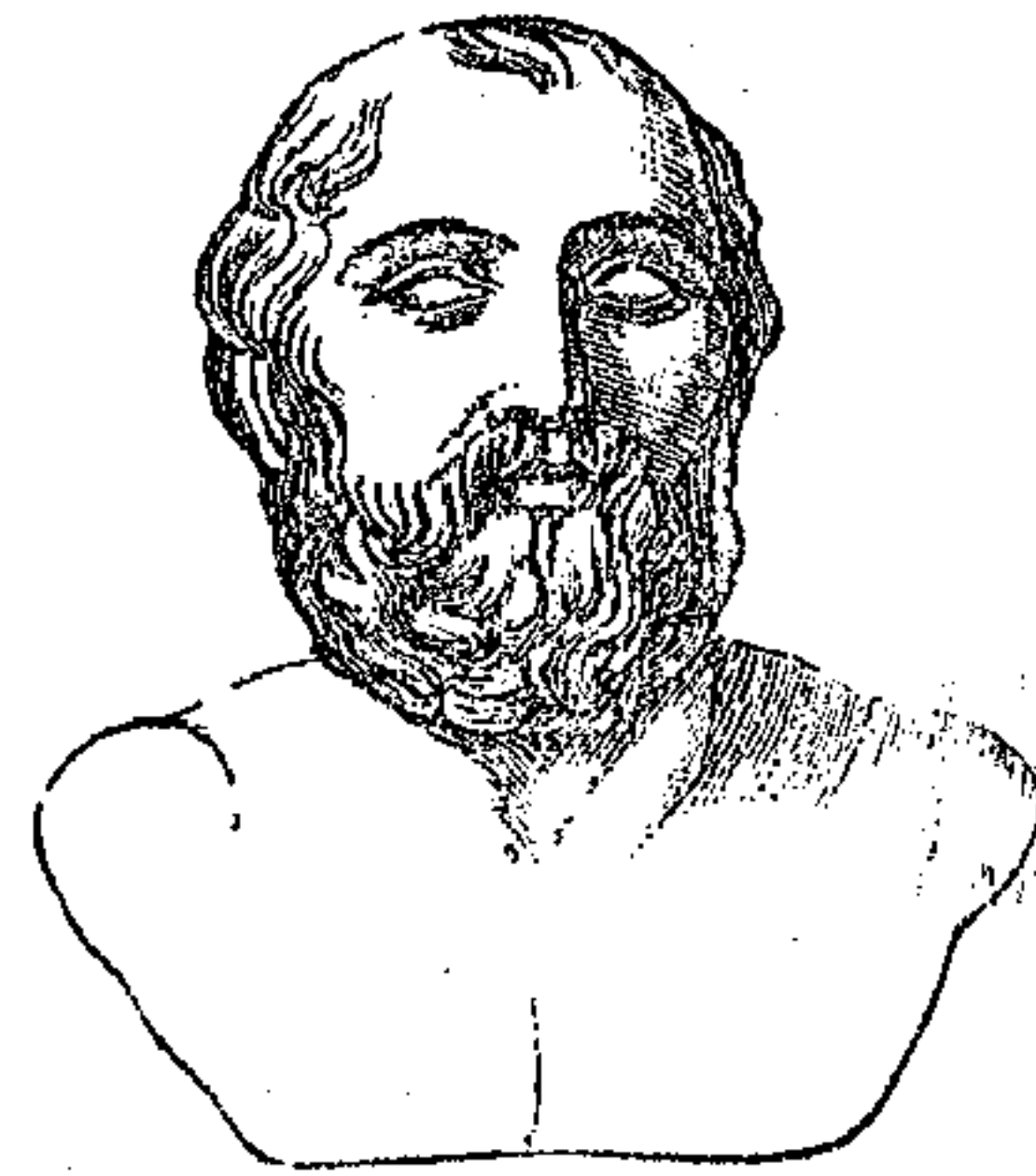
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1884

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝ ΤΩ Ε΄ ΚΑΙ Σ΄ ΤΕΥΧΕΙ.

- Γ. Ι. ΔΕΡΒΟΥ—Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῶν αἰσίων τῆς ὑπὸ τῶν ἐσπερίων κρατῶν τῆς Εὐρώπης καταπολεμουμένης Καθολικῆς ἐκκλησίας (σελ. 181—205).
- Ν. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ—Περὶ ἀνατροφῆς τῶν κορασίων ὑπὸ ἰατρικὴν ἔποψιν, μετάφρασις (σελ. 205—224).
- Κρίσις τοῦ Μαραθείου διαγωνισμοῦ, ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Βλ. Σκορδέλλη εἰσηγητοῦ τῆς ἀγωγικῆς Ἐπιτροπείας (σελ. 225—254).
- ΒΛ. Γ. ΣΚΟΡΔΕΛΛΗ—Ἡ παιδαγωγία ἐν τῇ πράξει.—Ἡμερολόγιον διδασκάλου (σελ. 254—258).
- Ν. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ—Πρακτικαὶ γνώσεις.—Πρόβλημα (σ. 258—259).
- Ἔργασαι Σὺλλόγου.—Εἰδικαὶ συνελεύσεις.—Ἀναγνώσματα (σελ. 260).

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ Σ΄.

ΜΑΡΤΙΟΣ ΚΑΙ ΑΠΡΙΛΙΟΣ

ΤΕΥΧ. Ε΄ ΚΑΙ Σ΄.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ

Τῆς ὑπὸ τῶν ἐσπερίων κρατῶν τῆς Εὐρώπης καταπολεμουμένης
Καθολικῆς Ἐκκλησίας

Ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Διδασκαλικῷ Σὺλλόγῳ
τῇ 14ῃ Ἰανουαρίου 1884.

ΥΠΟ ΓΕΩΡ. Ι. ΔΕΡΒΟΥ.

(Συνέχ. ὄρα εἰς τευχ. Γ΄. καὶ Δ΄. σελ. 77).

II.

Πῶς αἱ Θεοκρατικαὶ αὗται ἀρχαὶ ὑπεστηρίχθησαν καὶ ἐξηπλώθησαν
ὑπὸ Πάπα Πίου τοῦ Θ΄ ἐν τῷ ἡμετέρῳ αἰῶνι ;

Πρὶν ἢ Πίος ὁ Θ΄. γένηται ὑπέρμαχος καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν
Θεοκρατικῶν ἀρχῶν τοῦ μεσαίωνα ἠναγκάσθη, ἅμα διαδεξάμενος
κατὰ τὸ 1846 Γρηγόριον τὸν ις΄. ἐν τῷ παπικῷ κράτει, νὰ φανῇ
(ΤΟΜ. Σ΄.)

Ἐπόπται τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Πλάτωνος» εἰσὶν οἱ Κ.Κ. Βλ. Σκορδέλλης, Ἐμμ. Γαλάνης καὶ Σπ. Σούγκρας· γραμματεὺς δὲ τῆς Ἐπιτροπείας ταύτης ὁ εἰδ. γραμματεὺς τοῦ Σὺλλόγου κ. Γ. Γ. Θεοδωρόπουλος, πρὸς ὃν δέον ν' ἀπευθύνηται πᾶς ἔχων πραγματείαν πρὸς δημοσίευσιν.

ένεκα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων κατ' ἀρχάς φιλελεύθερος. Ἐὐ-
 παπικὸν κράτος, συνιστάμενον ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν
 αὐτῆς, διετέλει ἐπὶ Γρηγορίου ΙΓ'. ἐν οἰκτροῦ καὶ ἀξία ἐλέους κα-
 ταστάσει. Οἱ κληρικοὶ κατέχοντες πάντα τὰ διοικητικὰ, δικαστικὰ
 καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα κατέλιβον τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνει-
 δήσεως τῶν πολιτῶν, μεταχειριζόμενοι αὐτοὺς ὡς τυφλὰ ὄργανα
 αὐτῶν. Ὅσοι δὲ τῶν πολιτῶν ἐνεφοροῦντο φιλελευθέρων φρονη-
 μάτων κατηγγέλλοντο ἐπὶ πολιτικοῖς ἐγκλήμασι καὶ εἴτε ἐρρίπτον-
 το εἰς ἐλεεινὰ καὶ ὑγρά δεσμοτήρια, ἐν οἷς διετέλουν μετ' ἐνόχων
 καὶ κακούργων συναγελαζόμενοι, εἴτε ἐξωρίζοντο εἰς ξένας χώρας.
 Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐπίσημοι ἄνδρες καὶ πολλαὶ ἐπίσημοι πόλεις τοῦ
 παπικοῦ κράτους ἀναφερόμενοι πρὸς τὰ ἐσπέρια κράτη τῆς Εὐ-
 ρώπης καὶ πρὸς τὸ συμβούλιον τῶν καρδιναλίων ἐξετραγώδουν
 τὰ δεινὰ αὐτῶν, γράφοντες ὅτι ταῦτα θὰ παρέλθωσιν, ὅταν εἰσα-
 χθῶσιν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος αἱ φιλελεύθεροι ἀρχαὶ τοῦ
 νέου πολιτισμοῦ, ἧτοι ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου, ἡ ἰσότης τῶν δι-
 καιωμάτων καὶ καθηκόντων μεταξὺ κλήρου καὶ λαοῦ καὶ ὁ ἐλευ-
 θερος συναγωνισμὸς πρὸς κατάληψιν τῶν ἀξιομάτων ἀναλόγως
 τῆς προσωπικῆς ἱκανότητος ἐκάστου καὶ οὐχὶ τοῦ γένους. Τὰ ἐ-
 σπέρια κράτη τῆς Εὐρώπης συνεβούλευσαν Γρηγόριον τὸν ις'. νὰ
 μεταρρυθμίσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ κατὰ τὰς φιλελευθέρους ταύτας
 ἀρχάς· ἀλλ' οὗτος ἐκώφευεν· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Πάπας Πίος δ
 Θ'. βλέπων τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου
 κράτους ἀνώμαλον καὶ πιεζόμενός πως ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ἀπερά-
 σισε κατ' ἀρχάς νὰ πληρώσῃ τὸ μεταξὺ κλήρου καὶ λαοῦ ἀνοιχθὲν
 χάσμα καὶ νὰ φανῇ φιλελεύθερος. Διὰ τοῦτο ἀπένειμε πᾶσι τοῖς
 ἐπὶ πολιτικοῖς ἐγκλήμασι καταγγελλομένοις καὶ καταδιωκομένοις
 ἀμνηστειάν, συνέστησεν ἐκ νουνεχῶν καὶ χρησίμων ἀνδρῶν μὴ
 κληρικῶν ἐπιτροπείας, αἵτινες ἐσκόπουν ν' ἀναθεωρήσωσιν τὴν νο-
 μοθεσίαν πλήθουσαν ἀοριστιῶν, ἀβεβαιότητων καὶ ἀντιφάσεων καὶ
 στερουμένην ἐνότητος καὶ ἀρμονίας, καὶ νὰ διαιρέσωσι τοὺς δια-
 φόρους κλάδους τῆς διοικήσεως καὶ τέλος κατήρτισεν ἐξ ἐγκρίτων
 πολιτῶν τῶν ἐπαρχιῶν Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας διὰ διατάγ.

ματος τῆς 19 Ἀπριλίου 1847 πρὸς ὑποστήριξιν τῶν κυβερνη-
 τικῶν ἔργων αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα Πίος δ Θ'. ἐνομίσθη μεταρρυθμι-
 στῆς τοῦ παπικοῦ κράτους ὑπὸ σύμπαντος τοῦ κόσμου πιστεύ-
 σαντος, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἔδρα συνδηλλάγη μετὰ τῶν φιλελευ-
 θέρων ἀρχῶν τοῦ νέου πολιτισμοῦ. Ἐν Ἰταλίᾳ μάλιστα ἐξυμνήθη
 καὶ ὡς ἔθνικὸς ἦρως ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν νομισάντων, ὅτι ἡγούμενος
 παντὸς τοῦ ἔθνους αὐτῶν ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Αὐ-
 στριακῶν, ἐκδιώξῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ ἐπιτύχῃ
 τῆς ποθουμένης ἐθνικῆς ἐνώσεως καὶ ἀνεξαρτησίας. Ἄλλ' αἰφνης
 πυκνὸν καὶ ζοφῶδες νέφος ἀθυμίας καὶ δυσαρρεσκείας κατέλαβεν
 αὐτοὺς κατὰ τὸ ἔτος 1848, ὅτε ὁ πάπας Πίος ἠρνήσατο νὰ συμμε-
 τάσῃ τῆς κατὰ τῆς Αὐστρίας ἐκστρατείας, ἣν γενναίως ἀνελά-
 βετο Κάρολος ὁ Ἀλβέρτος, ὁ βασιλεὺς τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς
 Σαρδηνίας καὶ πατὴρ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ καὶ ἦν πάντες
 σχεδὸν οἱ Ἰταλοὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέχρι τοῦ ἐτέρου ἄκρου τῆς χερ-
 σονήσου ὑπεστήριξαν. Ἴνα δ' ἀνακτήσῃται ὁ πάπας οὗτος τὰς
 συμπαθείας τῶν Ἰταλῶν ἐπειράθη νὰ φανῇ μᾶλλον φιλελεύθερος
 καὶ φιλόπατρις, δοὺς τὸν θεμελιώδη νόμον (statuto fonda-
 mentale), ἰδρύσας δύο βουλὰς, ὧν ἡ μὲν μία ἐξελέγετο ὑπ' αὐτοῦ, ἡ
 δ' ἕτερα ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ καταδιώξας τοὺς Ἰησουίτας ὡς ἐχ-
 θροὺς τῆς ἐθνικῆς ἐνώσεως. Ἀλλὰ μάτην· ἐπειδὴ τὰ μὲν φιλε-
 λεύθερα αἰσθήματα αὐτοῦ δὲν ἦσαν εἰλικρινῆ, καθόσον αὐτὸς μὲν
 ἐδικαιοῦτο ν' ἀποφασίζῃ περὶ πολλῶν πραγμάτων μὴ διαλαμβανο-
 μένων ἐν τῷ θεμελιώδει νόμῳ, τὸ δὲ συμβούλιον τῶν Καρδιναλίων
 οὐδόλως ἐπέτρεπε νὰ ψηφίζωνται ὑπὸ τῶν βουλῶν νόμοι, μὴ θεω-
 ρούμενοι καὶ μὴ ἐξεταζόμενοι ἐν προηγουμένῃ μυστικῇ συνεδρίᾳ
 αὐτοῦ· τὰ δὲ πατριωτικὰ αἰσθήματα αὐτοῦ ἦσαν φαινομενικὰ καὶ
 ὑποκριτικὰ, καθόσον ὁ παπισμὸς, ὡς ἡ ἱστορία αὐτοῦ διδάσκει,
 οὐδέποτε ἐπαύσατο καταστρέφων καὶ καταπνίγων τὸ ἐθνικὸν αἰ-
 σθημα τῶν λαῶν. Διὰ τοῦτο ὁ Μαρμιάρι, ὁ ἐπισημότερος
 ὑπουργὸς τοῦ Πίου, κηδόμενος περὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους
 αὐτοῦ ἠθέλησε νὰ μειώσῃ τὴν δύναμιν τούτου τοῦ Πάπα καὶ
 τῶν Καρδιναλίων ἐκεῖνον μὲν καθιστῶν ἀπλοῦν συνταγματικὸν

βασιλέα, τούτους δὲ ὑποδεεστέρους τῶν βουλῶν καὶ τῶν ὑπουργῶν, εἰς ὧν τὰς χεῖρας ἐπεθύμει νὰ συγκεντρώσῃ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν καὶ πᾶσαν τὴν εὐθύνην. Ἐπειδὴ δὲ πάπας Πίος ὁ Θ' ἔδεν ἠδύνατο μετὰ τοιούτου ὑπουργοῦ νὰ συνεννοηθῇ ἔπαυσεν αὐτὸν καὶ μετεκαλέσατο τὸν Rossi, ἄνδρα ὑπέρμαχον τοῦ μεγαλείου τοῦ Παπισμοῦ καὶ πολέμιον τῆς ἐνώσεως ὅλου τοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους. Οὗτος γενόμενος ὑπουργὸς ἐνόμισεν, ὅτι δύναται νὰ καταβάλλῃ τὰς ἀντιστρατευομένας τῷ Πάπᾳ μερίδας, δεινὴν πλανηθεὶς πλάνην, διότι, ἐνῶ εἰσῆρχετο εἰς τὸ βουλευτήριον, ἐφονεύθη δι' ἐγχειριδίου τῆ 15 Νοεμβρίου 1848. Μετὰ τοῦτο ὁ πάπας Πίος ἠναγκάσθη μετημφισμένος νὰ καταλίπῃ τὴν Ρώμην καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Gaeta, παραθαλάσσιον πόλιν τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, τῆ 24 Νοεμβρίου 1848. Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ πάπα οἱ δημοκρατικοὶ καὶ οἱ ἀναρχικοὶ ἐκήρυξαν ὡς πολίτευμα τῆς Ρώμης τὴν Δημοκρατίαν καταργήσαντες τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ δημεύσαντες τὴν ἐν Ρώμῃ εὑρισκομένην ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν.⁽¹⁾

Διατρίβων δὲ πάπας Πίος ὁ Θ' ἔτι ἐν τῇ φυγῇ ἐνεκολπώθη τοὺς πρώην ἐχθροὺς αὐτοῦ Ἰησουίτας, τοὺς ἐπιτηδαιοτάτους τούτους πολιτικούς καὶ διπλωμάτας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οἱς ἀνέθηκε τὴν σύνταξιν ὀρησκειτικο-πολιτικοῦ προγράμματος μέλλων νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ μετὰ τὴν εἰς Ρώμην ἐπάνοδον αὐτοῦ. Οἱ πολυμήχανοι Ἰησουίται ἐκπληροῦντες τὴν ἐντολὴν τοῦ πάπα ἐχάλευσαν ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις αὐτῶν τὸ ὀρησκειτικο-πολιτικὸν πρόγραμμα, ἐν ᾧ ἀνεγράφοντο τὸ μὲν πᾶσαι αἱ φιλελεύθεροι ἀρχαὶ τοῦ νέου πολιτισμοῦ, τὸ δὲ πᾶσαι αἱ θεοκρατικαὶ ἀρχαὶ τοῦ μεσαιῶνος περὶ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους καὶ ὑπεδεικνύοντο τὰ μέσα πρὸς ἐξόντωσιν ἐκείνων καὶ ὑποστήριξιν τούτων. Ὅτε δὲ πάπας Πίος ὁ Θ' βοηθούμενος ὑπὸ τῆς Γαλλίας καὶ Αὐστρίας ἀνεκτῆσατο

(1) Dollinger «Kirche, und Kirchen, Papstthum und Kirchenstaat.» München 1861 σελ. 588.... Ranke «die römischen Päpste.» dritter Band σελ. 162....

τῆ 4 Ἀπριλίου 1850 τὸν παπικὸν θρόνον καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην, τότε ἀπεφάσισε κυρίως νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ πρόγραμμα τῶν Ἰησουϊτῶν μεταχειρισάμενος τὰ ὑπ' αὐτῶν ὑποδειχθέντα πρὸς τοῦτο μέσα.

Καὶ δὴ πρῶτον τῶν τύπων. Πίος ὁ Θ' ἔτι ὦν ἐν τῇ φυγῇ διέταξεν εὐθὺς νὰ ἐκδοθῇ περιοδικὸν πρὸς διασκέδασιν τῶν πανταχοῦ τῆς Δύσεως διαδοθεισῶν πλανῶν περὶ ὀρησκειᾶς καὶ πολιτικῆς. Οὕτω δ' ἐφάνη Ἰταλιστὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1850 κατ' ἀρχὰς ἐν Νεαπόλει, βραδύτερον ἐν Ρώμῃ, ἔνθα μέχρι τῆς σήμερον ἐκδίδεται, τὸ περιοδικὸν «Civiltà cattolica», οὗ διευθύνται ἦσαν καὶ εἶναι μόνοι οἱ Ἰησουίται. Ἠγῶ δὲ τῶν ἰδεῶν τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἐγένετο ἐν μὲν τῇ Γερμανίᾳ ἕτερον περιοδικὸν «der Katholik» ἐκδιδόμενον νῦν ἐν Mainz, παραρρηγείᾳ πόλει τῆς Πρωσίας, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ ἡ ἐφημερὶς «l'Univers» συντασσομένη ὑπὸ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀποθανόντος ἐν Παρισίοις ἐπιστήμου λαϊκοῦ Louis Veuillot. Πλὴν δὲ τῶν αὐθεντικωτάτων τούτων ὀργάνων Πίου τοῦ Θ' περιττὸν νομίζω νὰ μνημονεύσω πλήθους ἄλλων περιοδικῶν, συγγραμμάτων, πραγματειῶν καὶ ἐφημερίδων, ἅτινα ἐσκόπουν νὰ καταπολεμῶσι τὰς πανταχοῦ τῆς Δύσεως ὑπαρχούσας φιλελευθέρους ἀρχὰς τοῦ νέου πολιτισμοῦ καὶ νὰ διαδίδωσι τὰς ἀπολύτους θεοκρατικὰς ἀρχὰς τοῦ παπισμοῦ.

Δεύτερον τὰ μοναχικὰ τάγματα. Τὰ ὑπὸ τῶν παπῶν πανταχοῦ ἀποστελλόμενα ἄμεσα ὄργανα πρὸς κήρυξιν τῶν ἀπολύτων καὶ δεσποτικῶν ἀρχῶν αὐτῶν εἶναι τὰ μοναχικὰ τάγματα, ἰδίᾳ δὲ τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν. Κατὰ τὸ καταστατικὸν τοῦ τελευταίου τάγματος οἱ Ἰησουίται ὑποχρεοῦνται νὰ τηρῶσιν οὐ μόνον τὰς τρεῖς εὐχὰς, τὴν πτωχείαν, τὴν ἀγνείαν καὶ τὴν ὑπακοήν, ἀλλὰ καὶ τὴν τετάρτην εὐχὴν, ἣτοι τὴν ἀφιέρωσιν αὐτῶν εἰς τὴν διηνεκὴ ὑπηρεσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ῥωμαίων Ποντιφῆκων, τὴν στρατείαν αὐτῶν εἰς τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰς μόνον τὸν Κύριον καὶ εἰς τὸν Ῥωμαίων Ποντίφηκα, τὸν τυποτηρητὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς οὕτως, ὥστε ὅ,τι δῆποτε οἱ Ῥωμαῖοι Πάπαι ἐπεθύμουν ν' ἀναθέσωσιν εἰς αὐτοὺς ἀφο-

ρῶν εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς πίστεως καὶ εἰς οἰασδήποτε χάριτος νὰ πέμψωσιν αὐτοὺς ὑπεχρεοῦντο οὕτοι ἀμέσως ὡς οἶόν τε νὰ ὑπακούωσιν ἔνευ οὐδεμιᾶς βραδύνης καὶ προφάσεως. (1) Οἱ Ἰησουῖται προσέθησαν τὴν τετάρτην ταύτην εὐχὴν ἐν τῷ καταστατικῷ, ὅτε παρεκάλουν πᾶπαν Παῦλον τὸν Γ'. νὰ ἐγκρίνη αὐτὸ, ὅπερ καὶ ἔπραξε τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1840. Συμφώνως πρὸς τὴν εὐχὴν ταύτην οἱ Ἰησουῖται ἀπεστέλλοντο ὑπὸ πᾶπα Πίου τοῦ Θ'. πανταχοῦ τῆς Ἰσπερίας Εὐρώπης, ὅπως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν καὶ κληρικῶν αὐτῆς, ἐπὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς, ἐπὶ τῶν βασιλικῶν αὐλῶν καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ αὐτῆς.

Τρίτον τοὺς καθολικοὺς συλλόγους, τὰς ἐταιρίας καὶ τὰς συντεχνίας (Katholische Vereine, Sociétés, Associations) ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ, Μ. Βρετανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Πάντα δὲ ταῦτα τὸ μὲν ἰδρυθέντα, τὸ δὲ ἀναζωπυρωθέντα, τὸ δὲ ὀργανωθέντα ὑπὸ πᾶπα Πίου τοῦ Θ'. συνετέλουν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ, ἀφ' οὗ θεμελιώδη εἶχον νόμον τὴν πρὸς τὸν πᾶπαν τυφλὴν ὑπακοὴν αὐτῶν. Οὕτω δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1848 ἰδρύθη ἐν Μαινι τῆς Γερμανίας μέγας καθολικὸς σύλλογος κληθεὶς σύλλογος τοῦ Πίου (Pius—Verein), μεθ' οὗ στενότατα συνεδέθησαν καὶ πάντες οἱ λοιποὶ σύλλογοι τῆς Γερμανίας. Ἐνεκα δὲ τοῦ συνδέσμου τούτου ὁ σύλλογος τοῦ Πίου ἐπωνομάσθη καὶ Καθολικὸς σύλλογος τῆς Γερμανίας (Katholischer Verein Deutschlands). Κέντρον τῶν μετ' ἀλλήλων στενότατα συνδεδεμένων τούτων συλλόγων ἦσαν καὶ εἶναι μέχρι τῆς σήμερον αἱ κατ' ἔτος ἐν μεγάλας καθολικαῖς πόλεσι γινόμεναι γενικαὶ συνλεύσεις αὐτῶν (Generalversammlungen). Οἱ σύλλογοι οὗτοι ἐφρόντιζον καὶ φροντίζουσι περὶ διασώσεως τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει, περὶ διατηρήσεως εἰρηνικῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὰ ἑσπέρια κράτη ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον τὰ δικαιώματα τοῦ Ἁγίου Πατρὸς ἐν Ῥώμῃ δὲν ἐβλάπτοντο ὑπ' αὐτῶν, περὶ δια-

(1) "Orz Huber «Jesuiten—Orden» Berlin 1873 σελ. 7.

δόσεως πολιτικῶν ἐφημερίδων, διατριβῶν καὶ καθόλου καθολικῶν βιβλίων, περὶ συγκεντρώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κλήρου, περὶ ἀνακτήσεως τῆς δημοφιλείας ὑπὸ τῶν Κρατῶν ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, περὶ ἀνιδρύσεως τῶν μοναστηρίων καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων. Οἱ σύλλογοι οὗτοι περιελάμβανον καὶ περιλαμβάνουσιν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν πολλὰς ἐταιρίας ἐργατῶν καὶ συντεχνίας τεχνιτῶν, ὧν σκοπὸς ἢ διδασκαλία καὶ ἢ ποδηγέτησις τῶν μελῶν αὐτῶν εἰς τὴν εὐσέβειαν, ἢ παροχὴ ὠφελίμων εἰς αὐτὰ βιβλίων καὶ ἢ ὑλικὴ ὑποστήριξις αὐτῶν ἀσθενούντων ἢ ἄνευ ἐργασίας διατελούντων. Τοιαῦται ἐταιρίαι καὶ συντεχνίαι ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐν Γαλλίᾳ. Βεβαίως πρέπει νὰ θαυμάζη τις τὸν ζῆλον, ὃν οἱ Καθολικοὶ ἐπιδεικνύουσι πρὸς περίθαλψιν τῶν πτωχῶν, γηρῶν καὶ ὀρφανῶν, ὅταν οὗτος ἦναι προῖον μόνον τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης· ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ ζῆλος οὗτος πηγάζει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ πολιτικοῦ συμφέροντος πρὸς δόξαν τοῦ πᾶπα, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, θεμελιώδης νόμος πάντων τούτων τῶν σωματείων εἶναι ἢ τυφλὴ πρὸς τὸν πᾶπαν ὑπακοή.

Τούτοις προσθετέα καὶ τὰ θεολογικὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Ῥώμης (collegia) καὶ τὰ λερατικὰ σχολεῖα τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως (seminaria) ἰδρυθέντα ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν αἱ θεοκρατικαὶ ἀρχαὶ τοῦ παπισμοῦ ἠρξάντο καταπολεμούμεναι ὑπὸ τῶν προδρόμων τοῦ νέου πολιτισμοῦ, τὸ μὲν ὑπὸ τῶν Διαμαρτυρομένων, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ (Humanismus). Πρὸς ἀποσόβησιν δὲ τῶν ἐχθρῶν τούτων ὁ παπισμὸς ἐδεῖτο πεπαιδευμένου καὶ ἠθικῶς μεμορφωμένου κλήρου, οὗ ὅμως ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τελέως ἔσπερεῖτο.

Διὰ ταῦτα οἱ Ἰησουῖται, οἱ ὑπέρμαχοι καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ παπισμοῦ, ἰδρυσαν τὰ ἐν Ῥώμῃ θεολογικὰ ἐκπαιδευτήρια πρὸς μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν νέων, ἐχόντων ἡλικίαν 15—21 ἔτους καὶ καταγομένων ἐκ καθολικῶν χωρῶν, οἵτινες μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐν Ῥώμῃ σπουδῶν αὐτῶν μετέβαινον, ὡς κληρικοὶ, εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν καὶ εἰργάζοντο πρὸς καλλιέργειαν τῶν θεοκρατικῶν ἀρχῶν τοῦ παπισμοῦ ἐμπεδοῦντες καὶ ἐνισχύοντες τὴν πρὸς αὐτὰς πίστιν τῶν Καθολικῶν καὶ ἐκριζοῦντες τὰ ὑπὸ τῶν

Διαμαρτυρομένων μεταξύ αὐτῶν πεφυτευμένα ζιζάνια. Πρῶτον ἐν Ῥώμῃ θεολογικὸν ἐκπαιδευτήριον ἰδρύθη κατὰ τὸ 1551 ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἰησουϊτῶν Ἰγνατίου Λοϊόλα, κληθὲν «Collegium Romanum.» Μετὰ τοῦτο ἰδρύθη κατὰ τὸ 1552 ἐν Ῥώμῃ τὸ «Collegium Germanicum» πρὸς μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν Γερμανῶν νέων. Ὅτε βραδύτερον κατὰ τὸ 1584 ἀπεστάλησαν ἐξ Οὐγγαρίας εἰς αὐτὸ δωρεαὶ ἐπὶ τῷ ἔρω νὰ ἐκπαιδεύωνται ἐν αὐτῷ καὶ εὐάριθμοι Οὐγγροὶ νέοι, τότε τὸ «Collegium Germanicum» ἐκλήθη ἐπὶ Γρηγορίου ΙΓ'. «Collegium Germanico—Hungaricum» ἐν ᾧ ἐμορφοῦντο καὶ ἐπαιδεύοντο Γερμανοὶ καὶ Οὐγγροὶ νέοι, μέλλοντες ν' ἀποβῶσι κληρικοὶ εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν. Κατὰ μίμησιν δὲ τοῦ τελευταίου τούτου ἐκπαιδευτηρίου ἰδρύθησαν ὑπὸ τοῦ εἰρημένου πάπα ἐν Ῥώμῃ τὸ Ἑλληνικόν, τὸ Ἀγγλικόν, τὸ Μαρωνιτικόν καὶ ἄλλα ἐκπαιδευτήρια πρὸς μόρφωσιν κληρικῶν Ἑλλήνων, Ἀγγλων, Μαρωνιτῶν καὶ λοιπῶν. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ θεολογικὰ ἐκπαιδευτήρια σώζονται μέχρι σήμερον ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα οἱ νέοι διαφόρων χωρῶν μετασχηματίζονται εἰς φανατικοὺς παπιστάς.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ θεολογικὰ ταῦτα ἐκπαιδευτήρια δὲν ἠδύναντο μόνον νὰ μορφώσωσι τοσοῦτους κληρικοὺς, ὅσων ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν πανταχοῦ τῆς Δύσεως καταπολεμουμένων θεοκρατικῶν ἀρχῶν αὐτῆς ἐδεῖτο, διὰ τοῦτο ἡ ὑπὸ τῶν παπῶν συγκληθεῖσα ἐν Τριδέντῳ οἰκουμενικὴ σύνοδος τῶν Λατίνων (1545—1563) διέταξεν ἐν τῇ 23ῃ συνεδρίᾳ αὐτῆς κατὰ τὸ 1563 πάντας τοὺς ἐπισκόπους νὰ ἰδρύσωσι ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ καὶ ἐπαρχίᾳ αὐτῶν ἱερατικὰ σχολεῖα, ἐν οἷς ὄφειλον ἐπιστημονικῶς νὰ ἐκπαιδεύωνται καὶ ἠθικῶς νὰ μορφῶνται νέοι, οἵτινες γενόμενοι κληρικοὶ νὰ δύνανται καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐπιτυχῶς νὰ καταπολεμῶσι καὶ τὸ καταπεπτωχὸς ἱερατεῖον τῆς Δύσεως ν' ἀνεγείρωσι. Κατὰ τὸν ὑπὸ τῆς Συνόδου συνταχθέντα καὶ ἐπικυρωθέντα ὄργανισμὸν τῶν ἱερατικῶν σχολείων οἱ ἐπίσκοποι, ὡς ἰδρυταὶ καὶ ἔφοροι αὐτῶν, ὄφειλον νὰ δέχωνται ἐν αὐτοῖς κυρίως πτωχοὺς νέους, ἄγοντας τοῦλάχιστον τὸ 12 ἔτος τῆς ἡλικίας, καταγομένους ἐκ

νομίμου γάμου καὶ ἐφιερμένους ν' ἀσπαθῶσι τὸ ἱερατικὸν στάδιον. Οἱ πλούσιοι νέοι ἠδύναντο μὲν νὰ ἐκπαιδεύωνται ἐν αὐτοῖς, ὄφειλον ἔμως ἰδίᾳ δαπάνῃ νὰ συντηρῶνται. Οἱ μαθηταὶ τῶν ἱερατικῶν τούτων σχολείων ὑπεχρεοῦντο νὰ λαμβάνωσι τὴν κουράν, νὰ φέρωσι πάντοτε τὸ κληρικὸν ἔνδυμα, νὰ ἐκμανθάνωσι τὴν ἱερὰν Γραφήν, τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, τὰς ὁμιλίαις τῶν ἁγίων καὶ ἄλλας φιλολογικὰς ὠφελίμους γνώσεις καὶ ν' ἀσκῶνται εἰς τὸ τελεῖν τὰ μυστήρια, ἄδειν καὶ μανθάνειν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας καὶ τελετάς. Οἱ δ' Ἐπίσκοποι ὄφειλον νὰ μεριμνῶσι περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ συντηρήσεως τῶν μαθητῶν, περὶ τῆς καθ' ἑκάστην ἡμέραν φοιτήσεως αὐτῶν εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ νὰ φροντίζωσιν, ἵνα οὗτοι καθ' ἕκαστον τοῦλάχιστον μῆνα ἐξομολογῶνται καὶ μεταλαμβάνωσι τῶν θείων μυστηρίων.⁽¹⁾

Τὰ εἰρημένα θεολογικὰ ἐκπαιδευτήρια (collegia) καὶ τὰ ἱερατικὰ σχολεῖα (seminaria) τοσοῦτον ὑπεστηρίχθησαν καὶ ἀνεξωπυρώθησαν ὑπὸ πάπα Πίου τοῦ Θ', ὥστε οἱ περὶ αὐτὸν Ἰησουῖται ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἡ θεολογία ἔπρεπε ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν πανεπιστημίων τῶν Κρατῶν καὶ μεταφυτευθῇ εἰς ἐκεῖνα, ἐν οἷς καὶ μόνοις ἐδιδάσκοντο ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν Σχολαστικῶν τοῦ μεσαίωνος καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου, τοῦ λαμπροτάτου τούτου ὄργανου τῆς ἁγίας Καθολικῆς ἐπιστήμης. Ἐπίσης ἰσχυρίζοντο, ὅτι μέγας ἐπίκειται φόβος ν' ἀποστέλλωνται οἱ νέοι εἰς τὰ γυμνάσια, λύκεια καὶ πανεπιστήμια τοῦ Κράτους, ὅπως μὴ τυχὸν ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία αὐτῶν διαφθορῶσιν.⁽²⁾ Ἰσχυρίζομενοι δὲ ταῦτα ἐσκόπουν βεβαίως ν' ἀποσπάσωσι τὰ ἱερατικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς ἐποπτείας τῶν κυβερνήσεων ἢ τῶν πανεπι-

(1) Ὅρα «*Canones et decreta sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini.*» sessio XXIII. caput XVIII.

(2) Ὅρα τὸ θεολογ. περιοδικὸν «*der Katholik*» ἔτος 1851. IV. 79. ἔτος 1852. VI. 399, 429. ἔτος 1853. VII. 344. ἔτος 1851. IV. 312. ἔτος 1862. VI. 110. πρὸς. «*Geschichte des Vatikanischen Konzils*» ὑπὸ J. Friedrich, erster Band. Bonn 1877. σελ. 272—279.

στημίων, ὅφ' ἦν ταῦτα ὑπήγοντο, καὶ νὰ διδάσκωσιν ἐν αὐτοῖς ἄνευ ἐλέγχου τὰς ὀλεθρίας καὶ καταστρεπτικὰς θεοκρατικὰς ἀρχὰς τῶν παπῶν τοῦ μεσαίωνα, δι' ὧν ἤλπιζον μορφοῦντες καὶ ἐκπαιδεύοντες φανατικούς κληρικούς νὰ καταστήσωσι τὰς γῶρας τῆς Ἑσπερίας Ἑυρώπης δούλας τῆς ἀπολύτου ἱεραρχίας. Κατὰ ταῦτα τὰ θεολογικὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Ῥώμης καὶ τὰ ἱερατικὰ σχολεῖα τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως ἦσαν σπουδαιότατα μέσα πρὸς πραγμάτωσιν τῶν σκοπῶν πάπα Πίου τοῦ Θ'.

Οὕτω λοιπὸν ὁ πάπας οὗτος μεταχειρισάμενος τὸν τύπον, τὰ μοναχικὰ τάγματα, τοὺς καθολικοὺς συλλόγους, εταιρίας καὶ συντεχνίας ἐργατῶν καὶ τεχνιτῶν, τὰ θεολογικὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Ῥώμης καὶ τὰ ἱερατικὰ σχολεῖα τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως, ὡς μέσα τὸ μὲν πρὸς καταπολέμησιν τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν τοῦ νέου πολιτισμοῦ, τὸ δὲ πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐξάπλωσιν τῶν ἀπολύτων καὶ δεσποτικῶν θεοκρατικῶν ἀρχῶν τοῦ παπισμοῦ, ἐκτίθησαν πανταχοῦ τῆς Ἑσπερίας Ἑυρώπης πλείστους ὀπαδοὺς, καλουμένους Ὑπεραλπείους (Ultramontani), οἵτινες δραστηρίως εἰργάζοντο νὰ πείθωσι πάντας σχεδὸν τοὺς κληρικούς καὶ ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, ὅπως προμαχῶσι τοῦ προγράμματος αὐτῶν, νὰ προτρέπωσι τοὺς καθολικοὺς αὐτῆς ἀπρὸς νὰ ἔχωνται αὐτῶν καὶ νὰ καθιστῶσι πάντας σχεδὸν τοὺς αὐτοκράτορας καὶ βασιλεῖς προστάτας ἢ φίλους αὐτῶν, ὡς ἐκ τῶν ἀμέσως κατωτέρω καταδεικνύεται.

Οἱ Ὑπεράλπειοι τῆς Αὐστρίας καταπολεμοῦντες τὰς ἐν τῇ γῶρᾳ αὐτῶν εἰσαχθείσας ἐκκλησιαστικὰς μεταρρυθμίσεις Ἰωσήφ τοῦ Β' αὐτοκράτορος αὐτῆς (1780) κατώρθωσαν διὰ τῆς κατὰ τὴν 18 Ἀυγούστου 1855 γενομένης ἐκκλησιαστικῆς συμβάσεως (concordatum) μεταξὺ πάπα Πίου τοῦ Θ' καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας τὰς μὲν μεταρρυθμίσεις ἐκείνου νὰ ματαιώσωσι, τὰς δὲ θεοκρατικὰς ἀρχὰς τοῦ πάπα τούτου νὰ ἀναστηλώσωσι. Κατὰ τὰς μεταρρυθμίσεις Ἰωσήφ τοῦ Β' ἡ πολιτεία ὄφειλε νὰ ἐποπτεύῃ ἐπὶ τοῦ κλήρου, ἐπὶ τῆς περιουσίας αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν σχολείων αὐτοῦ, δυναμένη νὰ καταργῇ ταῦτα, μὴ ἔχοντα ὡς σκοπὸν τὴν θρησκευ-

τικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ. Οἱ καθολικοὶ ἐπίσκοποι τῆς Αὐστρίας ὄφειλον νὰ ὦσιν ἀνεξάρτητοι, ἰθὺνόντες ἐλευθέρως τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς γῶρας ταύτης καὶ μηδεμίαν σχέσιν καὶ συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης ἔχοντες. Οὕτω δ' ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ ἐκήρυξε τὸν τέλειον χωρισμὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς Αὐστρίας ἀπὸ τοῦ Ῥωμαίου πάπα, ἵνα μὴ οὗτος ἐπιδορᾷ ἐπ' αὐτῆς. Κατὰ δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν σύμβασιν τῆς 18 Ἀυγούστου 1855 ἡ καθολικὴ ἐκκλησία τῆς Αὐστρίας ἀνεκτήσατο συνεργεία τῶν Ὑπεραλπείων πάντα τὰ δικαιώματα καὶ προνομία, ἅπερ θείδεν καὶ κατὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον εἶχε, ὡς καὶ τὴν ἐλευθέραν σχέσιν καὶ συγκοινωνίαν τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς μετὰ τοῦ Ῥωμαίου Πάπα. Ἡ ἐκκλησία τῆς Αὐστρίας διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἔτυχε τοῦ δικαιώματος καὶ προνομίου νὰ δημοσιεύῃ ἐν τῷ κράτει αὐτῆς διαταγὰς τοῦ Ῥωμαίου Ποντίφηκος ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ αὐτοκράτορος, νὰ διέπῃ τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν καὶ δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, νὰ διορίζῃ καθολικοὺς διδασκάλους εἰς πάντα τὰ καθολικὰ σχολεῖα, νὰ ἐλέγχῃ καὶ ἐπικρίνῃ τὰ βιβλία καὶ ν' ἀπαγορεύῃ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὰ σχολεῖα, ὅταν ὑπ' αὐτῆς ἐκρίνοντο βλαβερά. Ἡ ἐκκλησία τῆς Αὐστρίας ἔτυχε τοῦ δικαιώματος καὶ προνομίου νὰ διοικῇ ἐλευθέρως πᾶσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν καὶ ν' ἀσκῇ πᾶσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν (jurisdiction). Οὕτω δὲ διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης συμβάσεως τὸ Κράτος τῆς Αὐστρίας ὑπετάγη πτελέως τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῆς τῇ συνεργείᾳ τῶν Ὑπεραλπείων αὐτῆς.⁽¹⁾

Οἱ Ὑπεράλπειοι τῆς Γαλλίας, ἡγουμένου τοῦ λαικοῦ Luis Veuillot, ἐζήτουν κυρίως διὰ τοῦ δημοσιογραφικοῦ ὄργάνου αὐτῶν

(1) Ὁρα Schulte «Kirchenrecht» 1, 459 καὶ «Lehrbuch des Kirchenrechts» 1873 σελ. 175. Friedberg «die Grenzen zwischen Staat und Kirche» 1872 σελ. 493. πρὸς καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Moy ἐκδιδόμενον «Archiv für Katholisches Kirchenrecht» Innsbruck Band 1. σελ. IV. ὡς καὶ τὸν Walter «Fontes» σελ. 280, ἐνθα εὐρίσκεται τὸ κείμενον τῆς ἐκκλησιαστικῆς συμβάσεως. Ἐπίσης Walter «Lehrbuch des Kirchenrechts» Bonn 1871

τοῦ Σύμπαντος (l'Univers) νὰ ἐκβάλλωσι τοὺς ἀλάστον ἐκ τῶν ἱερατικῶν σχολείων αὐτῆς τοὺς ἐθνικοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς καὶ ν' ἀντικαταστήσωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἰσχυριζόμενοι ὅτι διὰ τῆς σπουδῆς καὶ μελέτης τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ (Humanismus) διεδίδετο ἡ ἀπιστία καὶ ἡ περὶ τὰ θεῖα ἀσέβεια, ἐνῶ ἐν τῷ μεσαιῶνι, καθ' ὃν ἡ σπουδὴ καὶ ἡ μελέτη αὐτοῦ ἀπηγορεύετο, ἐβασίλευε πανταχοῦ ἡ πίστις καὶ ἡ εὐσέβεια. Οἱ ὑπεράλπειοι τῆς Γαλλίας ἐζήτουν ἐπίσης νὰ ἐμφυτεύσωσιν εἰς τὰς καρδίας τοῦ τε κλήρου καὶ λαοῦ τὰς θεοκρατικὰς ἀρχὰς τοῦ παπισμοῦ, ἅς οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς οὐδέποτε διενοοῦντο νὰ ἐνστερνισθῶσι θέλοντες νὰ διαφυλάξωσιν ἀκραιφνῆ καὶ ἀλώβητον, ἣν παρὰ τῶν πατέρων ἔλαβον παρακαταθήκην τῶν Γαλλικανικῶν ἐλευθεριῶν, καθ' ἃς οἱ πάπαι οὔτε ἀλάθητοι, οὔτε κυβερνῆται καὶ ἰθύντορες τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, οὔτε ὑπερκαίμενοι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἦσαν. Ἄλλ' ὅτε οἱ ὑπεράλπειοι κατώρθωσαν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως νὰ σαγήνεύσωσι πολλοὺς κληρικοὺς καὶ ἐπισκόπους τῆς Γαλλίας καὶ δι' αὐτῶν νὰ συντελέσωσιν, ὅπως ἡ μὲν ἐπὶ φιλελευθέρων ἀρχῶν ἐπερειδομένη Δημοκρατία καταλυθῆ, ἡ δὲ Μοναρχία ἐν τῷ προσώπῳ Ναπολέοντος τοῦ Γ' ἀνασυσταθῆ, τότε ἔτυχον οὐ σμικρᾶς προστασίας καὶ εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Οὕτω λοιπὸν οἱ ὑπεράλπειοι ὑποστηριζόμενοι τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ πάπα Πίου, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ναπολέοντος, ἤρξαντο διαχειριζόμενοι πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς Γαλλίας, καταφρονοῦντες τὸ κῦρος καὶ τὴν αὐθεντείαν τῶν ἐπαρχιακῶν συνόδων αὐτῆς, καταστρέφοντες τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κλήρου αὐτῆς, καταδιώκοντες ἀναιδῶς τοὺς φιλελευθέρους ἐπισκόπους αὐτῆς καὶ καλοῦντες ἑαυτοὺς κατ' ἐξοχὴν Καθολικοὺς καὶ ὑπεράλπειους, ὅπως διακρίνωνται τῶν λοιπῶν Καθολικῶν. Ἴδου τί ἔγραφε τῆ 2

σελ. 114. σημ. 12. 13. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὕτη σύμβασις, συνιστάμενη ἐκ 36 ἄρθρων ἐδημοσιεύθη ὡς νόμος τοῦ Κράτους ἐπικυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας τῆ 5 Νοεμβρίου 1855.

Φεβρουαρίου 1853 ἐν τινι ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ περὶ τοῦ Σύμπαντος (l'Univers), τοῦ δημοσιογραφικοῦ ὄργανου τῶν ὑπεράλπειων, ὁ (Guibert ἐπίσκοπος Viviers ἐν Γαλλίᾳ) «αὕτη ἡ ἡμέρα ἐγένετο τὸ κέντρον καὶ τὸ ὄργανον μερίδος, ἣτις ἐνεκα τῶν ὑπερβολῶν καὶ ὕβρεων αὐτῆς ἐπήνεγκεν ἤδη πολλὰ κακὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ, ἂν οὕτως ἐξακολουθῆ, θὰ ἐπιφέρῃ ἔτι μείζονας κινδύνους. Τὸ πρῶτον κακὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων ἦτο ὅτι χωρισθέντες ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ἐκάλουν ἑαυτοὺς Καθολικὴν μερίδα, ἀναρμόστως οὕτω χαρακτηριζόμενοι, ἐπειδὴ οὐδεμίᾳ μερὶς ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ τοιοῦτοι ποιοῦσι μᾶλλον σχίσμα. Ἐπίσης δ' ἐκάλουν ἑαυτοὺς καὶ κατ' ἐξοχὴν Καθολικοὺς, ὅπερ ἔδει νὰ δεῖξῃ, ὅτι εἶναι χρηστότεροι, πιστότεροι καὶ θαρραλεώτεροι τῶν ἄλλων καὶ, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τῶν ἄλλων διακρίνωνται, ἐκάλουν ἑαυτοὺς ὑπεράλπειους. Οἱ τοιοῦτοι ἤθελον μάλιστα ν' ἀποτελέσωσι μικρὰν ἐκκλησίαν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ταῦτα δ' ἐτόλμησαν νὰ πράξωσιν ἄνθρωποι λαϊκοὶ (οἷος ὁ L. Veuillot), οἵτινες κατετάραξαν τὰς δικαιοδοσίας καὶ ἐνέσπειραν τὸ πνεῦμα τοῦ διαμερισμοῦ καὶ τῆς ἔριδος. Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκτὸς τῆς ὑπ' αὐτῶν σχηματισθείσης σταυροφορίας κατὰ τῶν ἐπισκόπων ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν ἐθνικῶν κλασσικῶν συγγραφέων τοσοῦτον ἐμπαθεῖς κατέστησαν, ὥστε οὐδαμῶς παύονται ἀφρόνως καὶ καθ' ὑπερβολὴν χωρίζοντες τοὺς χριστιανοὺς εἰς Γαλλικανούς (Gallicanism) καὶ εἰς ὑπεράλπειους (Ultramontanism). Ἐν γένει οὐδὲν ἰσοφαιρίζει πρὸς τὴν ἀδιακρίσιαν, ἀναρμοσίαν καὶ τραχύτητα τῆς γλώσσης αὐτῶν. Οὐδὲν γινώσκουσι περὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, καθ' ἐκάστην σχεδὸν ὀργίζονται, εἰρωνεύονται, σαρκάζουσι, προκαλοῦσι καὶ παροξύνουσι. Ὁ σκοπὸς τοῦ νὰ ἐξευτελίξωσι τοὺς ἐναντίους αὐτῶν εἶναι πανταχοῦ φανερός.» (1)

Ἐνεκα δὲ τῶν διδασκαλιῶν καὶ τῆς ἀτασθάλου γλώσσης ἀφωρίσθη ἡ ἡμέρα Σύμπαν (l'Univers) τῆ 17 Φεβρουαρίου 1853 ὑπὸ

(1) Guibert «Lettre circulaire au sujet du Journal l'Univers» παρὰ J. Friedrich αὐτόθι σελ. 160—σελ. 157.

τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Παρισίων Sibour καὶ ὑπ' ἄλλων ἐπισκόπων τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' ὁ πάπας Πίος ὁ Θ'. μὴ ἀνεχόμενος τὸν ἀφορισμὸν τοῦ σπουδαιοτάτου ὀργάνου αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἔπεμψε τῇ 21 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐγκύκλιον πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐπισκόπους αὐτῆς, ἐν ἧ' ἐπικυροῖ καὶ ἐγκρίνει ῥητῶς τὰς διδασκαλίας τῶν Ὑπεραλπειῶν, Vuillot καὶ ἄλλων, νουθετεῖ τοὺς ἐπισκόπους οὐ μόνον νὰ στηρίζωσιν αὐτοὺς διαμαχομένους πρὸς τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ σφοδρότερον εἰς τοῦτο νὰ παροξύνωσι. Ἔπειτα δὲ μέμφεται τὸν ἀρχιεπίσκοπον Sibour καὶ ἄλλους ἐπισκόπους ὅτι δὲν προσηνέχθησαν πατρικῶς καὶ φροσίμως πρὸς αὐτούς. Ὁ δὲ Vuillot πόρευθεὶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς τὴν Ῥώμην ἠυλογήθη ὑπὸ τοῦ ἀγίου πατρὸς Πίου, οὗ καὶ τὴν διαβεβαίωσιν ἔλαβεν, ὅτι εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὴν πορείαν τοῦ Σύντακτος. Ὁ Luis Vuillot ἀπέθανε κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1883, ἄγων τὸ 80ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀπλοῦς ὢν ἀντιγραφεὺς κατ' ἀρχὰς ἐν τινι συμβολαιογραφείῳ τῶν Παρισίων εἶχε κατορθώσει νὰ γένηται ἀρχισυντάκτης τοῦ Σύντακτος (l'Univers) καὶ ἀρχηγὸς τῶν Ὑπεραλπειῶν τῆς Γαλλίας, ἀσκῶν, ὡς εἶδομεν, οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων αὐτῆς.⁽¹⁾

Ἔργον τῶν Ὑπεραλπειῶν εἶναι καὶ ἡ κατὰ τὸ 1851 γενομένη ἐκκλησιαστικὴ σύμβασις (concordatum) μεταξὺ πάπα Πίου τοῦ Θ' καὶ τοῦ Ἰσπανικοῦ Κράτους, δι' ἧς ἐπῆλθεν ἡ διευθέτησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων. Κατὰ δὲ τὸ 1859 προσετέθη τῇ συμβάσει ταύτῃ καὶ ἑτέρα νέα σύμβασις, ἐπαυξήσασα τὰ προνόμια τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἰσπανίας. Μέγιστον δὲ πάντων εἶγεν ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸ τῆς ἐποπτείας καὶ διευθύνσεως τῆς παιδείας. Ἀλλὰ τὰ προνόμια ταῦτα οὐ μετὰ πολὺν χρόνον ἐχαλαρώθησαν ἕνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἐπαναστασιακῶν περισπασμῶν τῆς χώρας ταύτης.⁽²⁾

(1) Friedrich αὐτόθι σελ. 162. Allgemeine Zeitung τοῦ Μονάχου 11 Ἀπριλ. 1883. σ. 1463. Moniteur de Rome 21 Ἰουν. 1883.

(2) Hüffer «das spanische concordat vom 16 März 1851

Οὐχ ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τῶν Ὑπεραλπειῶν ἰσχυροὶ καὶ ἐν Γερμανίᾳ οὐ μόνον τῇ Καθολικῇ, ὡς ἐν Βαυαρίᾳ, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν Διαμαρτυρομένων, ὡς ἐν Πρωσσίᾳ, Βυρτεμβέργῃ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν τῇ Βαυαρίᾳ ὁμοίως αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν διεμάχοντο καὶ πρὸς τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς πολλῶν καθολικῶν θεολόγων καὶ κληρικῶν, οἵτινες ὑπὸ ἱστορικῶν ὁδηγούμενοι μελετῶν κατεπολέμουν τὰς ἀπολύτους θεοκρατικὰς ἀρχὰς τοῦ παπισμοῦ, ὡς στηριζομένας ἐπὶ ψευδεπιγράφων βιβλίων· διὸ καὶ σφόδρα ἐμισοῦντο ὑπὸ τῶν Ὑπεραλπειῶν. Ὅτι δ' οὕτως εἶχε καταδεικνύει τὸ ἀκόλουθον γεγονός· ὅτε ὁ διάσημος καθολικὸς θεολόγος καὶ κληρικὸς Dollinger ὑπεστήριζεν ἐν τῇ ἐπιτομῇ αὐτοῦ, τῇ γενομένῃ κατὰ τὸ 1861 ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ᾠδείου τοῦ Μονάχου, ὅτι ἡ κοσμικὴ ἐξουσία πάπα Πίου τοῦ Θ' δύναται νὰ καταλυθῇ, ἐπειδὴ ὁ σύνδεσμος τῆς κοσμικῆς μετὰ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας ἕνεκα τῶν περιστάσεων δὲν ἦτο πλέον στοιχεῖον ἰσχύος, ἀλλ' ἀδυναμίας, τότε ὁ παριστάμενος πρεσβευτὴς (Nuntius) τοῦ πάπα καταλιπὼν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐπιτομῆς τὴν αἴθουσαν ἐπιδεικτικῶς ἀνεχώρησεν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ἐθεωρεῖτο ὁ Dollinger ὑπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ αἰρετικῶν.⁽²⁾ Οἱ δὲ Ὑπεραλπειοὶ τῆς Πρωσσίας ἤκμαζον ἀπὸ τοῦ 1848—1871, ἔχοντες τὸ δικαίωμα νὰ συγκοινωνῶσιν ἀκωλύτως μετὰ τοῦ Ῥωμαίου Ποντίφηκος, νὰ διοικῶσιν ἐλευθέρως τὰς ἐκκλησιαστικὰς υποθέσεις, νὰ ἰδρῶσι πανταχοῦ ἱερατικὰ σχολεῖα καὶ νὰ ἐποπτεύωσιν ἐπὶ τῶν θεολογικῶν σχολῶν, γυμνασίων καὶ διδασκαλείων, ὅτινα πρὸς ἐκπαίδευσιν καθολικῶν νέων ἐχρησίμευσαν.⁽³⁾ Οἱ Ὑπεραλπειοὶ ἦσαν ἰσχυροὶ καὶ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Βυρτεμβέργ-

und die übereinkunft vom 25 November 1859» im Archiv für Katholisches Kirchenrecht Band 7 σελ. 364.

(2) Dollinger «Kirche und Kirchen, Papstthum und Kirchenstaat» München 1861. σελ. 663—684. πρβλ. Friedrich αὐτόθι σελ. 280—282.

(3) Kurz «Lehrbuch der kirchengeschichte» 2 Band σελ. 370. Mitau 1874. Walter «Lehrbuch des kirchenrechts.» Bonn 1871. σελ. 113.

γης, κατορθώσαντες να συναφθῆ μεταξὺ τοῦ βασιλέως αὐτῆς καὶ πάπα Πίου τοῦ Θ'. ἐκκλησιαστικὴ σύμβασις (concordatum) κατὰ τὴν 8 Ἀπριλίου 1857, ἣτις ὑπὸ μὲν τοῦ πάπα ἐδημοσιεύθη τῆ 22 Ἰουλίου, ὑπὸ δὲ τοῦ βασιλέως τῆ 21 Δεκεμβρίου 1857 ὡς νόμος τοῦ κράτους. (1)

Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, τὰ ἐσπέρια κράτη τῆς Εὐρώπης ἐποιοῦντο ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ περὶ πολλοῦ τὴν φιλίαν τοῦ παπισμοῦ καὶ συνῆπτον μετ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὰς συμβάσεις, διότι ὁ παπισμὸς, ἔχων ἐν τῇ Δύσει καθολικοὺς ὑπηκόους, ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος αὐτῶν, τοῦ κινδυνεύοντος ν' ἀνατραπῆ ὑπὸ τῆς ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1848 ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως τῶν ἀναρχικῶν, ἣτις εἶχεν ἐκπέμψει τοὺς σπινθῆρας αὐτῆς ἀνα σύμπασαν τὴν Ἑσπερίαν. Ὡς ἀντάλλαγμα δὲ τῆς παρεχομένης ταύτης βοήθειας ἐλάμβανεν ὁ παπισμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην προνόμια, ἅπερ αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν κρατῶν συμβάσεις ὠρίζον. Κατὰ τὰ προνόμια ταῦτα ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν Ἑσπερίᾳ, ἢ ὑπὸ τῶν Ὑπεραρραλπειῶν μετασχηματισθεῖσα εἰς παπικὴν Ἐκκλησίαν, ἐδικαιοῦτο ἀπ' εὐθείας νὰ συγκοινωνῆ μετὰ τοῦ Ῥωμαίου Ποντίφηκος, νὰ λαμβάνῃ διαταγὰς, νὰ ἰθύνῃ τὰ τῆς παιδείας, νὰ ἰδρῦῃ σχολεῖα, μὴ ὑπαγόμενα ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, ν' ἀφορίζῃ βιβλία, θεωρούμενα βλαβερὰ, νὰ διαθέτῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰς περιουσίας καὶ δωρεὰς τὰς ἀνηκούσας εἰς μοναστήρια καὶ καθόλου νὰ ἐνεργῆ ἐντὸς τοῦ Κράτους ὡς ἀνεξάρτητος, ἐλευθέρη καὶ ἀνεξέλεγκτος ἐξουσία.

Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι, ἐν ᾧ αἱ ἀπόλυτοι καὶ δεσποτικάι ἀρχαὶ πάπα Πίου τοῦ Θ'. ἐν τῇ διαμάχῃ αὐτῶν πρὸς τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς τοῦ νέου πολιτισμοῦ ἔτυχον προστασίας ἢ φιλίας ἐνεκα τῶν περιστάσεων ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις κράτεσι, ἐν τῷ κράτει ὁμοίως τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς Σαρδηνίας ἤρξαντο

(1) Περὶ τῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ Βυρτεμβέργης καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑδρας ὄρα Schulte «Kirchenrecht» I. 500—502.

κυρίως ἀπὸ τοῦ 1850 καταπολεμούμεναι. Τὸ δὲ πρᾶγμα εἶναι εὐεξήγητον. Ἡ Αὐστρία ἐπιδρώσα ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἰταλίας ἐδέσποζεν αὐτῆς, διότι εἶχεν ἐν αὐτῇ καὶ ἰσχυρὸν σύμμαχον τὸν κληρὸν πάπα Πίου. Ὅτε δ' ὁ βασιλεὺς τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς Σαρδηνίας Βίκτωρ Ἐμμανουήλ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν συνέλαβον τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως πάντων τῶν Ἰταλῶν εἰς ἓν ἔθνος, τότε, ὅπως καταστρέψωσι τὴν ἐπίδρασιν τῆς Αὐστρίας ἐπὶ τῶν ἰταλικῶν πραγμάτων, ᾤφειλαν νὰ καταπολεμήσωσιν ἐν τῷ κράτει αὐτῶν τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰσχυροῦ συμμάχου αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν κληρικῶν οὐ μόνον τὸ μονοπώλιον τῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, περιώρισαν τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν, ἔθηκαν ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ φρουρὰν τῶν νόμων τοὺς μὴ Καθολικοὺς καὶ ἐπέτρεψαν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου. Εἰς τὸ βαρὺ καὶ ἐπίμοχλον τοῦτο ἔργον συνετέλεσε τὰ μέγιστα ὁ ὑπουργὸς τοῦ βασιλέως τούτου ὁ Camillo Cavour. Οὕτω δὲ τὸ Πεδεμόντιον ἐπισπασάμενον τὰς συμπαθείας πάντων τῶν Ἰταλῶν ἐγένετο οἶονε ὅασις συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, πρὸς ἣν οὗτοι μετὰ σπουδῆς προσέτρεχον πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ καμᾶτου τῆς ἀπολυταρχίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ παπισμοῦ.

Πάπας Πίος ὁ Θ'. βουλόμενος κυρίως τὴν ὠραίαν ταύτην ὅασιν νὰ καταστρέψῃ ἐκήρυξε τῇ συναινέσει πολλῶν ἐπισκόπων τῆ 8 Δεκεμβρίου 1854 τὸ δόγμα τῆς ἀσπίλου συλλήψεως, καθ' ἃ ἡ μακαριωτάτη Παρθένος Μαρία ἄθικτος ἐτηρήθη ἀπὸ παντός σπύλου τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, πεποιθὼς ὅτι ἡ Παρθένος δεομένη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ θέλει καταβάλλει τὰς ἀρχὰς τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ὡς ἄλλοτε δεηθεῖσα κατέβαλε καθ' ἅπαντα τὸν κόσμον τὰ αἰρετικὰ συστήματα. Ἐκ τῆς ἀνακηρύξεως ὁμοίως τοῦ δόγματος τούτου καταφαίνεται ἡ ταπεινώσις καὶ ὁ ἐξευτελισμὸς τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως, οἵτινες παρέδωκαν πάπα Πίῳ τῷ Θ'. πᾶσαν τὴν ἰσχύν καὶ δύναμιν αὐτῶν· διότι, ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, πάντες οἱ ἐπίσκοποι συνεργόμενοι ἐν οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐδικαιοῦντο νὰ κηρύττωσι καὶ ἐκδίδωσι δόγματα, οὐχὶ δὲ εἰς ἐπίσκοπος, ὡς οὗτος ὁ πάπας ἔπραξεν. Οἱ

ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως παραδεξάμενοι τὸ δόγμα τοῦτο κατέδειξαν, ὅτι ὁ πάπας εἶναι ἀπόλυτος μονάρχης, μὴ δυνάμενος νὰ πλανηθῆ ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς πίστεως, ἐπομένως ἀνεγνώρισαν αὐτῷ τὸ ἀλάθητον καὶ ἀναμάρτητον. Οὕτω λ. γ. οἱ ἐπίσκοποι τῆς Γαλλίας παραδεξάμενοι τὸ δόγμα τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου ἐκήρυττον, ὅτι «ὁ πάπας μόνος εἶναι ὁ ἀλάθητος διδάσκαλος τῆς πίστεως, ἔχει τὸ κῦρος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ μάλιστα τὸ κῦρος τοῦ Θεοῦ, ἀνοίγει οὐχὶ ἀπλῶς τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ συναναστρέφεται οἰκογενειακῶς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ γινώσκει τοὺς κρυπτοῦς διαλογισμοὺς καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ.»⁽¹⁾ Οὐδὲν ἄλλο νῦν ὑπελείπετο ἢ νὰ συνέλθωσιν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως εἰς σύνοδον καὶ ἐκδώσωσιν ἀπόφασιν, καθ' ἣν μόνος ὁ πάπας ἔμελλε νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκδίδειν ἀλάθητα δόγματα πίστεως καὶ ἠθῶν, ἥτοι νὰ κηρυχθῆ ἀλάθητος καὶ ἀναμάρτητος. "Οτι δὲ τοῦτο ἐπόθουν οἱ Ἰησουῖται καὶ οἱ Ὑπεράλπειοι, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀκολουθῶν λόγων τοῦ Ἰησουῖτου Schrader: «ὁ πάπας ὥρισε» γράφει οὗτος «τὸ δόγμα τῆς ἀσπίλου αὐτεξουσίας καὶ ἐξ ἰδίας τελείας δυνάμεως ἄνευ συνδρομῆς συνόδου. Τὸ δ' αὐτεξουσίως ὀρίζει δόγμα τι ἐγκλείει ταύτοχρόνως οὐχὶ μὲν ῥητῶς καὶ κατὰ τύπον, ἀλλ' ὅμως ἀναμφιβόλως καὶ πράγματι ἑτέραν δογματικὴν ἀπόφασιν, δηλαδή δέον νὰ λυθῆ τὸ ζήτημα, ἂν ὁ πάπας ἐν τοῖς πράγμασι τῆς πίστεως ἦναι ἀλάθητος ὡς πρόσωπον ἢ ἂν ἦναι ἀλάθητος προεδρεύων συνόδου τινός. Πίος ὁ Θ'. ὥρισε διὰ τῆς πράξεως τῆς 8 Δεκεμβρίου 1854 τὸ ἀλάθητον τοῦ πάπα οὐχὶ μὲν θεωρητικῶς, ἀλλὰ πρακτικῶς.»⁽²⁾ Ὁ πόθος αὐτῶν ἐπληρώθη, ὡς κατωτέρω ὀψόμεθα, ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ Βατικανοῦ, ἐν ἣ ὁ πάπας ἐκηρύχθη ἀλάθητος, ὡς πρόσωπον, καθήμενος ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ καθέδρᾳ αὐτοῦ καὶ ἐκδίδων δόγματα πίστεως καὶ ἠθικῆς. Οὕτω δὲ καὶ τὸ δόγμα τῆς Ἀσπίλου θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν μέσων, δι' ὧν πάπας Πίος ὁ Θ'. ἐπειράθη νὰ καταπολεμήσῃ τὰς φιλελευθέρους

(1) I. Friedrich ὠπ. σελ. 163.

(2) Ἀπόθι. σελ. 291.

ἀρχὰς τοῦ νέου πολιτισμοῦ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ ἐξαπλώσῃ τὰς θεοκρατικὰς ἀρχὰς τοῦ παπισμοῦ.

Εἰ καὶ ἀνεκηρύχθη τὸ δόγμα τοῦτο, αἱ φιλελεύθεροι ὅμως ἀρχαὶ τοῦ νέου πολιτισμοῦ οὐκ ἐπαύσαντο διαδιδόμεναι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν καὶ καθόλου ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑσπερίαν. Καὶ αὐταὶ αἱ ἐπαρχίαι πάπα Πίου τοῦ Θ'. ἐμφορηθεῖσαι τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχῶν τούτων ἀπέβαλον τὸν δεσποτικὸν ζυγὸν αὐτοῦ καὶ προσηρτήθησαν κατὰ τὸ 1860 μετὰ τοῦ βασιλείου τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς Σαρδηνίας. Μόνη δ' ἡ Ῥώμη καὶ τὰ περίχωρα αὐτῆς ὑπελείφθησαν αὐτῷ. Διὰ ταῦτα ὀργισθεὶς ὁ πάπας οὗτος ἀντεπεξῆλθεν ἐπισήμως ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ καὶ τῷ συλλάβῳ αὐτοῦ ὡς πολέμιος τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν τοῦ νέου πολιτισμοῦ καὶ ὡς ὑπέρμαχος τῶν θεοκρατικῶν ἀρχῶν τοῦ παπισμοῦ, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰ τέως ὑπ' αὐτοῦ διατεθειμένα μέσα πρὸς καταπολέμησιν ἐκείνων καὶ ὑποστήριξιν καὶ ἐξάπλωσιν τούτων. ⁽¹⁾

Ὁ Πίος γράφει ἐν μὲν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ (epistola encyclica), ὅτι οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ πάπαι, ἔχοντες παρὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου τὴν ἐξουσίαν νὰ μεριμνῶσι καὶ φροντίζωσι περὶ τῆς σωτηρίας τῆς καθολικῆς ὀρη-

(1) Ἡ ἐγκυκλίος ἐπιστολῇ (epistola encyclica) καὶ ὁ σύλλαβος (sullabus) εὐρίσκονται λατινιστὶ ἐν τῷ συγγράμματι «stimmen aus Maria—Laach» erster Band 1869. Ὁ σύλλαβος παράρτημα ὦν τῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς καὶ διαιρούμενος εἰς 28 X οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ κατάλογος, ἐν ᾧ καταγράφονται 80 αἰρετικαὶ καὶ πεπλανημένα θέσεις, ἃς πάπας Πίος ὁ Θ'. κατακρίνας καὶ καταναθεματίσας εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἀνεδημοσίευσεν τῇ 8 Δεκεμβρίου 1864 καὶ ἀπέστειλε μετὰ τῆς εἰρημένης ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς πρὸς πάντας τοὺς Πατριάρχας, Μητροπολίτας, Ἀρχιεπισκόπους καὶ Ἐπισκόπους, τοὺς τῇ Ἀποστολικῇ Ἐδρῇ τῆς Ῥώμης κοινωνοῦντας. Ὁ σύλλαβος εὐρίσκεται λατινιστὶ καὶ ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Friedberg «Zum ersten vaticanischen Concil.» Tübingen 1872. σελ. 898. Μετεφράσθη δ' ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ ὑπὸ τινος Γρηγορίου ἱεροδιακόνου Ἱεροσολυμίτου, ὄρα Εὐαγγ. κήρ. Κοντογόνου ἔτος Β'. μῆνας Μάϊου καὶ Ἰούνιον 1870.

σκειάς, ὑπερεμάχουν πάντοτε αὐτῆς καὶ διὰ σοφῶν ἐγκυκλίων καὶ διατάξεων κατεπολέμουν καὶ κατεδίκαζον πάσας τὰς αἰρετικὰς καὶ πεπλανημένας γνώμας καὶ ἀρχάς, αἵτινες ἄροδην ὑπέσκαπτον τὰ θεμέλια αὐτῆς, διέφθειρον τὸν τε νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν τέκνων αὐτῆς, ἀπεπλάνων καὶ ἀπέσπων αὐτὰ ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ ἦτοι ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Καθολικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι τοῖς ἔχγουσι τούτων ἐπόμενος καὶ αὐτὸς ὑπερμαχεῖ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἀποκηρύσσει, προγράφει, καταδικάζει πάσας τὰς αἰρετικὰς γνώμας καὶ ἀρχάς, αἵτινες διαφθείρουσι τὰς οἰκογενείας καὶ χωρίζουσιν αὐτὰς ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ παραγγέλλει ὅπως αἱ μνημονευόμεναι ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ αὐτοῦ αἰρετικαὶ γνώμαι καὶ ἀρχαὶ θεωρῶνται ἀπολύτως ὑπὸ πάντων τῶν τέκνων τῆς ἐκκλησίας ἀποκεκηρυγμέναι, προγεγραμμέναι καὶ καταδικασμέναι. Τοιαῦται δ' εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκείας καὶ λατρείας, ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου. Πάνυ καλῶς ἐκλήθη, γράφει ὁ Πίος ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ'. μωρὸς καὶ ἀνόητος (deliramentum) ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι «ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ λατρείας εἶναι ἴδιον δικαίωμα ἐκάστου ἀνθρώπου, ὅπερ δέον ἐν πάσῃ καλῶς κατηρτισμένῃ κοινωνίᾳ διὰ νόμου νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ ὀρισθῇ καὶ οἱ πολῖται ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ὦσιν ἐντελῶς ἐλεύθεροι ὑπὸ μηδεμιᾶς περιοριζόμενοι εἴτε ἐκκλησιαστικῆς εἴτε πολιτικῆς ἀυθεντείας καὶ νὰ δύνανται καὶ διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ τύπου καὶ δι' ἄλλου τρόπου δημοσίᾳ καὶ ἀπροκαλύπτως νὰ κηρύττωσι τὰ παντοῖα φρονήματα αὐτῶν.» Ὁ αὐτὸς πάπας Πίος ὁ Θ'. γράφει, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐλευθερία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐλευθερία ὀλέθρου (libertas perditionis). Περὶ δὲ τῆς σχέσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος λέγει ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐπιστολῇ αὐτοῦ τάδε· οἱ κήρυκες τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν τοῦ νέου πολιτισμοῦ οὐδαμῶς αἰσχύνονται ἰσχυριζόμενοι, ὅτι «ἡ κοινωνία τοῦ οἴκου ἢ ἡ οἰκογένεια ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ καταγωγὴν αὐτῆς μόνον ἐκ τοῦ δικαίου τοῦ Κράτους καὶ διὰ τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ νόμου τοῦ Κράτους ἀπορρέουσι καὶ ἐξαρτῶνται πάντα τὰ δι-

καιώματα τῶν γονέων ἐπὶ τῶν τέκνων, ἰδίως δὲ τὸ δικαίωμα τῆς μερίμνης περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς αὐτῶν.» Οἱ τοιοῦτοι οὐδαμῶς αἰσχύνονται ἰσχυριζόμενοι, ὅτι «οἱ νόμοι τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὑποχρεωτικοὶ ἐν συνειδήσει μόνον, ὅταν ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δημοσιεύωνται. Αἱ ἀποφάσεις καὶ τὰ διατάγματα τῶν Ῥωμαίων Ποντιφῆκων, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ἐκκλησίαν, δέονται τῆς καθαγιασεως καὶ παραδοχῆς ἢ τοῦλάχιστον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἡ Ἐκκλησία οὐδὲν ἔχει δικαίωμα νὰ κολάζῃ διὰ σωματικῶν ποινῶν (poenis temporalibus) τοὺς παραβάτας τῶν νόμων αὐτῆς.»

Ἐν δὲ τῇ περιβοήτῳ συλλάβῳ γράφει ὁ αὐτὸς πάπας περὶ τῆς καθολικῆς θρησκείας τάδε· ἡ θρησκεία αὕτη πρέπει νὰ ᾔηται ἡ μόνη τῶν Κρατῶν θρησκεία, πᾶσαι δ' αἱ λοιπαὶ θρησκείαι ν' ἀποκλείωνται, ἡ λατρεία αὐτῶν νὰ ἐμποδίζηται, τὸ ἐλευθέρως ἐκφράζειν τὰ φρονήματα καὶ διανοήματα νὰ μὴ συγχωρῆται. Διὰ τοῦτο ἀναθεματίζονται ὑπὸ τοῦ πάπα τούτου οἱ ἰσχυριζόμενοι· «ὅτι ἡ καθολικὴ θρησκεία δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἡ μόνη τοῦ Κράτους θρησκεία, ἀποκλειομένων πασῶν τῶν ἄλλων θρησκειῶν· ὅτι ἀξία ἐπαίνου εἶναι ἡ διάταξις, καθ' ἣν εἰς τινὰς χριστιανικὰς καθολικὰς χώρας διὰ νόμου καθιερώθη, ἵνα εἰς τοὺς ἐκεῖσε ἀποδημοῦντας ἐπιτρέπηται νὰ ἐξασκῶσι δημοσίως τὴν λατρείαν αὐτῶν· ὅτι ψευδὲς εἶναι, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία ἐκάστης λατρείας καὶ τὸ εἰς πάντα χορηγηθὲν πλήρες δικαίωμα νὰ ἐκφράζωνται δημοσίως καὶ ἀπροκαλύπτως πᾶσαν ἀρεστὴν γνώμην συντελοῦσι νὰ διαφείρῳσιν εὐκολώτερον τὰ ἦθη καὶ τὰς ψυχὰς καὶ νὰ διαδίδωσι τὸν λοιμὸν τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας· ὅτι ὁ Ῥωμαῖος Ποντιφῆξ δύναται καὶ ὀρεῖται νὰ συνδιαλλάττηται καὶ νὰ συμμορφῶται μετὰ τῆς προόδου, τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ νέου πολιτισμοῦ.»⁽¹⁾ Ἡ δ' Ἐκκλησία, γράφει ὁ Πίος, πρέπει νὰ ᾔηται ἀνεξάρτητος καὶ ἐλευθέρα ἐξουσία δυναμένη καὶ νόμους νὰ κηρύττει καὶ ἐκδίδῃ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Κράτους καὶ σωματικὰς ποινὰς νὰ

(1) Ὅρα τὰς θέσεις τοῦ συλλάβου 77—80.

νά επιβάλλη εἰς τοὺς παραβάτας αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἀναθεματίζονται οἱ ἰσχυριζόμενοι· «ὅτι τὸ Κράτος δικαιούται νὰ ὀρίξη τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων αὐτὴ δύναται νὰ ἐξασκῇ αὐτά· ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία δὲν δικαιούται νὰ ἐξασκῇ τὴν αὐθεντείαν αὐτῆς ἄνευ τῆς ἀδείας καὶ τῆς συγκαταθέσεως τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς· ὅτι ἡ Ἐκκλησία οὐδεμίαν ἔχει ἐξουσίαν νὰ μεταχειρισθῇ βίαν, οὐδ' ἔχει ἄμεσον ἢ ἔμμεσον κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐκκλησίας δὲν δύνανται ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Κράτους νὰ δημοσιεύωσι καὶ αὐτὰς τὰς ἀποστολικὰς ἐπιστολάς τοῦ πάπα.»⁽¹⁾

ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δὲ πάπα ἀναθεματίζονται καὶ οἱ ἐξενεγκόντες τὰς ἀκολουθούσας γνώμας περὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἥτοι ὅτι τὸ Κράτος, ὡς ὄν ἡ ἀρχὴ καὶ πηγὴ πάντων τῶν δικαιωμάτων, κέκτηται ἀπεριόριστα δικαιώματα· ὅτι ἐν τῇ συγκρούσει τῶν νόμων ἑκατέρας τῶν ἐξουσιῶν ὑπερισχύει τὸ πολιτικὸν δίκαιον· ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δύναται νὰ καταργήσῃ τὰς μεταξὺ τῶν παπῶν καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν συναπτομένας ἐκκλησιαστικὰς συμβάσεις (concordata)· ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δύναται νὰ ἐξελέγγῃ τὰς κατηγήσεις καὶ διδασκαλίας, ἃς οἱ ποιμένες τῆς ἐκκλησίας διδάσκουσι τοὺς ἑαυτῶν πιστούς· ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ὀφείλει νὰ διέπῃ τὰ δημόσια σχολεῖα καὶ οὐδεμίαν ἑτέρα ἐξουσία δικαιούται ν' ἀναμιγνύηται εἰς αὐτά· ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν ἱερατικῶν σχολείων δεόν νὰ ὑποβάλληται εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν πρὸς ἐπιθεώρησιν καὶ ἔγκρισιν· ὅτι πᾶσα ἐποπτεία, διεύθυνσις καὶ ἀνάμιξις τῆς ἐκκλησίας εἰς τὰ κατώτερα καὶ ἀνώτερα σχολεῖα πρέπει νὰ παύσῃται, διότι μόνον τὸ Κράτος δικαιούται ταῦτα νὰ πράξῃ· ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δύναται ν' ἀπαγορεύῃ τὴν ἐλευθέραν συγκοινωνίαν τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν πιστῶν μετὰ τοῦ Ῥωμαίου πάπα· ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δύναται νὰ προτείνῃ ἐπισκόπους καὶ παρ' αὐτῶν ν' ἀπαιτῇ ἵνα διευθύνωσι τὰς δικαιοδοσίας αὐτῶν, πρὶν ἢ

(1) Αὐτόθι τὰς θέσεις 19—38.

λάβωσι τὴν ὑπὸ τῆς Ἁγίας Ἐδρας κανονικὴν ἐγκατάστασιν· ὅτι τὸ Κράτος δύναται νὰ θέτῃ εἰς ἀργίαν τοὺς ἐπισκόπους καὶ οὐδαμῶς ὑποχρεοῦται νὰ πείθῃται εἰς τὸν Ῥωμαῖον Ποντίφηκα ὡς πρὸς τὴν ἰδρύσιν τῶν ἐπισκοπῶν καὶ ἐγκατάστασιν τῶν ἐπισκόπων· ὅτι ἡ κυβέρνησις Κράτους τινὸς δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὸν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας προσδιωρισμένον χρόνον τῆς ἡλικίας τῶν γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ ν' ἀπαγορεύῃ τινὰ νὰ γένηται μοναχὸς ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτῆς· ὅτι τὸ Κράτος δύναται νὰ προστατεύῃ τοὺς ἐκ τῶν μοναστηρίων ἀποσχιρτήσαντας καὶ παραβάοντας τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, ἔτι δὲ δύναται νὰ καταργήσῃ τὰ μοναχικὰ τάγματα καὶ νὰ δημεύσῃ τὴν περιουσίαν αὐτῶν· ὅτι οἱ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες οὐ μόνον δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λύσει ζητημάτων τῆς δικαιοδοσίας ἢ γνώμῃ αὐτῶν ὑπερισχύει τῆς γνώμης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ Κράτους καὶ τὸ Κράτος ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας.⁽¹⁾

Οὕτω λοιπὸν πάπας Πίος ὁ Θ'. ὑπεστήριξε καὶ ἐξήπλωσε καὶ διὰ τῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς καὶ τοῦ συλλάβου τὰς θεοκρατικὰς ἀρχὰς τοῦ μεσαίωνα περὶ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, καθ' ἃς ἡ παπικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἐλευθέρα καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Κρατῶν, δυναμένη ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὐτῶν ν' ἀνατρέφῃ τὰ τέκνα τῶν οἰκογενειῶν, νὰ διευθύνῃ τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν καὶ δημοσίαν ἐκπαίδευσιν, νὰ ἰδρύῃ μοναχικὰ τάγματα, νὰ διαθέτῃ τὰς περιουσίας τῶν μοναστηρίων κατὰ τὸ δοκοῦν, νὰ δημοσιεύῃ ἐλευθέρως τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ τέλος νὰ τιμωρῇ τοὺς παραβάτας αὐτῶν καὶ σωματικῶς, ὡς κοσμικὴν ἔχουσα ἐξουσίαν.⁽²⁾ Οἱ Ἰησοῦίται ἐκήρυττον ἐπὶ τοῦ πάπα τούτου μεγαλοφωνότερον τὴν τελευταίαν δι-

(1) Αὐτόθι τὰς θέσεις 39—55.

(2) Ὁρα τὴν 24^{ην} θέσιν τοῦ συλλάβου, ἐν ἣ ὑπὸ τοῦ Πίου ἀναθεματίζονται οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι «Ecclesia vis inferendae potestatem non habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam.»

δασκαλίαν αὐτοῦ. Οὕτω λ. χ. ὁ Ἰησουΐτης Schrader ἔγραφεν, ὅτι «οὐ μόνον τὰ πνεύματα εἶναι ὑποταγμένα τῇ ἐξουσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας.»⁽¹⁾ Σαφέστερον δ' ἕτερος Ἰησουΐτης Gerhard Scheemann ἔλεγεν, «ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ἔχη ἐξωτερικὴν τινα δικαιοσύνην, δικαιούται νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ σωματικὰς ποινὰς καὶ τοὺς ἐνόχους νὰ στερῇ οὐ μόνον τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν..... Ἡ πρὸς τὰ ἐπίγεια ἀγάπη, ἡ παραβλάπτουσα τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὀρισθεῖσαν τάξιν, δύναται φανερῶς οὐχὶ διὰ μόνων πνευματικῶν τιμωριῶν, διὰ στερήσεως πνευματικῶν ἀγαθῶν, κραταιῶς νὰ κατασταλῇ καὶ ἀποκρουσθῇ. Ταῦτα δὲν ἰσχύουσι πολὺ. Ὅπως λοιπὸν ἡ τάξις διατηρῆται, τιμωρουμένου τοῦ θέλοντος νὰ παραβλάπτῃ αὐτὴν καὶ τοῦ ἐν τῷ ἀμαρτήματι ἐπιδοσκομένου, ἀνάγκη πᾶσα νὰ γίνηται χρῆσις καὶ σωματικῶν ἢ αἰσθητικῶν τιμωριῶν.»⁽²⁾ Ὡς τοιαῦται τιμωρίαι συντελοῦσαι εἰς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν προτείνονται ὑπὸ τοῦ Ἰησουΐτου τούτου αἱ χρηματικαὶ ποιναί, τὰ δεσμοτήρια, αἱ πληγαὶ καὶ αἱ ἐξορίαι.⁽³⁾

Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, πάπας Πίος ὁ Θ'. καὶ οἱ Ἰησουΐται ἐζήτησαν νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεσαίωνα, καθ' ἣν οἱ μὲν τῶν αἰρετικῶν κατατρυχόμενοι ὑπὸ τοῦ παπισμοῦ ἠναγκάζοντο νὰ καταλιμπάνωσι τὰς οἰκίας καὶ τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν ἢ νὰ πωλῶσιν αὐτὰ ἀντὶ ἐλαχίστου τιμήματος καὶ νὰ περιπλανῶνται μακρὰν τῆς φιλτάτης πατρίδος αὐτῶν, μὴ δυνάμενοι νὰ κλίνωσι πρὸς τὴν κεφαλὴν, οἱ δὲ μένοντες ἐν αὐτῇ καὶ θερμῶς τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ λατρείας ὑπερασπιζόμενοι ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα, κακουχίας, ταλαιπωρίας, διωγμοὺς καὶ θανάτους. Οὐαὶ εἰς τὸ Κράτος ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπὶ πάπα Πίου τοῦ Θ'. ἤθελε τολμήσει νὰ ἐκδώσῃ νόμους ἀντιστρατευομένους πρὸς τοὺς νόμους

(1) Ὅρα τὸ σύγγραμμα «der Papst und das Concil» σελ. 11. ὅπερ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Janus ἐξέδωκαν μικρὸν πρὸ τῆς συγγραφῆς τῆς Βατικανῆς συνόδου οἱ καθηγηταὶ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου J. Dollinger καὶ J. Huber.

(2) Αὐτόθι. (3) Αὐτόθι.

τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, διότι αὐτὸ μὲν κατεδικάζετο καὶ κατακρίνετο, οἱ δὲ νόμοι αὐτοῦ ἐκηρύσσοντο ἀνόσιοι καὶ ἀποτρόπαιοι! Ὅτε δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῆς Αὐστρίας ἀπεφασίσθη ἡ κατάργησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς συμβάσεως τῆς 18 Αὐγούστου 1855 καὶ ἐψηφίσθησαν ἐν αὐτῷ καὶ ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς 23 Μαΐου 1868 οἱ νόμοι περὶ γάμου, σχολείων καὶ θρησκευμάτων, καθ' οὓς ὁ μὲν πολιτικὸς γάμος ἀποκαθίστατο, τὰ δὲ σχολεῖα ἀπηλλάσσοντο τοῦ ζυγοῦ τῆς ἐκκλησίας, πάντα δὲ τὰ θρησκευόμενα ἐτύγγανον τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, τῆς ἐλευθερίας τῆς πίστεως, τῆς ἐλευθερίας τῆς λατρείας, τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου, τότε πάπας Πίος ὁ Θ'. ἐν τινὶ προσφωνήσει (allocutio) γενομένῃ τῆς 22 Ἰουνίου 1868 ἐκήρυξε τοὺς νόμους τούτους πάνυ ἀνόσιους καὶ ἀποτρόπαιους (nefandae sane abominabiles leges). (1)

(ἔπιτα συνέχεια)

ΠΕΡΙ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΚΟΡΑΣΙΩΝ

ΥΠΟ ΙΑΤΡΙΚΗΝ ΕΠΙΘΕΣΙΝ. (2)

Ἰπάρχουσι πολλοὶ λόγοι δι' οὓς οἱ ἰατροὶ πρέπει νὰ ἔχωσι γνώμας ὁπωσοῦν διαφερούσας περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῆς νεολαίας, καὶ οὐχὶ ὅλως ὁμοίας ταῖς τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος πλείστων ἐκπαιδευτῶν. Ἡ τέχνη τοῦ ἰατροῦ βασιίζεται ὅλη ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, τῆς γενέσεως, ἀναπτύξεως, προόδου, παρακμῆς καὶ θανάτου αὐτοῦ· ἅπαντα δὲ ἡ κατασκευὴ καὶ ἅπασαι αἱ

(1) Οἱ νόμοι οὗτοι εὑρίσκονται ἐν τῷ «Archiv für katholisches kirchenrecht» ὑπὸ Vering. Band 20 σελ. 157—168 πρὸς Joh. Delitzsch «das Lehrsystem der römischen kirche» erster Theil Gotha 1875 σελ. 284.

(2) Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ φιλοσοφικῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Ἐδιμβούργου, μηνὶ Νοεμβρ. 1882 ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Θ. Σ. Κλούσωνος.

λειτουργίαι τούτου ἐπιμελῶς ἐρευνῶνται ὑπ' ἐκείνου. Τὴν σήμερον ὁ ἰατρὸς ὀφείλει νὰ ἦναι φυσιολόγος, ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ νὰ περιλαμβάνη οὐ μόνον τὰς σωματικὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς διανοητικὰς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀληθῶς, ἐν ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ φυσιολογικοῦ τρόπου τοῦ σπουδάζειν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἶναι τὸ νὰ θεωρῆται ὁ ἀνθρώπος ὡς ἐν ὅλον—πνεῦμα καὶ σῶμα ὁμοῦ—μονάς, ἧς δὲν δύναται νὰ διχασθῇ ἢ μελέτη. Ὅθεν αἱ πρακτικαὶ τάσεις τῆς νεωτέρας ἰατρικῆς στηριζόμεναι ἐπὶ τῆς εὐρυνοείσης ταύτης μελέτης τοῦ ἀνθρώπου, συγκεντροῦνται ἡμέραι εἰς μέτρα ἀποβλέποντα εἰς τὸ προλαμβάνειν τὰ νοσήματα καὶ οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὸ θεραπεύειν αὐτά. Ἴνα δὲ προλαμβάνη τις τὰ νοσήματα δεόν νὰ ἐξετάζη καὶ νὰ κανονίσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Ἰδίως ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ, ὅτε τὸ ἀνθρώπινον ὄν τὰ μάλιστα ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὑφίσταται ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ κανονισθῶσι καὶ τακτοποιηθῶσιν αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς, ἐὰν θέλωμεν τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας. Ὁ ἰατρὸς εὕρισκει ὅτι ἡ ὑγεία δὲν σημαίνει μόνον τὸ νὰ χωνεύη τις καλῶς, ἀλλὰ περιλαμβάνει τὴν συναίσθησιν γενικῆς εὐεξίας, εὐθυμίας, δύναμιν τοῦ ἐργάζεσθαι, ἰκανότητα τοῦ ἀντέχειν κατὰ τῶν ὀλεθρίων ἐπηρειῶν καὶ τινα κλίσιν πρὸς ἠθικότητα· ἐνὶ δὲ λόγῳ σημαίνει ὑγιᾶ νοῦν ἐν ὑγιεῖ σῶματι. Ἡ πορεία καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἀνατροφῆς ἀναντιρρήτως ἐπιδρῶσιν ἰσχυρῶς ἐπὶ τῆς ὑγείας· ἐὰν δὲ ὁ ἐκπαιδευτὴς βλάβῃ τὴν ὑγείαν τοῦ ἐκπαιδευομένου, ἡ θεραπεία παρὰ τοῦ ἰατροῦ προσδοκᾶται. Οὐσιῶδες λοιπὸν μέρος τοῦ καθήκοντος τοῦ ἰατροῦ εἶναι τὸ νὰ μελετᾷ τὸ σύνολον τῶν κληρονομικῶν τάσεων ἐκάστου ἀνθρώπου, τὰ τε ἀσθενῆ καὶ τὰ εὐσθενῆ μέρη τοῦ σώματος, ἢ ὡς συνήθως λέγουσι τὴν κρᾶσιν αὐτοῦ. Θέλει δ' εὐρεῖν ὅτι ὑπὸ πολλὰς ἐπιπτώσεις τῶν νεωτέρων ἢ ἀνατροφή δύναται νὰ ἦναι ἡ μέγιστος βοήθως, ἢ κινδυνωδεστάτη καὶ τὰ μάλιστα ἐπιβλαβὴς εἰς πολλὰς κρᾶσεις. Τῷ ὄντι, ὁ καθ' ἡμᾶς ἰατρὸς εἶναι μᾶλλον διατεθειμένος νὰ παρίσταται ὡς ὁ ἐπιτήδειος τεχνήτης τῆς ἀνθρωπίνης μηχανῆς καὶ

ὡς ὁ νόμιμος διευθυντὴς αὐτῆς ἐν παντί, ἐν ἀσθενείᾳ δηλονότι καὶ ἐν ὑγείᾳ.

Ἡ μετ' ἐπιστασίας μελέτη τῆς ποιότητος καὶ ἀνθεκτικότητος τῶν συστατικῶν ὑλῶν κατασκευῆς τινος εἶναι τὸ πρῶτον δεόν γενέσθαι, πρὶν ὀρισθῶσιν οἱ μὲθοδοὶ εἰς οὓς αὕτη ὑποβλήθησεται, ἢ πρὶν διευθετηθῇ καὶ καταταχθῇ ἡ ἐργασία εἰς ἣν μέλλει νὰ χρησιμεύη. Τοῦτο εἶναι σχετικῶς εὐκόλως προκειμένου περὶ κατασκευῆς μηχανῆς τινος, ὅσον δήποτε πολύπλοκος καὶ ἂν ἦ· διότι ὁ σίδηρος καὶ ὁ χάλυψ τῆς ἀτμομηχανῆς δύνανται νὰ δοκιμασθῶσι μετὰ πλείστης ὁσῆς ἀκριβείας, καὶ ὁμοῦ πάντες οἱ συνετοὶ μηχανικοὶ, διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον βιάζουσι τὰς μηχανάς των πολὺ ὀλιγώτερον ἢ ὅσον ἀντέχουσιν· μόλις κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς ἀνθεκτικότητος αὐτῶν· διότι τίς ἤθελε τολμήσει νὰ καθυποβάλλῃ τὰς πλευράς τοῦ λέβητος εἰς βαθμὸν ἐντάσεως μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἐκρήξεως; Ἡ δὲ φύσις ἐν τῇ μηχανικῇ αὐτῆς χορηγεῖ πολὺ μείζον τῶν ἄλλων μηχανικῶν. Ἡ καρδία ζώου τινὸς δύναται νὰ διαπέμπῃ πενταπλάσιον τοῦ αἵματος ἔπερ διωθεῖ μὲ διπλασίαν ταχύτητα τοῦ συνήθους τάχους τοῦ αἱματικοῦ ρεύματος. Οἱ ἀρτηριακοὶ σωληνες οἱ περιέχοντες καὶ διοχετεύοντες τὸ αἷμα εἰς τὰ ἄκρα εἰσὶν ἀρκούντως παχεῖς, ὥστε νὰ ἀντέχωσιν εἰς πενταπλάσιαν τῆς ἐπιβαλλομένης αὐτοῖς καθ' ἐκάστην πίεσεως. Ὁ στόμαχος ἐν τῷ ὑγιεῖ ἀνθρώπῳ ἔχει συνήθως τὴν δύναμιν τοῦ χωνεύειν διπλασίαν ἢ τριπλασίαν ποσότητα τῆς πρὸς διατροφῆν τοῦ σώματος ἀπαιτουμένης τροφῆς. Οὐαὶ τοῖς φίλοις τῶν εὐωχιῶν, ἐὰν ὁ στόμαχος ἔπαυεν ἐνεργῶν καθ' ἣν στιγμὴν πληροῦνται αἱ ἀπαιτήσεις τῆς φύσεως! Αὕτη ἡ ἀρχὴ τοῦ ταμιεύειν δύναμιν πέρα τῶν συνήθων ἀναγκῶν ἐκάστης ἡμέρας, δύναμιν χρησιμεύουσιν μόνον ἐν σπανίαις καὶ ἰδιαιτέραις περιστάσεσιν, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς φύσεως δι' ὅλης τῆς διαρκείας τῆς ζωῆς. Σκορπίζει σπέρματα καθ' ἑκατομμύρια, ἐκεῖ ὅπου γιλιᾶδες μόνον δύνανται νὰ βλαστήσωσιν.

Ἄπάρχει δὲ καὶ νόμος τῆς φύσεως κείμενος ἐν αὐτῇ τῇ ρίζῃ τῶν ἀρχῶν, ὑπὲρ ὧν μέλλω νὰ συνηγορήσω τὴν ἐσπέραν ταύτην·

τουτέστιν ὅτι πᾶν πλάσμα ἔμφυχον ἔχει ἐκ γενετῆς αὐξήσεως καὶ ἀναπτύξεως ὄρια, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, πέραν τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ προβῆ δι' ὅσης δῆποτε βίας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται οὐδὲν νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ ἑαυτοῦ ἀνάστημα. Ὁ βραχίων τοῦ γαλλικέως δὲν δύναται ν' αὐξήσῃ πέραν τοῦ μέτρου του, ἢ τοῦ σφαιροπαίχτου (cricketer) ταχύτης δὲν δύναται νὰ ὑπερβῆ τὸν ὠρισμένον αὐτῆ βαθμὸν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῆς διανοίας προσπάθειαι δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὸν ὠρισμένον βαθμὸν τῆς ἐγκεφαλικῆς δυνάμεως, ἣν ἔχει ἕκαστος ἄνθρωπος· οἱ δὲ βαθμοὶ οὗτοι διάφορον ἔχουσιν ὄριον ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ, ὡς πρὸς τὰς διαφόρους αὐτοῦ δυνάμεις, καὶ τὰ διάφορα ὄργανα, ὄριον, ὡς εἴρηται, σταθερὸν καὶ ἀνυπερέβλητον· καὶ ἡ δεκτικότης ἄρα παιδεύσεως καὶ ἀναπτύξεως ἐν ἐκάστῳ νέῳ καὶ ἐκάστη νεάνιδι ἔχει ἀμετατρέπτως καὶ ἀνυπερέβλητως κεχαραγμένα τὰ διανοητικὰ ὄρια.

Δέον δὲ ὁ ἐκπαιδευτῆς πρὸς τούτοις νὰ μελετᾷ καὶ νὰ φυλλάτῃ κατὰ νοῦν τοὺς οὐσιώδεις νόμους τῆς κληρονομικῆς ἀδυναμίας, τῶν ιδιοτροπιῶν καὶ τῶν ἰσχυρῶν διακριτικῶν χαρακτήρων. Κατὰ τοὺς λόγους ἀνθρώπων τινῶν ἤθελε νομίσαι τις ὅτι ἕκαστος νέος καὶ ἐκάστη νεάνις ἔχει κράσιν τόσον ἀπηλλαγμένην ἐλαττωμάτων καὶ ἀδυναμιῶν, καὶ τόσον ὀλίγον ὑποκειμένην εἰς παρεκτροπὰς, ὅσον πεντηκοντάδραχμον ὠρολόγιον. Οὐδὲν βεβαιότερον ὅμως τοῦ ὅτι πᾶς ἀνὴρ καὶ πᾶσα γυνὴ κατὰ τὸ πλεῖστον ὁμοία εἶναι πρὸς τοὺς γονεῖς. Γενεαὶ ὅλαι ἀπαιτοῦνται ἵνα σχηματισθῶσι νέαι δυνάμεις ζωῆς πρὸς ἐκρίζωσιν κληρονομικῶν ιδιοτήτων, αἵτινες καὶ πάλιν τείνουσιν ἀδιακόπως εἰς ἐπάνοδον. Αἱ κληρονομικαὶ αὗται ιδιότητες ἐν τοῖς νέοις εἰσὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀόρατοι, καὶ δὲν δύνανται ψηλαφητῶς νὰ καταδειχθῶσι δι' ἐξωτερικῶν σημείων. Ὑπάρχουσιν ὅμως τὰ σπέρματα αὐτῶν, καὶ ἐμφανίζονται ὡς εὐδῆλα καὶ αἰσθητὰ γεγονότα ἐν τισιν ἡλικίαις καὶ περιστάσεσι. Νέος κληρονομῶν σφοδρὰν ἀρθρίτιδα δύναται νὰ διέλθῃ τὰ εἰκοσιπέντε πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας του πάντῃ ἐλεύθερος ἀπὸ παντὸς ἴχνους τοῦ νοσήματος· δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν μετὰ πεποιθήσεως ὅτι ὑπάρχει τι τὸ ὁποῖον δέον νὰ ζητήσωμεν ἐν τῇ διαίτῃ καὶ ταῖς

βιωτικαῖς περιστάσεσιν αὐτοῦ, ἐὰν θέλωμεν νὰ περιστείλωμεν καὶ ἐκρίζωσωμεν τὴν εἰς τὸ νόσημα τάσιν. Πολλὰ νευρικὰ καταστάσεις καὶ νοσήματα εἶναι τὰ μάλιστα πάντων κληρονομικὰ, καὶ λόγους ἰσχυροὺς ἔχομεν νὰ φρονῶμεν ὅτι οἱ τούτοις ἐπιρρεπεῖς καὶ οἱ ἐκ τούτων πάσχοντες πρέπει πολὺ νὰ προσέχωσιν εἰς τὴν τροφήν καὶ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, τὰς περιστάσεις τοῦ βίου καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ λοιπῶν μερῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καθ' ἣν ἐποχὴν οἰκοδομεῖται ἡ κρᾶσις, τουτέστι κατὰ τὴν ἡβῆν καὶ νεανικὴν ἡλικίαν, ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου, διότι κατὰ ταύτην ἐπισπεύδονται καὶ καταφαίνονται, ἢ ἀναχαιτίζονται καὶ ἐλαττοῦνται αἱ νευρικαὶ ἐκεῖναι ιδιότητες. Ἐὰ προβλήματα τῆς κληρονομικῆς μεταδόσεως τῶν ποιότητων καὶ τάσεων εἰς νοσήματά εἰσιν ἐκ τῶν θυμασιωτάτων τῆς φύσεως, καὶ οὐδαμῶς πω σαφῶς διεφωτίσθησαν· πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν εἰς οὐδένα δύνανται, τὸ γε νῦν ἔχον, νὰ ὑπαχθῶσι νόμον ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν καταστάσει τῶν φυσιολογικῶν γνώσεων. Παραδείγματος χάριν, εἶναι ὅλως ἀκατανόητον τὸ τί συμβαίνει ἐταν ἔχωμεν δύο γενεὰς ἐντελῶς ὑγιῶν ἀνθρώπων μεσολαβούντων μεταξὺ προμάμμης παράφρονος καὶ παράφρονος δισεγγόνου. Ὁ πρόπαππος καὶ ὁ πατήρ εἶχόν τι ὅλως ἀδιάγνωστον εἰς ὑμᾶς ἐν ταῖς κράσεσιν αὐτῶν, καὶ ὅμως ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς τοσοῦτον, ὅσον ἐὰν εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἐν εἴδει νοσήματος. Ἐν ἐκ τῶν μελλόντων προβλημάτων τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς ἰατρικῆς εἶναι τὸ νὰ διαγνώσῃ καὶ συμπεράνῃ τὰ περὶ τῶν νόμων τῆς διαδοχῆς ἢ κληρονομίας ἐν ζῶσι πλάσμασι, καὶ ν' ἀντιπράττῃ εἰς τὰς κακὰς κληρονομικὰς τάσεις διὰ βιωτικῶν μέσων. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ δέον ἀναμφιβόλως ν' ἀρχίσωμεν ἐργαζόμενοι προῖμως ἐν τῷ βίῳ, κανονίζοντες ἰδίως τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ παρέχοντες αὐτὴν συμφώνως πρὸς τὰς εἰσηγήσεις, τοὺς νόμους καὶ τοὺς ὅρους τῆς φύσεως.

Ἄλλος νόμος τῶν ἐμφύχων ὄντων, τὸν ὁποῖον δέον νὰ ἔχη τις πρὸ ὀφθαλμῶν εἶναι οὗτος· ὅτι ὑπάρχει γενικὴ τις ἐνέργεια ἐν τῷ ὀργανισμῷ, δυνάμενη νὰ χρησιμεύῃ εἰς πολλὰ, καὶ νὰ λάβῃ διαφόρους μορφὰς, ἤτοι τὴν τῆς αὐξήσεως, ὀρέψεως, δυνάμεως τῶν

μυῶν, σκέψεως, αἰσθήσεως καὶ ἀποκτήσεως γνώσεων, κατὰ τὴν ἀνάγκην καὶ χρῆσιν αὐτῆς. Τὸ ὀλικὸν ὅμως αὐτῆς ποσὸν εἶναι αὐστηρῶς ὠρισμένον, καὶ ἂν μεταχειρισθῇ τις αὐτὸ πρὸς τινα σκοπὸν, δὲν ὠφελεῖ πρὸς ἄλλον. Ἐὰν π. χ. μεταχειρισθῆς τὴν δύναμιν τῆς ἀτμομηχανῆς σου πρὸς παραγωγὴν ἠλεκτρισμοῦ, δὲν δύναται νὰ σοὶ χρησιμεύσῃ πρὸς διάπρισιν ξύλων. Ὁμοίως δὲ, ἂν χρησιμεύῃ ἡ ζωϊκὴ ἐνέργεια πρὸς ἀπεργασίαν τῶν ὄστων, τῶν μυῶν καὶ τοῦ ἐγκεφάλου, ἐν ᾧ χρόνῳ τὸ κοράσιον αὐξάνει δύο δακτύλους κατὰ τὸ ἀνάστημα καὶ δεκατέσσαρας λίτρας κατὰ τὸ βάρος, τὸ ἔτος ἐκεῖνο δὲν δύναται νὰ χρησιμεύῃ πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων καὶ πρὸς μελέτην. Ἐὰν διὰ προώρου πιέσεως προκαλῆς καὶ μεταχειρίζησαι διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τὴν ἐνέργειαν ἣτις ὄφειλε νὰ προβαίῃ εἰς σωματικὴν μεγέθυνσιν καὶ ἐνδυνάμωσιν, παράγεις μικρὸν καὶ νοσερὸν δείγμα ἀνθρωπότητος, ἀκριβῶς ὅπως ἐκεῖνα τὰ φυτὰ, ὧν προεβιάσθησαν εἰς βλάστησιν τὰ ἀνθη, καὶ πάρηχθησαν ἑλλιπῆ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ζωηρότητα, καὶ δὲν θέλουσι παράγει σπὸρον. Ἡ φύσις διαθέτει τὰς ἐαυτῆς ἐνεργείας ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πλάσματι ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν ἐκάστου ὄργάνου καὶ δυνάμεως· ὑπάρχει ἑναρμονίως τις σχέσις, ἣν τηρεῖ τὸ μὲν πρὸς τὴν δέ· ἡ δὲ σχέσις αὕτη τυγχάνει διάφορος ἐν διαφόροις ἀνθρώποις καὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῦ βίου. Ὁ ζευγηλάτης καταβάλλει τὸ πλεῖστον τῆς ἐνεργείας του διὰ τῆς τῶν μυῶν ἐργασίας καὶ εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ δακτυλωμένου μυός, ὀλιγίστη δὲ ὑπολείπεται αὐτῷ πρὸς σκέψιν. Ὁ σπουδαστὴς καταναλίσκει τὴν ἐαυτοῦ ἐν τῷ διανοητικῷ ἀγῶνι τοῦ ἐγκεφάλου του, καὶ ὀλιγίστη ὑπολείπεται αὐτῷ πρὸς βαρεῖαν διὰ τῶν μυῶν ἐργασίαν. Ναι μὲν ἡ φύσις ἐνίοτε ἀσωτεύει τὴν ἐνέργειάν της καὶ χορηγεῖ ἀφθόγως διὰ τὴν ἄκραν προσπάθειαν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν μυῶν ἐν τισὶ περιστάσεσιν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ τὸν κανόνα, καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ἐφαρμόσιμον εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους. Ἐν ταῖς διαφόροις τοῦ βίου περιόδοις, ἡ φύσις χρῆται τῆ ἐαυτῆς ἐνεργείᾳ διαφοροτρόπως· ἐν μὲν τῇ βρεφικῇ ἡλικίᾳ κυρίως πρὸς σωματικὴν αὐξήσιν, ἐν δὲ τῇ μικρᾷ κορασιακῇ ἡλικίᾳ ἐν μέρει πρὸς σωμα-

τικὴν αὐξήσιν, ἐν δὲ τῇ ἡβῇ, περὶ ἧς κυρίως θέλω ὁμιλήσει τὴν ἐσπέραν ταύτην, αἱ προσπάθειαι αὐτῆς τείνουσιν εἰς τελειοποίησιν τῆς οἰκοδομῆς κατὰ πάντα, εἰς τὸ νὰ φέρῃ ὀηλονότι εἰς πλήρη ἀνάπτυξιν τὰς διαφόρους λειτουργίας, νὰ ἐνδυναμώσῃ καὶ διαθέσῃ ἑναρμονίως ὅλον τὸ σῶμα καὶ τὸν ἐγκέφαλον, οὕτως ὥστε νὰ δύνωνται νὰ παράγῳσιν ἐν τοῖς ἐπομένοις χρόνοις τῆς ἐντελοῦς ὠριμότητος πᾶν ὅ,τι ἐπιδέχονται. Ὅθεν δὲν εἶναι αὕτη περίοδος παραγωγῆς, ἀλλὰ προσκτήσεως. Ἐὰν ἡ παρά τῶν προγόνων κληρονομηθεῖσα ἀρχικὴ κρᾶσις ὑπῆρξε καλὴ, ἂν αἱ βιωτικαὶ περιστάσεις τῆς βρεφικῆς καὶ παιδικῆς ἡλικίας ἦσαν συντελεστικοί, ἂν ἡ ἀνατροφή διεξήχθη καλῶς, ἀναπτύσσουσα τὸ πρῶτον πλάσμα καθ' ἀπάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ὁμαλῶς καὶ ἑναρμονίως κατὰ τὸ σχέδιον τῆς φύσεως, ἐν τῇ ἡβικῇ ἡλικίᾳ συνεπλήρωσε καὶ ἐτελειοποίησε πᾶν ὄργανον, πᾶσαν δύναμιν, ἄνευ βλάβης οὐδεμιᾶς πρὸς ὄφελος ἄλλης, τότε ἐλπίζομεν, καὶ ἐξάπαντος θὰ ἔχωμεν γυναῖκα ὑγιᾶ, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει εὐδαιμονοῦσαν, μὲ πλήρη ἰκανότητα πρὸς ἐργασίαν, πρὸς παραγωγὴν, πρὸς ἀντίστασιν κατὰ βλαβερῶν ἐπιδράσεων καὶ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐτῶν τῆς ὠρισμένης αὐτῇ ζωῆς. Ἀλλὰ ταῦτα δύναται νὰ προκύψῃ μόνον ἐξ ἑναρμονίου καὶ ὑγιοῦς ἀναπτύξεως, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν ἰατρικὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἀνατροφή. Ταῦτα, λέγω, ἀποκτῶνται, ἐὰν θεωρῶμεν τὴν γυναῖκα ὡς ἀχώριστον μονάδα ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκειμένην... Ἀπολαύομεν δὲ τῶν ἀγαθῶν τούτων, ἐὰν ὁ ἐκπαιδευτὴς ἐν ταῖς προσπάθειαις αὐτοῦ ἀκολουθῇ τὸν ὑπὸ τῆς φύσεως τεθέντα διὰ γεγονότων ὑπογραμμὸν, προσέχων εἰς τὰς ἁρμονίας καὶ ἐκτελῶν τοὺς νόμους αὐτῆς.

Ἐτέρα τις ἀλήθεια ὡς πρὸς τὰς ζωτικὰς ἐνεργείας καὶ προσπάθειας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὅτι κινδυνεύεις νὰ καταναλώσῃς διὰ προώρου ὠθήσεως καὶ πιέσεως ἐν τινι χρόνῳ ἢ ἐποχῇ τοῦ βίου τὴν δύναμιν, ἣτις ὄφειλε νὰ ἐφαπλωθῇ ἐπὶ μακρὰς περιόδους. Τοῦτο βλέπομεν καθ' ἐκάστην ἐπὶ ἀνθρώπων οἵτινες διήλθον βίον πολυπαθῆ καὶ τεταραγμένον, μὲ ἀσχολίας ἐπιπόνδους καὶ φροντίδας θυμοβόρους. Ἐνιοὶ τούτων φθείρονται τα-

χέως, καὶ γηράσκουσι προίμως, καὶ ἤδη ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἔτει τῆς ἡλικίας κατέστησαν πρεσβῦται ἀδρανεῖς καὶ ἄνευ ἰκμάδος ζωτικότητος ἀναπολειφθείσης αὐτοῖς "Ο,τι δαπανήσης ἐν μιᾷ περιόδῳ τοῦ βίου στερεῖσαι ἐν ἄλλῃ· ἐὰν μετὰ δέκα τόνων λιθανθράκων ἐν τῇ ἀνθρακαμάξῃ ἐλαύνει τὴν ἀτμάμαξάν σου ἐξήκοντα μίλια τὴν ὥραν, κατὰ τὰς πρώτας δύο ὥρας ἐλπίζεις νὰ κατορθώσης τοῦτο ἐπὶ πολὺ; Ἐκάστη περίοδος τοῦ βίου ἔχει τὰς ἰδιαζούσας αὐτῇ δυνάμεις καὶ ἐνεργείας, ἐν αἷς τυγχάνει κατ' ἐξοχὴν πλουσία. Κατὰ τὴν ἡβὴν αἱ κυριώτεραι σωματικαὶ καὶ διανοητικαὶ ποιότητές εἰσι λίαν εὐδῆλοι· περὶ τούτων ὅμως θέλω διαλάβει μετ' ὀλίγον ἰδιαιτέρως· ἀρκεῖ δὲ νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα ὅτι δὲν εἶναι τόσον ἰσχυρῶς διανοητικαὶ ὥστε νὰ δεσπόζωσι κατὰ πασῶν τῶν γενικῶν ἐνεργειῶν, καὶ νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς διανοητικὴν ἐργασίαν. Τοῦτο δύναται μὲν νὰ γίνῃ, ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι ἀν ὠφελεῖ; Ἄρα καθιστᾷ τὸν βίον πληρέστερον κατὰ τὰς ἐνεργείας καὶ ἀπολαύσεις καὶ διὰ τοῦτο εὐδαιμονέστερον ἐν συνόλῳ; Ὁ ἰατρός ὀφείλει νὰ θεωρῇ τὸν βίον, ὡς ὁ φιλόσοφος, ἀπὸ τῆς κοίτης μέχρι τοῦ τάφου, καὶ οὐχὶ καθ' ἐν μέρος αὐτοῦ μόνον, ὡς ὁ ἀνατρέφων ἢ ὁ ἐκπαιδεύων ἐξ ἀνάγκης πράττων, κατ' οὐδὲν ἐνδιαφερόμενος εἰς αὐτὸν κατόπιν, ὅπως πολλοὶ ἀρχιτέκτονες καὶ ἐργολάβοι, οἵτινες οἰκοδομοῦντες τὰς οἰκίας ἡμῶν, μᾶς παραδίδουσιν αὐτὰς ἐν τῷ ὠρισμένῳ χρόνῳ τῆς συμφωνίας, καὶ οὐδὲ βλέπουσί ποτε αὐτὴν πλέον, διότι τὸ μέλλον αὐτῶν δὲν τοῖς ἐνδιαφέρει πολὺ. Πολλάκις προέτεινα ὁ ἀρχιτέκτων καὶ ἐργοδηγὸς νὰ ἦναι ὑπόχρεοι νὰ ἐπισκέπτωνται τὴν ὑπ' αὐτῶν κτισθεῖσαν οἰκίαν, ἐν διαστήματι τῶν πρώτων πέντε ἐτῶν, καὶ νὰ λαμβάνωσιν ὑπόλοιπά τινα πληρωμῆς, κατὰ τὰς περιόδους ταύτας, ἐὰν ἡ οἰκοδομὴ ἐξακολουθῇ νὰ μένῃ ὀρθῇ καὶ ἀβλαβής. Ὁμοίως λοιπὸν καὶ ἡ τοῦ ἐκπαιδευτοῦ φήμη θέλω νὰ ἐξαρτᾶται οὐχὶ ἐκ τοῦ τί κατώρθωσε μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἡλικίας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ κατὰ τὸ τεσσαρακοστὸν, πεντηκοστὸν καὶ ἐξήκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ ἐκπαιδευθέντος.

Ἡ ἀνατροφή καὶ ἡ ἐκπαίδευσις προπαρασκευάζουσιν εἰς ἐργασίαν ἐν τῷ βίῳ· ἐὰν λοιπὸν συνέτειναν εἰς τὴν υἰείαν, εὐδαιμονίαν, ἐπιτυχίαν καὶ μακροβιότητα τοῦ ἀνθρώπου, τότε ὄφελον ὅτι καλῶς ἐξετελέσθησαν· ἐὰν ὅμως κατὰ τινα βαθμὸν προὔξενησαν νοσήματα, κακοδαιμονίαν καὶ ἀποτυχίαν, ὄφελον ὅτι κακῶς διεξήχθησαν.

Ἵπάρχει καὶ ἑτέρα ζωικὴ ἀλήθεια ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἣν δεόν νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ἐγὼ τοῦλάχιστον πιστεύω τοῦτο ὡς ἀναντίρρητον—τουτέστιν ὅτι μία τις γενεὰ, ζῶσα ἐν μεγίστῃ ἐντάσει τῶν δυνάμεων αὐτῆς, ἢ ὑποστᾶσα μεγάλῃς κακουχίας, ἐνδεχόμενον νὰ ἐξαντλήσῃ καὶ καταναλώσῃ πλέον ἢ τὴν ἀνήκουσταν αὐτῇ μερίδα ἐνεργείας· ἐν ἄλλοις λόγοις δυνατὸν νὰ σύρῃ συνάλλαγμα ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων, καὶ νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὴν ἀκόλουθον γενεάν ποσὸν δυνάμεως ἀνεπαρκῆς πρὸς ἀπότισιν τοῦ συναλλάγματος. Φρονῶ δὲ ὅτι πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἀπολαύουσι τῶν ἀγαθῶν τῆς ἀταράχου, ἀκυμάντου καὶ ὀκνηρᾶς ζωῆς τῶν τῆς παρελθούσης γενεᾶς προγόνων ἡμῶν· διότι ἐκεῖνοι μὲν ἐταμίευσαν οὕτω δραστηριότητα ὑπὲρ ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ νῦν καταναλίσκομεν αὐτήν.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι τοῦτο—Δυνάμεθα ἐν τῇ ἡβικῇ ἡλικίᾳ ν' ἀρχίσωμεν νὰ ζῶμεν κατὰ τὸ ἔπακρον τῶν δυνάμεων ἡμῶν, καὶ νὰ ἐξακολουθῶμεν οὕτω μέχρι τέλους τῆς ζωῆς ἡμῶν, (ἥτις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἐν γένει εἶπειν ὅτι ἦναι μᾶλλον βραχεῖα ἢ μακρὰ) ἐν ταύτῃ δὲ νὰ μεταδώσωμεν τοῖς ἀπογόνοις ἰκανὴν ζωτικὴν ἐνέργειαν διὰ τὰς ἑαυτῶν χρείας; Ποσάκις συνέβη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου ὅτι λαοὶ οἵτινες ἐπὶ πολλὰς γενεὰς δὲν ἔδειξαν ἰδιαιτέραν δραστηριότητα, αἴφνης ἀνέλαμψαν μὲ φοβεράν ἐκρηξίν ἐθνικοῦ μεγαλείου ἐπὶ τινα χρόνον, καὶ μετὰ ταῦτα σχεδὸν ἐξέλιπον! Οἱ Γάρταροι ὑπὸ τὸν Τσεγκίς-Χάν, οἱ Τοῦρκοι, ὅτε ἐνεποίησαν τρόμον τῇ Εὐρώπῃ, οἱ Ἀραβες ὅτε κατεκτήσαντο τὴν Ἰσπανίαν, εἰσὶ παραδείγματα. Ἄς προσέχωμεν λοιπὸν ἵνα μὴ τοῦτο συμβῇ καὶ ἡμῖν. Ποσάκις βλέπομεν ἡσυχον ἀγροτικὴν οἰκογένειαν, ἥτις ἀφοῦ ἐπὶ γενεᾶς ὅλας ἔζησε βίον εὐήθη, αἴφνης

παράγει ένα ἢ δύο μεγάλους ἀνδρας, εἴτα δὲ πάλιν βυθίζεται εἰς ἀφάνειαν μείζονα τῆς προτέρας, ἢ ἐκφυλίζεται καὶ ἐκλείπει παντελῶς!

Ἐτερον συμβεβηκὸς ἐν τῇ σωματικῇ καὶ διανοητικῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι τοῦτο, ὅτι ὑπάρχουσι φυσιολογικαί τινες ἐποχαὶ ἢ περίοδοι τοῦ βίου, ὧν ἐκάστη ἔχει σημασίαν τινά. Αἱ κυριώτεραι τῶν περιόδων τούτων εἰσὶν ἡ νηπιακὴ ἡλικία, ἡβική, νεανικὴ, ἀνδρική, κλημακτηρικὴ (1) καὶ ἡ γεροντικὴ. Δέον δὲ νὰ ἐξακριβώσωμεν τί ἐννοεῖ ἡ Φύσις διὰ τῶν περιόδων τούτων. Εἰς τί ἀγωνίζεται νὰ φθάσῃ ἐν ἐκάστη περιόδῳ; Τίνες εἰσὶν οἱ κατ' ἰδέαν ὄροι ἐκάστης αὐτῶν; Οὐδεμία ἐκ τῶν περιόδων τούτων δύναται νὰ μελετηθῇ ἐκ σωματικῆς ἀπόψεως μόνον· δέον νὰ θεωρηθῇ ἐκ τῆς ἀπόψεως τοῦ ὅλου ὄντος, μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων, σωματικῶν τε καὶ ψυχικῶν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλαῖς περιστάσεσιν αἱ κληρονομικαὶ ἀδυναμίαι πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς τὴν πλάστιγγα. Αἱ περίοδοι ἐκεῖναι τοῦ βίου δὲν δύνανται νὰ ἐννοηθῶσιν ἐντελῶς θεωρούμεναι ὡς πρὸς τὸ ἄτομον· ἡ σημασία αὐτῶν φαίνεται μόνον ὅταν ὁ κοινωνικὸς βίος, ὁ προγονικὸς, καὶ ὁ τῶν ἀκολουθῶν γενεῶν, ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν. Ἐὰν δὲν ἐννοηθῶσιν καὶ οὕτω γείνη κακὴ χρῆσις αὐτῶν, οὐ μόνον τὸ ἄτομον ὑποφέρει, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ μέλλουσα γενεά· ἰδίως ἡ τῆς ἡβῆς ἡλικία συγγάνει τὰ μάλιστα περισπούδαστος, διότι εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς θερινῆς ὠριμάνσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ζωτικότητος. Ἐὰν ὁ σίτος ὠριμάσῃ κακῶς, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ οὔτε ὡς τροφή, οὔτε ὡς σπόρος.

Τοιοῦτός ἐστιν ὁ τοῦ ἱατροῦ, ἢ κάλλιον εἰπεῖν ὁ τοῦ φυσιολόγου, τρόπος τοῦ ἐξετάζειν τὴν γυναῖκα, ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀνατροφὴν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄνθρωποι δὲν συλλογίζονται τὸν γονεῖα ἐν γένει καὶ τὸν ἐξ ἐπαγγέλματος ἐκπαιδευτὴν ἐν τῇ τεχνητῇ σημασίᾳ, ἀναλαμβάνομεν ἡμεῖς τὴν γενικὴν ταύτην ἔποψιν τοῦ θέματος, διότι ὁ τοῦ ἐπαγγέλματος ζῆλος τοῦ ἐκπαι-

(1) Ἡ τῆς τροπῆς ἢ μεταβολῆς.

δευτοῦ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν καὶ καλλιεργεῖ ἐν μόνον εἶδος δυνάμεων, τουτέστι τὰς διανοητικὰς· καὶ ἐπειδὴ νομίζομεν ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη κατανατῆ νὰ θεωρῇ ὡς ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἐν τῇ γυναικείᾳ ἀνατροφῇ, ἐκεῖνο ὅπερ ἡμεῖς δὲν νομίζομεν τόσον ἐπ' ἀνάγκης, περὶ ἐλαχίστου δὲ ποιεῖται ἐκεῖνο, ὅπερ ἡμεῖς θεωροῦμεν ὡς τὸ σπουδαιότατον, διὰ τε τὸ ἄτομον καὶ δι' ὅλον τὸ γένος, τουτέστι τὴν κρᾶσιν καὶ τὴν υἰγιαν, φρονῶ ὅτι ἡ φυσιολογικὴ ἀποψις τῆς τῶν θηλέων ἀνατροφῆς συμφέρει νὰ προβάλληται καὶ νὰ παριστᾶται εἰς τὸ δημόσιον συγχρότερον ἢ ὅσον συνήθως· καθ' ὅσον δὲ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ τοῦ βίου, ὅταν ἀθετηθῶσιν οἱ τῆς φύσεως νόμοι, ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ διορθῶνται καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ ἱατροῦ ὑπάγονται, δέον νὰ ἐκτίθωνται ὑπ' αὐτοῦ σαφῶς καὶ ἐντόνως εἰς τὰ ὄμματα τῶν γονέων καὶ ἐκπαιδευτῶν ἐν γένει. Τοῦτο δὲν ἐνδιαφέρει μόνον τὸν ἱατρὸν καὶ τὸν ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ θεραπευόμενον ἀσθενῆ, ἐνδιαφέρει τὸ σύνολον τῶν πολιτῶν.

Εἰσέρχομαι νῦν εἰς λεπτομερείας, ἐπεξηγῶν τὰς γενικὰς ἀρχὰς ὧν ἐμνημόνευσα, καθ' ὅσον ἐφαρμόζονται εἰς ἐκείνην τὴν περίοδον τοῦ βίου τῆς νεάνιδος, καθ' ἣν τὸ κυριώτερον μέρος τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῆς διεξάγεται. Δὲν θὰ εἶπω πολλὰ περὶ τῆς νηπιακῆς καὶ παιδικῆς ἡλικίας μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους. Πρὸ τοῦ χρόνου τούτου εἶναι ἀναμφιβόλως οὐσιῶδες τὸ νὰ διευθύνηται ἡ ἀνατροφή ἢ ἐκπαιδεύσις κατὰ τὰς φυσιολογικὰς ἀρχὰς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἄνευ πολλῶν ὥρῶν διανοητικῆς ἐργασίας, καὶ μετὰ πολλοῦ παιγνίου καὶ ἀφρόνου ἀναπαύσεως ἐν αἰθούσαις εὐαέροις. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς παιδικῆς ἡλικίας ὀλίγιστα κοράσια ὑπερβαρύνουσιν ἑαυτὰ διὰ πολλῆς ἐργασίας. Ὅταν τοῦτο συμβῇ, γίνεται δι' ἐξωτερικῆς πιέσεως, τὰ δὲ κακὰ ἀποτελέσματα εἶναι συνήθως πρόσκαιρα, καὶ εὐκόλως θεραπεύονται δι' ὀλίγης ἀναπαύσεως καὶ τέρψεως ἐν τῇ ἐξοχῇ.

Ἡ τῆς ἡβῆς περίοδος εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιότατων ὑπὸ σωματικὴν καὶ διανοητικὴν ἔποψιν διὰ τοὺς νέους καὶ τὰς νεάνιδας· ἰδίως δὲ διὰ ταύτας. Σωματικῶς τὸ παιδίον τρώγει, κοιμᾶται, αὐξάνει, παίζει, καὶ πράττει ὅ,τι διατάσσεται. Ὁ βίος αὐτοῦ οὐδὲν

ἔχει σκέψεως· πᾶν τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τῷ σώματι αὐτοῦ τυγχάνει ἀρτιπαγές καὶ ἀμόρφωτον καὶ οὐδεμίαν δεικνύει μονιμότητα. Ὑπάρχει ἐν αὐτῷ μεγάλη καὶ διαρκῆς τῶν μυῶν ἐνέργεια, καὶ κλίσις πρὸς θόρυβον, κρότον, ὕπνον, καὶ δύναμιν πρὸς ταχείαν χώνευσιν. Αἱ ἡδοναὶ τοῦ βίου του εἶναι γλυκίσματα καὶ παίγνια, ἡ φαντασία ἐπιπόλαιος, ἡ στοργὴ ἔμφυτος, ὁ δὲ χαρακτήρ ἐν τῷ γίγνεσθαι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ ὀρθὴ ἠθικὴ, καὶ οὐδὲ ἀληθὲς αἰσθημα ὀρησκευτικόν. Ὀλίγον ὑπόκειται εἰς νευρικὰς παθήσεις, πλὴν ἐκείνων αἰτινες ἀπτονται τοῦ τῶν μυῶν συστήματος, δὲν ὑποφέρει ἐκ νευραλγίας, καὶ οὐδὲν ἐκ νοσημάτων φυγικῶν, τὰ πλεῖστα τῶν νοσημάτων αὐτοῦ εἰσιν ὀξεία καὶ ταχέως παρέρχονται. Τὸ πρᾶγμα ὅμως διαφέρει πολὺ ἐν ταῖς κόραις ἀρχομένης τῆς ἡβῆς. Τότε νέου εἶδους σωματικαὶ ἐνέργειαι ἀρχονται, μεγάλοι χῶροι τοῦ ἐγκεφάλου, τέως ἀργοί, εἰσέρχονται εἰς ἐνεργὸν ἀσκήσιν· ἡ αὐξήσις λαμβάνει διάφορον διεύθυνσιν καὶ τύπον, τὸ ἄχαρι τῶν κινήσεων δὲν εἶναι ἀσύνηθες, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου χάρις τέως ἀνέφικτος καθίσταται αὐτῇ ἐφικτὴ. Τὰ ὀστά ἀρχονται συγκολληόμενα καὶ στερεούμενα κατὰ τὰ ἄκρα, καὶ οἱ ἀπαλοὶ ἐκ χόνδρου ἄρμοι συμπήγνυται ἔτι μᾶλλον. Αἱ διάφοροι δρέξεις πρὸς τροφήν καὶ πόσιν πολλάκις μεταβάλλονται· ἄρτος καὶ βούτυρον καὶ γλυκίσματα δὲν εὐχαριστοῦσι πλέον ἐντελῶς, καὶ δριμύτεραι καὶ ἐρευσιτικώτεραι τροφαὶ ἐπιζητοῦνται· τὸ παράστημα καὶ τὸ βᾶδισμα μεταβάλλονται, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ τοῦ κάλλους χαρακτηρὲς ἀρχονται ἀναπτυσσόμενοι, αἱ διανοητικαὶ ὅμως μεταβολαὶ ἐν αὐτῇ εἰσιν ἔτι καταφανέστεραι. Πᾶν ὅ,τι ἰδίως χαρακτηρίζει τὴν γυναῖκα βαθμηδὸν ἐμφανίζεται, τὰ παιδαριώδη παραιτοῦνται, τὰ πλαγκόνια δὲν τέρπουσι πλέον, καὶ πρῶτον ἤδη ἀτομικαὶ ιδιότητες διανοητικαὶ καταφαίνονται. Τὸ ἀποτελεσματικὸν μέρος τῆς διανοητικῆς φύσεως βαθμηδὸν λαμβάνει ὅλως νέας μορφὰς καὶ νέας δυνάμεις, καὶ ἡ φιλολογία καὶ ἡ ποίησις κατ' ὀλίγον ἐννοοῦνται εἰς τρόπον ἀόριστον, πολλάκις δὲ ἡ τελευταία καθίσταται πάθος, ἡ φαντασία ἐπιρρώννυται καὶ διευθύνεται εἰς ἄλλας ὁδοὺς ἢ πρότερον· τὸ αἰσθημα τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου καὶ τοῦ καθήκον-

τος ἐνεργεῖ κάλλιον· ἡ ἠθικὴ κατὰ τὴν ὀρθὴν αὐτῆς σημασίαν ἀποβαίνει νοητὴ· αἰσθημα σπουδαιότητος καὶ εὐθύνης τοῦ βίου δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι διεγείρεται τότε κατὰ πρῶτην φοράν· ἡ γνώσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἀποκτάται, καὶ τὸ ὀρησκευτικὸν ἔνστιγμα πρῶτον διεγείρεται καθ' ἑποῖον ὀλίποτε βαθμῶν, ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἡ πρὸς ἑαυτὴν δυσπιστία ἐν τισι περιστάσεσι πρῶτην φοράν δηλοῦνται. Ἡ συγκίνησις προσκτάται βάθος, καὶ ἡ στοργὴ ἐπιφαίνεται, τὰ ἀληθῶς συμβεβημένα καὶ τὰ ἐνδεχόμενα τοῦ βίου ἐκφαίνονται δι' ἀσαφῶν καὶ ὀνειροειδῶν συγκινήσεων καὶ πόθων μεστῶν μακαριότητος, ἀλλ' οὐχὶ ἐστερημένων καὶ δυσκολιῶν καὶ σοβαρότητος. Ἡ ἔφηβος κόρη αἰσθάνεται ὅτι εἰσηλθεν ἤδη εἰς νέαν χώραν, ἧς ἀγνοεῖ τὴν ὄψιν, ἧτις ὅμως ἐνδεχόμενον νὰ ἦναι πλήρης ἀγαθῶν καὶ εὐδαιμονίας δι' αὐτήν. Ἡ τοῦ συλλογίζεσθαι δύναμις αὐξάνει, ἀλλ' εἰσέτι δουλοῦται ὑπὸ τοῦ ἐνστίγματος καὶ τῶν συγκινήσεων· ἡ σύλληψις ἰδανικότητος ὁποῖου ὀλίποτε πράγματος τῆ εἶναι ἐφικτὴ καὶ τείνει εἰς ἀντικατάστασιν τῆς πραγματικότητος· αἱ σχέσεις καὶ τὰ αἰσθήματα πρὸς τὸ ἕτερον φύλον εἰσιν ὅλως μεταβέβημένα, ἡ δὲ μεταβολὴ αὕτη καθιστᾷ τὴν ὑφισταμένην κόρην αὐτὴν ἐπιδεκτικὴν σφοδρῶν συγκινήσεων, αἰτινες δυνατὸν νὰ ὑπερισχύσωσι τῆς λοιπῆς διανοητικῆς ὑπάρξεως. Αἰσθάνεται ἤδη πεποιθήσιν εἰς ἑαυτὴν καὶ πολλάκις ἰδιοτέλεια ὑπάρχει ἔμφυτος καὶ ἀποφασιστικὴ ἐνέργεια καὶ τάσις πρὸς καταπάτησιν τοῦ ἑαυτῆς συμφέροντος καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἀπασαὶ αὗται αἱ μεταβολαὶ χωροῦσιν ἐν συνδέσει μετὰ τῶν σωματικῶν μεταβολῶν καὶ σωματικῶν ἀναπτύξεων. Ὑπάρχει ἐνέργεια καὶ ἀλληλεπίδρασις μετὰ τὸ σῶμα καὶ φυγῆς καθ' ὀλοκληρίαν, παρομαρτεῖ δὲ τούτοις ἐν ὑγιεινῇ καταστάσει ζωτικὸς ἀναβρασμὸς, εὐφροσύνη, ἡδονὴ ἀπολαύσεως τῆς ζωῆς, χάριν αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, καὶ σφοδρὸς πόθος πρὸς μεταβολὴν καταστάσεως κοινωνιστικῆς.

Δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχη ἰκανὴ ἐνέργεια ἐν τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι πρὸς ἐργασίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπόλοιπον πρὸς τέρψιν, γέλωτα, παίγνια καὶ εὐθυμίαν, τοῦ ὅπερ ἐστὶν ὁ τῆς φύσεως ἀλη-

θῆς τρόπος τοῦ καταναλίσκεν ζωτικὴν δύνάμιν μὴ ἀναγκαιοῦσαν δι' ἄλλο τι πρὸς ὦραν.

Διὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν κατὰ μικρὸν ἐξέλιξιν πάντων τούτων τῶν διανοητικῶν μεταβολῶν μέχρι τελείας γυναικός, ἀπαιτοῦνται ἀντίστοιχοι σωματικαὶ ἀναπτύξεις· ἄνευ τούτων δὲν θέλομεν ἔχει οὐδὲν ἐξ ἐκείνων τῶν θαυμασίων διανοητικῶν καὶ συγκινητικῶν φαινομένων τῶν καταλλήλως ἐξελιχθέντων καὶ ἀναπτυχθέντων. Ἴβαν ἡ υἰγεία ἢ ἀσθενής, ἡ θρέψις εὐτελής, αἱ σωματικαὶ λειτουργίαι ἀτακτοὶ καὶ ἀτελεῖς, ἡ δὲ νευρικὴ δύναμις παρεφθαρμένη, ἐνδεχόμενον ἡ ὅλη γυναικεία ἀνάπτυξις νὰ παύσῃ καὶ νὰ διαστραφῇ. Ἄν ἐγένετο ὑπερβολικὴ χρῆσις τῆς νευρικῆς ἰσχύος ἢ τῆς διανοητικῆς δυνάμεως, ἢ τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν, ἡ τελειότης τῆς φύσεως καθίσταται ἀνέφικτος, καὶ ἡ κόρη φθάνει εἰς τὴν τῆς γυναικός ἡλικίαν ἄνευ τῶν γυναικείων χαρακτηριστικῶν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Τὸ ἰδανικὸν κάλλος καταστράφη. Ἡ μαθήτρια, ἥτις συνεκέντρωσεν ὅλην τῆς ἑαυτῆς δύνάμιν εἰς τὸ εἰσάγειν γνώσεις ἐκ τῶν βιβλίων εἰς τὸν ἐγκέφαλον αὐτῆς, ἀμελοῦσα τῶν σωματικῶν ἀπαιτήσεων, ἢ μεμνηστευμένη κόρη, ἥτις ἠράσθη πρὶν ἢ εὐαισθησίᾳ αὐτῆς ἀρκούντως ἀναπτυχθῆ, καὶ ἡ θεραπευμένη, ἥτις ὑπὸ σωματικῆς ἐργασίας ἐξηγητήθη τὰς δυνάμεις, πᾶσαι ἐξίσου ὑπόκεινται εἰς τὰ ἐπαχόλουθα δυσαρμόστου, καὶ διὰ τοῦτο νοσερᾶς διανοητικῆς καὶ σωματικῆς κράσεως. Τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ βαίνουσι μετ' ἀπολύτου ἐνόττητος, ὅπως τὸ ἐρύθημα τῆς παρθενικῆς παρειᾶς ἐπιφαίνεται καὶ ἐκλείπει μετὰ τῆς συγκινήσεως τῆς παρθένου, καὶ ὅπως ἡ λαμπρότης καὶ εὐκινησία τῶν μελῶν αὐτῆς συνοδεύουσι τὴν διανοητικὴν ζωηρότητα καὶ μακαριότητα.

Πᾶσαι αὗται αἱ σωματικαὶ καὶ διανοητικαὶ μεταβολαὶ δὲν εἶναι αἰφνίδιαι, οὐδὲ πλήρεις καὶ τέλειαι διὰ μιᾶς· ἀπαιτοῦνται κατὰ μέσον ὄρον δέκα ἕως δώδεκα ἔτη πρὶν ἢ ἐντελῶς συμπληρωθῶσι. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ἐξακολουθοῦσι, κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον μεγάλην ἔντασιν ὑφίσταται ἡ κόρη, καὶ ὅλη ἡ ἐνὸργανος φύσις εὐρίσκεται ἐν καταστάσει, ἣν ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἀσφάλειαν·

τούτῃστιν ὅτι ἐνεργοῦσα ὑπόκειται εἰς ἀνατροπὴν ἐκ μικρῶν αἰτίων προερχομένην. Ἡ συνδρομὴ τῆς ἐνυπαρχούσης ζωτικῆς ἐνεργείας πρὸς διεξαγωγὴν καὶ ἀναρμόνιον τελειοποίησιν τῆς εἰς ὦραν γυναικός, μεθ' ὅλων τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν ποιότητων, ἃς εἶπον ἄνωτέρω, κατὰ τὸ δεκαετὲς ἢ δωδεκαετὲς τοῦτο διάστημα εἶναι ὄντως μεγάλη.

Ἡμεῖς οἱ ἰατροὶ φρονοῦμεν ὅτι ἡ περίοδος αὕτη εἶναι μία ἐκ τῶν σπουδαιστάτων, διότι ὡς εἶκος, γινώσκομεν τοῦτο ἐκ τῶν συγνῶν περιστάσεων τοῦ θεραπεύειν νοσήματα τότε μὲν γεννώμενα, πληρέστατα δὲ ὀριμάζοντα κατέπιν. Οἱ σωματικοὶ καὶ διανοητικοὶ κίνδυνοι τότε εἶναι ὄντως μεγάλοι. Θεωροῦμεν δὲ ὡς φοβερόν κίνδυνον οὐ μόνον τὴν γένεσιν νοσήματος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπικοράσιον δυνάμενον ν' ἀναπτυχθῆ εἰς γυναῖκα ὑγιᾶ καὶ εὐδαίμονα, μετὰ συμπληρωμένης γυναικείας κατασκευῆς, κατὰ τὸν τύπον τῆς φύσεως—τὸν μόνον τύπον ὅστις περιποιεῖ εὐδαιμονίαν καὶ εὐχαρίστησιν τῇ γυναικί—νὰ καταστῆ διὰ κακῆς μεταχειρίσεως, σχολιῶς διευθυνομένης ἀνατροφῆς ἢ ἀθλίης ζωῆς, νὰ καταστῆ, λέγομεν, διάστρφος, νὰ μείνῃ ἄνευ τῆς θεούσης φυσικῆς ἀναπτύξεως, καὶ διὰ ταῦτα κακοδαίμων γυνή, ἥτις δὲν δύναται ν' ἀπολαύσῃ ἐκ τοῦ βίου, ὃν ἅπαξ μόνον ἔχει νὰ ζήσῃ, πᾶν ὅ,τι δύναται οὗτος νὰ δώσῃ αὐτῇ. Ὅπως αἱ λοιπαὶ τοῦ βίου περίοδοι καὶ ἡ τῆς ἡβῆς ἅπαξ μόνον ἔργονται. Ἴβαν λοιπὸν ἡ τῆς ἀναπτύξεως πορεία, ἥτις εἶναι ὁ κυριώτερος χαρακτήρ αὐτῆς, δὲν συμπληρωθῆ, ὡς εἶπε ἡ ἀνάπτυξις αὕτη διὰ παντός τοῦ βίου· πᾶν ὅ,τι τελεσθῆ τότε εἶναι τελικὸν καὶ μόνιμον, ὡς ἐπίσης καὶ πᾶν ὅ,τι ἀφελθῆ ἀτελές. Ἴβαν ἡ γυνὴ δὲν ἐμορφώθη ἤδη ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς ἡλικίας τῆς, ὅτι οὐδέποτε θέλει μορφωθῆ· ἐάν δὲν ἦναι ὑγιῆς τότε, πιθανὸν ὅτι οὐδέποτε θέλει εἶναι. Ἴβαν νοῦν ἔχων θέλει ἀρνηθῆ ὅτι εἶναι πολλῶ προτιμότερον ἐξ εἰκοσι γυναικῶν αἱ ἐννεακαίδεκα νὰ ὦσιν ὑγιεῖς μᾶλλον ἢ διανοητικῶς ἀνεπτυγμένα καὶ πεπαιδευμένα; Οὐδεμίαν ἀπόκτησις γνώσεων δύναται νὰ ἀντισκευάσῃ τὴν υἰγείαν ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ. Ἰπάρχει ὀργανικὴ τις μακαριότης, ἥτις μόνον τῇ υἰγείᾳ παρομαρτεῖ καὶ τῷ ἐναρ-

μονίως κατηρτισμένῳ σώματι καὶ πνεύματι· ἄνευ δὲ ταύτης τῆς ὀργανικῆς μακαριότητος ἡ ζωὴ δὲν εἶναι κτῆμα ἐπιθυμητόν. Ἡ εὐφροσύνη εἶναι ἐν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐντελοῦς ὑγείας, τίς δὲ γυνὴ μὴ οὔσα εὐθυμὸς δὲν ἀπέτυχε τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ; Γενικὸν συναίσθημα τοῦ εὖ ἔχειν, εἶναι ἢ ἐκ συνειδήσεως καλλίστη ἀπόδειξις ἐντελοῦς ὑγείας, ἥτις εἶναι ἡ βᾶσις διαρκοῦς εὐδαιμονίας καὶ σημαίνει καλὴν καὶ ἐναρμόνιον ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος κανονικὴν λειτουργίαν καὶ ἱκανοποιημένας ὀργανικὰς ἀνάγκας. Οἰαδῆποτε λοιπὸν μέθοδος ἐκπαιδευτικὴ παραβιάζει ταῦτα, εἶναι βεβαίως κακὴ καὶ μονομερής.

Ἐνταῦθα δεόν ἴσως νὰ διορθώσωμεν κοινοτάτην ἰδέαν ὅτι ὁ ἐγκέφαλος ὑπηρετεῖ μόνον τῇ διανοητικῇ ἐργασίᾳ. Ἀκούων τις τὴν φράσιν «ἐργασία τοῦ ἐγκεφάλου» νομίζει ὅτι ἡ τῶν μυῶν ἀσκήσις καὶ αἱ συνήθειαι ἀσχολίαι δύνανται νὰ ἐκτελῶνται ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐνεργείας τοῦ ἐγκεφάλου. Οὐδὲν τούτου σφαιρωτέρον. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ὄργανόν τῶ μάλιστα περιπεπλεγμένον τῆν τε ὑψὴν καὶ τῆν λειτουργίαν, καὶ κανονίζει τῆν ἐργασίαν παντὸς μέρους τοῦ σώματος, καὶ μέρη αὐτοῦ τινὰ εἰσιν ἀφιερωμένα εἰς τὴν κίνησιν, τὴν αἰσθησιν, τὸ πάθος, τὴν χώνευσιν, τὴν σωματικὴν αὐξήσιν, τὴν θρέψιν κτλ., εἶναι τὸ ὄργανον ὅπερ ἄρχει πάντων τῶν λοιπῶν, τακτοποιοῦν καὶ ἐναρμόζον πάσας αὐτῶν τὰς λειτουργίας. Ἐάν μία πλευρὰ αὐτοῦ βλαβῆ κατὰ τὸν χρόνον τῆς αὐξήσεως, τὸ ἀντίθετον μέρος τοῦ σώματος ἀτροφεῖ καὶ ἐν μέρει μένει παράλυτον, ἢ δὲ διανοητικὴ ἰσχὺς ἐλαττοῦται. Ὅταν δὲ ἄμετρος χρήσις γείνη ἐπὶ τοῦ ἐνός μέρους τὸ ἕτερον πάσχει.

Τὸ θαυμάσιον τοῦτο ὄργανον, τὸ οὔπω ἐντελῶς ἐγνωσμένον, εὐρίσκεται κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ἠϋξημένον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ὄγκον, ἅμα τῇ ἡβῇ· ἀλλ' αἱ ὑψηλότεραι ἰδιότητες αὐτοῦ, οἷον ῥωμαλεότης καὶ δύνამις τοῦ παράγειν διαφόρους ἐνεργείας, μάλισ τότε φύονται, ἀναπτύσσονται δὲ δι' ὅλης τῆς περιόδου. Τότε δὲ ὁ ἐγκέφαλος ἔχει χρεῖαν ἀφθόνου ἀναπαύσεως, ὑπνου, καθαροῦ ἀέρος, καθαροῦ αἵματος, καλῆς καὶ ὀρεπτικῆς καὶ οὐχ

ἐρεθιστικῆς τροφῆς, καὶ ἐργασίας ἀναπτυσσοῦσης μὲν, μὴ ἐξαντλούσης δὲ τὰς δυνάμεις. Τὸ διανοητικὸν μέρος τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ ὑψιστον, ὑπέρμετροι δὲ χρήσεις τοῦ μέρους τούτου ἐξαντλοῦσι μᾶλλον ἢ ὁποῖου δήποτε ἄλλου μέρους. Ὡς ἤδη εἶπον, ποσὸν τι μόνον ἐνεργείας ἢ ἐργασίας εἶναι κατορθωτὸν διὰ διεγέρσεως. Ὁ ἐγκέφαλος ἔχει ποικιλωτάτας λειτουργίας, ἀλλ' ὑπάρχει ἐν αὐτῷ καὶ ἀλληλεγγύη ἐνεργείας· οὐδὲν μέρος αὐτοῦ ἀθνεῖ χωρὶς νὰ πάσχωσι καὶ τᾶλλα. Οὐδεμίαν λειτουργίαν ὑπερβαρύνεται χωρὶς αἱ λοιπαὶ νὰ ἐξασθενήσωσιν· ἰδίως δὲ ὁ ἐγκεφαλικὸς κῆματος εἶναι λίαν ἐξασθενωτικὸς. Ἐν ὀρίμῳ ἡλικίᾳ, μετὰ τὴν πλήρη σωματικὴν ἀνάπτυξιν, ἡ τοιαύτη ὑπερβολικὴ κόπωσις ἐπανορθοῦται δι' ἀναπαύσεως, ἢ βλάβη εἶναι μόνον πρόσκαιρος. Ἐάν τις κοπώσῃ τὸν ἐγκέφαλον, εἴτε ἐν μελέτῃ, εἴτε ἐν ἄλλαις διανοητικαῖς ἀσχολίαις, ὀλίγον κοιμώμενος, τῷ ἔλθῃ ὁ ἐκ τούτων δυσπεψία, τοῦτο σημαίνει ὅτι κατηνάλωσεν εἰς διανοητικὴν ἐργασίαν τὴν ἐγκεφαλικὴν ἐνέργειαν, ἥτις ὀφείλετο εἰς τὴν πέψιν. Ἀλλὰ παύει τοῦ ἐργάζεσθαι, πορεύεται εἰς τὴν ἐξοχὴν, καὶ ὁ ἀνακουφισθεὶς ἐγκέφαλος τοῦ ταχέως ἀναλαμβάνει ἱκανὰς δυνάμεις ὥστε νὰ διεγείρῃ τὸν στόμαχον εἰς τὸ νὰ ἐγκρίνη τοὺς πεπτικοὺς χυλοὺς τοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του. Ἀλλ' ἐάν ἐν τῇ ἡβῇ, πρὶν ἢ σύμφυῶσι τὰ ὀστέα, συμπληρωθῇ ἡ αὐξήσις, καὶ πρὶν ἢ γυναικεῖα φύσις προκύψῃ πολὺ εἰς τελειότητα, ἐάν ὁ ἐγκέφαλος, ὅστις εὐρίσκεται ἐνησχολημένος εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃ πάντα ταῦτα προσκολλᾶται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, ἵνα τιθῆ εἰς ἐνέργειαν τὰς ἔτι ἀτελεῖς δυνάμεις τοῦ κυρίως εἰς ἀπόκτησιν γνώσεων ἐκ τῶν βιβλίων διὰ πολυώρου μελέτης, ἐάν δ' ἐντεθῆεν κωλύηται ἡ αὐξήσις, λεπτύνηται τὸ αἷμα, αἱ παρειαὶ καθιστῶνται ὠχραὶ, τὸ πάχος καταστρέφεται, τῆς εὐρωστίας καὶ τῶν δυνάμεων, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἶπον, γίνηται ἐπίσχεσις πρὶν τελειοποιηθῶσι, τότε, ἅμα ἢ περίοδος τῆς αὐξήσεως καὶ ἀναπτύξεως παύσῃ, ἡ ζημία εἶναι ἀνεανεπανόρθωτος, δὲν ὑπάρχει δὲ οὔτε τόπος οὔτε χρόνος ὀργανικῆς μετανοίας χορηγούμενος ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῦ διδάσκοντος. Δέον τότε ἢ κόρη ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν βίον μὲ ἀτελεῖ

ὄργανισμὸν καὶ βεβλαμμένας δυνάμεις νὰ ὑποστῇ τὰ ἐνδεχόμενα δυστυχήματα ἀνευ ὑποθήκης δυνάμεων τεταμειυμένων. Τοῦτο λυπηρὸν μὲν καὶ διὰ τὸ ἄτομον· ἀλλ' ὅταν ἐπέλθῃ ἢ τῆς μητρὸς κατὰστασις, καὶ δεήσῃ νὰ μεταδοθῶσι τοῖς μεταγενεστέροις υἱαῖς φυχαὶ εἰς ὑγιᾶ σώματα, ὅποια μέλλει γενέσθαι ἢ ἐπερχομένη γενεά; Ἡ ἔποψις αὕτη τοῦ ζητήματος τῆς γυναικείας ἀνατροφῆς κατὰ τὴν ἡβικὴν περίοδον εἶναι τῆς πρωτίστης σπουδαιότητος τοῖς ἀνθρώποις καὶ ὅμως παντελῶς ἀγνώστος τυγχάνει εἰς πολλὰ ἐκπαιδευτικὰ συστήματα.⁽¹⁾ Εἰς τί χρησιμεύει ἡ διανοητικὴ καλλιέργεια, εἴν προώρισται νὰ λήξῃ μετὰ τῆς παρούσης γενεᾶς; Ὅποια εὐθύνη τὸ νὰ μεταδίδῃ τις εἰς μελλούσας γενεὰς ἀδύνατα σώματα καὶ ὑπερευαίσθητους ἐγκεφάλους ὑποκειμένους εἰς παντοῖα νευρικὰ νοσήματα! Οὐδὲν ὑπάρχει βεβαιότερον τοῦ ὅτι αἱ ποιότητες, εἴτε καλαὶ, εἴτε κακαὶ, ἀποκτηθεῖσαι ἐν μιᾷ γενεᾷ μεταδίδονται εἰς τὴν ἀκόλουθον. Ὁ κόσμος δύναται νὰ ἦναι πολὺ καλλίτερος μὲ γενεὰν εὐρώστων, ἀμαθῶν ἀλλ' εὐδαιμόνων μητέρων, δυναμένων νὰ τίκτωσιν εὐσώμους καὶ ῥωμαλέους υἱοὺς καὶ θυγατέρας (δὲν ἐννοῶ δὲ νὰ συνηγορήσω ἐνταῦθα ὑπὲρ ὑγείας ἀμαθῶν); ὁ κόσμος ὅμως θὰ ἦναι χειρότερος μὲ σύστημα κωλῦσον τὴν πλήρη καὶ ἐναρμόνιον ἀνάπτυξιν ἐν ταῖς μητράσι τῆς μελλούσης γενεᾶς. Ἐὶ ἐπιχείρημά μου εἶναι τοῦτο· ὅτι ἐπειδὴ ἡ Φύσις ἔθετο ἁρμονίαν ἐν τῇ διανοητικῇ καὶ σωματικῇ ἀναπτύξει, ὀφείλομεν νὰ βαδίζωμεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς, ν' ἀκολουθῶμεν τὸν ὑπογραμμὸν τῆς, καὶ οὐχὶ νὰ καθιερώσωμεν πρὸς χρῆσιν ἡμῶν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα μονομερὲς, μηδὲ ὅλως λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὴν κρᾶσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ ἀποβλέποντες εἰς μίαν μόνην ἐγκεφαλικὴν λειτουργίαν—τὴν διανοητικὴν.⁽²⁾

Μετὰ τῶν διανοητικῶν ἀναπτύξεων καὶ συγκινήσεων κατὰ τὴν ἡβην, ἀναρπίνονται δυστυχῶς, κληρονομικαὶ ἀσθένειαι λίαν εὐανά-

(1) Εἰπώμεν δὲ καὶ καταστήματα.

(2) Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται συνιστῶν μέσον τινὰ ὄρον συμβιβάζοντα τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν μετὰ τῆς πνευματικῆς. (Σημ. Μετ.)

πτουκται, ἰδίως δὲ τοῦ νευρικοῦ εἶδους. Τότε οἱ ἰατροὶ εὐρίσκουσιν ὑστερισμὸν, νευραλγίαν, κεντρικὴν ἐξάντλησιν, παραφροσύνην, κτλ. κατὰ πρώτην φοράν. Ὅπως αἱ κανονικαὶ ἀτομικότητες τῆς σωματικῆς μορφῆς καὶ τοῦ διανοητικοῦ χαρακτήρος ἐμφανίζονται τότε, ἐπίσης ἐμφανίζονται καὶ ἄτακτοι ἀναπτύξεις ἐκ κληρονομίας ἢ κακῆς χρήσεως. Ὁ νόμος οὗτος εὐρέθῃ ὅτι ἄργει ἐν ταῖς ἀνθρωπίναις κρᾶσεσιν. Ἐὰν δοθῇ τῇ φύσει καλὴ εὐκαιρία διὰ μέσων προσφορωτάτων καὶ ἀντιδραστικῶν μέτρων προωίμως ἐν τῷ βίῳ, τείνει εἰς τὸ νὰ ἐρριζώσῃ τὰς κακὰς κληρονομικὰς τάσεις, καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς ὑγιᾶ τύπον, ἂν τὸ κακὸν δὲν εἶναι πολὺ προκεχωρηκὸς ἐν τοῖς προγόνοις ἢ ἐν τῷ ἀτόμῳ. Δυστυχῶς ὀλίγα ὑπάρχουσιν οἰκογένειαι ἐν τοῖς νῦν καιροῖς, μὴ ἐπιρρεπεῖς εἰς κληρονομικὸν τι νόσημα. Ὁ νεώτερος βίος ἡμῶν τείνει εἰς τὸ ν' ἀναπτύξῃ τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα, ὑπερβολικὴ δὲ ἀνάπτυξις σημαίνει κίνδυνον νοσήματος· ἐκεῖνο ὅπερ ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη ἰδίως ἐπιθυμεῖ εἶναι τὸ νὰ προφυλάξῃ τὸν λαὸν ἡμῶν τοῦ νὰ καταστῇ γενεὰ νευρικὴ. Χρειαζόμεθα σῶμα ὅπως καὶ νοῦν· εἰ δὲ μὴ, φρονοῦμεν ὅτι ἡ παρακμὴ τοῦ γένους ἡμῶν εἶναι πρᾶγμα ἀναπόφευκτον. Διὰ τοῦτο λοιπὸν προσιμῶμεν νὰ πλανώμεθα ἐν ἀσφαλεῖ ὄντες καὶ κρατοῦντες εἰ δυνατόν, ὀλίγον ἐπίσω τὸ διανοητικὸν μέρος τῆς ἀνθρωπίνης μηχανῆς, προάγοντες δὲ τὸ σωματικὸν μέγεθος, τὸ πάχος, τὸ ὄστον καὶ τὴν τῶν μυῶν ρώμην. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι τοῦτο παρέχει μείζονα πιθανότητα ὑγείας, καὶ εὐδαιμονίας εἰς τὸ ἄτομον, καὶ ἀπείρως μείζονα πιθανότητα διαρκείας καὶ βελτιώσεως εἰς τὸ γένος. Ἐφαρμόζεται δὲ τοῦτο, ὡς νομίζομεν, εἰς τὸ θῆλυ φύλον μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἄρρεν. Ὑπὸ φυσιολογικὴν ἔποψιν τὸ κυριώτερον ἔργον τοῦ ἀνδρὸς ἀφορᾷ μᾶλλον εἰς τὸ παρὸν, τὸ δὲ τῆς γυναικὸς μᾶλλον εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον. Διὰ τί νὰ βλάψωμεν τὴν καλὴν μητέρα μεταβάλλοντες αὐτὴν εἰς κοινὴν γραμματοδιδάσκαλον ἢ ἄλλως λογιωτάτην;

..... (1)

Ὁ φυσιολόγος δὲν δύναται εὐκόλως νὰ πιστεύσῃ ὅτι αἱ τῆς φύσεως διανοητικαὶ τάσεις δύνανται νὰ ἦναι σφαλεραὶ, ὅπως δὲν δύ-

(1) Ἐνταῦθα παρελείπονται σελίδες τινές ὡς ἐπουσιώδεις, ἐν αἷς κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ μεγάλοι ποιηταὶ καὶ μυθιστοριογράφοι δὲν παριστῶσιν ὡς λίαν πεπαιδευμένας τὰς ἡρωίδας των.

ναται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι, ἐν γένει εἰπεῖν, ἡ ὄρεξις δὲν εἶναι ὁ κἀλλιστος ὁδηγὸς ὡς πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν τῆς τροφῆς, ἅτινα μᾶς ὠφελοῦσιν. Εὐρίσκει ἐν τῇ φύσει διακεκριμένον ἄρρενα καὶ θῆλυον τύπον ψυχῆς τε καὶ σώματος ἀρκούντως διακρινομένους ἀπ' ἀλλήλων ἐκ γενετῆς, διαφέροντας δὲ πολλῶ μᾶλλον ἀπ' ἑαυτῆς τῆς φυσιολογικῆς ἐποχῆς τῆς ἡβῆς, ἐκάστου τύπου τείνοντος εἰς διάφορον ἰδανικόν, καὶ φθάνοντος εἰς τοῦτο ἐν τέλει τῆς περιόδου ταύτης· ὁμολογῶν δὲ τὰς ἀληθείας ταύτας τῆς φύσεως, δυσκολώτατον εὐρίσκει τὸ νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὁ αὐτὸς τύπος τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως δεόν νὰ ἐπιδιώκηται δι' ἀμφοτέρω τὰ φύλα. Ὅταν δὲ πρὸς τούτοις βλέπει ὅτι οἱ μεγαλοφυεῖς ἄνδρες τῆς φιλολογίας ἐπλασαν τοὺς τύπους τούτους τῶν νεαρῶν γυναικῶν τόσον διαφόρους ἀπὸ τοὺς τῶν ἀρρένων, ὅσον διάφορος εἶναι ὁ Ἀπόλλων τοῦ Belvedere ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης τῶν Μεδίκων, πῶς δύναται νὰ μὴ πεισθῇ ἰσχυρῶς ὅτι τὰ ἐκ φυσιολογικῶν γεγονότων ἐξαγόμενά του εἰσὶν ἀληθῆ, καὶ ὅτι αἰείποτε ταῦτα ἐξ ἐμφύτου ὁρμῆς ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῶν σοφωτάτων ἀνδρῶν τῆς ἀνθρωπότητος; Ἐὰν δύναται ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ σύγχρονος ἡμῖν τάσις τοῦ ὑπερεκπαιδεύειν τὸ θῆλυ γένος διὰ τῶν βιβλίων κατὰ τὴν ἡβικὴν ἡλικίαν, ἡ διανοητικὴ ἐργασία, ὁ περιορισμὸς, κτλ. ἅτινα τοῦτο συνεπάγεται, τείνουσιν εἰς τὸ νὰ παραβλάπτουσι τὴν υἰείαν, νὰ παρακωλύωσι τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως χαραχθεῖσαν ὁδὸν ἀναπτύξεως, νὰ ἐξαντλώσι τὰς δυνάμεις τῆς ἐνεργείας, ἥτις ἀπαιτεῖται πρὸς ἄλλους σκοποὺς, καὶ νὰ ἐλαττώσι τὴν πιθανότητα τῆς μονιμότητος τοῦ γένους, καιρὸς εἶναι ἤδη ἡ φυσιολογικὴ ἀποψις τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ ἐκτεθῇ σαφῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐκπαιδευτοῦ καὶ τῶν γονέων. (1)

Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ ὑπὸ

N. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ.

(1) Δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον ὅτι ὁ σοφὸς ἰατρός κατακρίνει λίαν ὀρθῶς τὴν ἐκ τῶν βιβλίων διὰ μελέτης καὶ ἀποστηθίσεως ἀποκτησιν γνώσεων, ὅπερ δηλοῖ ὅτι τοιαύτη τις πρέπει νὰ γίνηται ἢ τῶν μαθημάτων διδασκαλία, ὥστε οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριάς ἰδίᾳ νὰ ἐξέρχωνται τῆς παραδόσεως γινώσκοντες ἤδη τὸ μάθημα κατὰ τὸ οὐσιώδες αὐτοῦ μέρος ἐξ αὐτῆς τῆς γενομένης διδασκαλίας, καὶ εἰς τοῦτο συνίσταται κυρίως ἡ καλὴ μέθοδος. (Σημ. Πλάτ.)

ΚΡΙΣΙΣ

ΕΠΙ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΕΙΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ.

Ἀναγνωσθεῖσα

ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Βλ. Σκορδέλη, ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Βαρβακείου Λυκείου συνεδριάζοντος τοῦ Διδ. Συλλόγου τῇ 12ῃ Φεβρουαρίου 1884.

Ὁ κ. Νικόλαος Μαραθέας, ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ φιλόμουσος ἐπιθυμῶν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προσήκουσαν σωματικὴν, διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνατροφὴν τῶν Ἑλληνοπαίδων, ἀρρένων καὶ θηλέων, κατεστήσατο ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου ἀγωνία συγγραφῆς παιδαγωγικοῦ βιβλίου πρὸς σκοπιμωτέραν παιδαγωγῆσιν τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. (Ὁρ. Πλάτωνος τόμ. Δ'. τεύχος Γ'. καὶ Δ'. σελ. 106).

Ἐπειδὴ ὅπου τὰ πράγματα ὁμιλοῦσιν, οἱ λόγοι εἶναι περιττοί, μάταιον θεωροῦμεν νὰ ἐπαινέσωμεν τὴν προαίρεσιν καὶ φιλοπατρίαν τοῦ ἀγωνοθέτου, οὕτως ἀγαθὸν καὶ ἐνωφελῆ προθεμένου ἀγῶνα διὸ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν κρίσιν τῶν εἰς τὸν παρόντα ἀγῶνα ἀποσταλέντων ποιημάτων, βραχέα προτάξαντες, οὐχὶ ἀσυντελεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγῶνος, ὡς νομίζομεν. Ὑπῆρχε, κύριοι, ἐποχὴ, καθ' ἣν οἱ μὲν βασιλεῖς ἀνῆγον τὸ γένος αὐτῶν εἰς τὰ σκότῃ τοῦ οὐρανοῦ, θεοὺς τινὰς δημιουργοῦντες ἑαυτοῖς γεννήτορας καὶ διογενεῖς καλούμενοι, οἱ δὲ σοφοὶ συνεκάλυπτον τὴν ἀμφίβολον αὐτῶν σοφίαν διὰ πέπλων δυσδιαδύτων τοῖς πολλοῖς. Οἱ Ἕλληνες, παρ' οἷς ἐμυθολογήθη ὁ τολμητίας Προμηθεύς, πρῶτοι ἀνθρώπων ἐτόλμησαν νὰ ἐξανθρωπίσωσι τὰνθρώπινα· οὗτοι διέροηξαν μὲν τοὺς πυκνοὺς τῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης πέπλους, ὑφ' οὓς Σίναϊ Μανδαρινοί, καὶ Ἰνδοὶ Βραχμᾶνες, καὶ Χαλδαῖοι Μάγοι καὶ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς ἀπέκρυπτον ἀπὸ τῶν βεβήλων ὀφθαλμῶν τοῦ λαοῦ τὰς ἀληθείας, ἔδειξαν δὲ αὐτὰς τοῖς πᾶσι καὶ προσεκάλεσαν τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα ἴδωσι καὶ μελετήσωσι τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν, περιορίσαντες τὰ ἀγνωστα καὶ ἀκατάληπτα εἰς χώρας μεμονωμένας, εἰς τὰ Μαντεῖα, ἵνα παρηγορῶνται καὶ οἱ τὰ ἀγνωστα καὶ μυστηριώδη στέργοντες καὶ ἀγαπῶντες. Οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος, οἱ γνωμικῶς

λεγόμενοι ποιηταί, οἱ ἀπὸ τῆς σκηνῆς φιλοσοφοῦντες, οἱ σοφισταὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι οὐδὲν ἄλλο ἔπραττον ἢ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην, ἣτις ἀνέσυρε τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τοῦ παχέος σκοτός, μέχρις οὗ τὸ ἀληθινὸν φῶς διεχύθη ἐκ τῆς Ἰουδαίας.

Ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς πάλιν αἰῶνας ἐπῆλθεν ὁ μεσαιών, οὐδὲν ἄλλο ὢν ἢ ἐπάνοδος τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὸ πανάρχαιον σκοτός, καὶ τὰ πάντα συνεκαλύπτοντο ἐν αὐτῷ, καὶ ἡ σοφία περιεβάλλετο τὸ μυστηριώδες καὶ ἐγένετο ἀπρόσιτος· καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ λατινιστὶ διδάσκειν καὶ γράφειν τί ἄλλο ἦτο ἢ ἀπόκρυφίς τις τῆς ἀληθείας ἀπὸ τῶν πολλῶν; Ἄλλ' ὡς τὸ σύντομον τῆς νυκτὸς σκοτός διαλύει ταχέως τὸ φῶς τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου, οὕτω καὶ τῶν αἰώνων τὴν μακρὰν σκοτίαν τὸ φῶς τοῦ χρόνου διαλύει βαθμηδόν. Φῶς διαχεῖται ἀφρονώτερον, ἢ δὲ γνώσις καθίσταται κοινότερα· ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἔτι τὰ μυστικὰ συνθήματά της, τοὺς μυστηριώδεις ὄρους της· ὁ λαὸς ἀκούει πολλά, ἀλλ' αἴφνης ὄρος τις, λεξιδιδόν τι παρεμβεβλημένον διακόπτει τὴν κατάληψιν τοῦ ὅλου, οἱ δὲ ιεροφάνται τῆς ἐπιστήμης νομίζουσιν ἔτι ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι, θεωροῦσιν ἀφυκτα τὰ δύσλυτα αἰνίγματα. Ἡ φιlanθρωπία ὅμως ἀνίστησι νέους Οιδίποδας, λύοντας πᾶν αἰνίγμα καὶ προσφέροντας τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῶν καταληπτὴν τὴν ἀλήθειαν, ἀπῆλ- λαγμένην τῶν τυπικῶν πεδῶν, καὶ τὴν μεγάλην ταύτην μεταβολὴν ἐκφράζουσι διὰ τῆς κοινῆς λέξεως populariser, ἣν ὡς εὐχρῆν ἐξέφρασεν ἡ ἀρχαιοτέρα ἐλληνοχριστιανικὴ φιlanθρωπία περιφραστικώτερον διὰ τοῦ «ἕως ἂν φωτισθῶσιν οἱ πολλοὶ καὶ πληθυνθῇ ἡ γνώσις...» Ἡ γνώσις πληθύνεται, ὅταν καταστῇ γνώσις τοῦ πλήθους· γνώσις περιορισμένη ἐν στενῷ τινι κύκλῳ μένει ἀχρηστος ὡς ὁ ὑπὸ τῶν μυθολογουμένων δρακόντων ἐν σιδηροφράκτοις ὑπογείοις φυλαττόμενος θησαυρός.

ἔχει δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ φιλοπάτριδος κ. Μαραθέα ἰδρυθεὶς ἀγών ὑψίστην διὰ τὴν Ἑλλάδα σημασίαν· εἶναι συνταγὴ σοφοῦ ἱατροῦ ἀρίστην ποιήσαντος διάγνωσιν τῆς νόσου, ὑφ' ἧς τὸ ἔθνος ἡμῶν πάσχει. Ἐὰν ἡ συνταγὴ εὐτυχῆσῃ καλῶς νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ καλῶς νὰ ἐφαρμοσθῇ, ἔχομεν τὴν βεβαιότητα ἔτι τὸ ἔθνος ἡμῶν ἀνορ-

θοῦται, ἀνακτώμενον τὴν σωματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ υἰείαν καὶ εὐρωστίαν καὶ θὰ ζήσῃ πάλιν μακροὺς καὶ εὐδαίμονας αἰῶνας, ἐκπληροῦν νέαν ἀποστολήν.

Συνειθίσασμεν ἀπὸ τινος μέχρι κόρου καὶ ἀδικίας τὰ ἐλαττώματά μας νὰ φορτώνωμεν ἐπὶ τοῦ κλίματος τῆς ωραίας ἡμῶν χώρας, καὶ προβαίνομεν μέχρι διαστροφῆς τῆς ἱστορίας καὶ ἀσεβείας πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν, ἵνα δικαιολογήσωμεν ἐλλείψεις, ὧν τὴν εὐθύνην ἡμεῖς μόνοι ὑπέχομεν· «ἡ θερμότης τοῦ κλίματος—τὸ ἄστατον τῆς ἀτμοσφαιρας εἶναι αἰτία τῆς ζωηρότητος, τῶν ἀτασθαλιῶν ἡμῶν.—οἱ Ἕλληνες καθ' ἕλας τὰς ἐποχὰς τοιοῦτοι ὑπῆρξαν!» Ἰοιαῦται τινες δικαιολογίαι συχνότατα ἀκούονται· ἀλλ' οὔτε ὄρθαι εἶναι, οὔτε λόγον ἔχουσιν. Οὐδεὶς ἀρνεῖται τὴν τῆς φύσεως ἐν γένει καὶ τοῦ κλίματος ἰδίᾳ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου· ὁ ἀνθρωπος ὅμως ἤθελε παύσει ὦν ἐλεύθερον καὶ λογικόν ὄν, ἂν ἐξηρτᾶτο καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ τῆς φύσεως, καὶ μηδὲν ἰσχυε κατ' αὐτῆς. Ἄλλ' ὅμως Ἑλλάς καὶ Ῥώμη ἀρχαία διαρρήδην διαψεύδουσι τὸν παράλογον καὶ ἀδικον τοῦτον ἰσχυρισμόν. Ἀκριβῶς δ' ἕνεκα τῆς τοιαύτης ἐπιδράσεως τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως ἀντιστρατευομένης πολλάκις εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ ὀφείλουσιν οἱ διέποντες τὰς τύχας τῶν λαῶν καὶ πάντες οἱ δυνάμενοι, διὰ θεσμῶν καὶ μάλιστα δι' ἀγωγῆς νὰ ἐξουδετερώσι τὴν βλαβερὰν τυχὸν τῆς φύσεως ἐπήρειαν. Καὶ τί ἄλλο ἔπραξαν ὁ Λυκοῦργος, ὁ Σόλων οἱ ἄλλοι νομοθέται καὶ οἱ παιδαγωγοὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ῥώμης; Ἐὰν δὲ ὁ ἰδανικὸς τύπος τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ἀποτελέσμα ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων, διὰ τί δὲν ἐφύτρονον ἐν ἄλλοις τισὶ κλίμασι, φέρ' εἰπεῖν, ἐν Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Ἀμερικῇ, οἱ τέλειοι οὗτοι ἀνθρωποὶ ἀφ' ἑαυτῶν ὡς αὐτοφυῆ τινα φυτὰ, ἀλλ' ἔπρεπεν αἰῶνες νὰ παρέλθωσι, καὶ τότε μόνον ν' ἀρχίσῃ ἐν αὐτοῖς ὁ ἀληθὴς ἀνθρωπισμός, ὅτε νομοθεσία καὶ παιδαγωγία καὶ δὴ παιδαγωγία αὐτοῦ τοῦ ἡμετέρου θερμοῦ κλίματος μετενεχθεῖσα παρ' αὐτοῖς ἐμόρφωσε τοιοῦτους ἀνθρώπους; Οὐδεὶς λοιπὸν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ ὅτι θεσμοὶ σώφρονες, πολιτεία υἰγαίνουσα, ἐκκλησία ζῶσα καὶ ἐνεργὸς καὶ

πρὸ πάντων παιδαγωγία γενναία καὶ ὀρθή, ταῦτα μόνον μορφοῦσι τοὺς λαούς, ἀνυφοῦσι τὰ ἔθνη καὶ παρέχουσιν ἀληθῆ σωματικὴν καὶ πνευματικὴν υγείαν ὑπισχνουμένην βίον μακρὸν καὶ καρποφόρον.

Ἡ δὲ ἀγωγή τῶν λαῶν διὰ δύο ὁδῶν διεξάγεται, διὰ τῆς πολιτείας, ἐπιδρώσης καθ' ἐκάστην στιγμήν καὶ κατὰ τὰς παντοειδεῖς σχέσεις ἐπὶ τῶν ἐνηλίκων ἤδη πολιτῶν, καὶ διὰ οικιακῆς καὶ σχολικῆς ἀγωγῆς ἐνεργουμένης κυρίως ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων. Καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης ἀσφαλίζεται τὸ παρὸν καὶ τὰ κεκτημένα ἤδη ἀγαθὰ, διὰ δὲ τῆς παιδαγωγίας προπαρασκευάζεται ἡ διηγετικὴ ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ τὰ κρείττω πρόοδος, ἥτις ἀποτελεῖ τὸν ἐπὶ τῆς γῆς προορισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ ζήτημα τῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς πρέπει νὰ καταστῇ κοινὸν μέλημα τῆς πολιτείας καὶ τῶν πολιτῶν. Αἱ δὲ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς διὰ τῆς πολιτείας, τῆς ἐκκλησίας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ τῶν σχολείων νὰ κατιστῶσι τόσον τοῦλάχιστον γνωστὰ εἰς τὸ ἔθνος ὅλον, ὅσον εἶναι τὰ νομοθετήματα τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν φορολογίαν, τὴν ιδιοκτησίαν, τὴν στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν κλπ.

Εὐεργετικώτατος ἄρα ἀναδείκνυται ὁ ἰδρυτὴς τοῦ παρόντος ἀγῶνος, ἐν ᾧ περὶ αὐτῆς τῆς ἀληθοῦς σωτηρίας τοῦ ἔθνους πρόκειται. Διότι διὰ τῆς συγγραφῆς, ἣν προκηρύσσει, οὐδὲν ἔλαττον ζητεῖ ἢ τὴν σύνταξιν βιβλίου, ἐν ᾧ ὁ μὲν διδάσκαλος νέον τι δύναται νὰ μάθῃ περὶ τῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς, ἀλλὰ καὶ πᾶς πολίτης, πᾶς πατήρ, πᾶσα μήτηρ θέλει εὖρη σωτηρίας πρακτικὰς ὑποθήκας περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Ἀλλὰ ὅτε ἀγνωστέτης καὶ ὀντολοδόχος αὐτοῦ διδασκαλικὸς σύλλογος προκηρύσσοντες τὸν παρόντα ἀγῶνα καὶ τοῦτο ἐν νῷ εἶχον, ὅτι τὸ σύγγραμμα τοιοῦτόν τι ἔσται, ὥστε ὡς πλείστους ν' ἀγρεύῃ ἐν τῷ ἐθνικῷ τούτῳ δικτύῳ.

Ὁ λαμβάνων προσωρινὰ τινὰ μέτρα εἰς προσωρινὴν θεραπείαν κατεπειγουσῶν ἀναγκῶν πρέπει καθ' ἐκάστην νὰ συλλογίζεται μήπως εἶναι καιρὸς νὰ παύσῃ τὸ κύρος τῶν προσωρινῶν μέτρων καὶ ν' ἀντικατασταθῶσι ταῦτα δι' ἐκείνων, ἅτινα κέκτηνται ἀρχῆς μο-

νίμους καὶ ἄγουσι πρὸς τὴν ζητουμένην τελειότητα. Πλείστα δὲ τῶν παρ' ἡμῖν μέτρων κατ' ἀνάγκην ἔφερον ἐν ἀρχῇ χαρακτηρὰ προσωρινότητος ἕνεκα τῆς καταστάσεως, ἐν ἣ τὸ ἔθνος εὐρέθη, μετὰ μακρὸν καὶ καταστρεπτικώτατον ἀγῶνα ἀπαλλαγέν μακροτάτης καὶ ὀλεθριωτάτης δουλείας· ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι πολλὰ τῶν προσωρινῶν ἐκείνων μέτρων περιεβλήθησαν χαρακτηρὰ μόνιμον καὶ ἐξακολουθοῦσιν ἔτι καὶ νῦν μετὰ πεντηκονταετίαν κανονίζοντα πρόσόντα καὶ καθήκοντα καὶ ἐργασίας καὶ δικαιώματα καὶ παντοίας σχέσεις ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτων ἄλλων μεταβολῶν. Ἐννοοῦμεν δὲ ἰδίως τὰ φορῶντα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐάν τις ἐκ περιεργίας διεξέλθῃ τὴν ἀρκετὰ ἐξωγκωμένην σχολειακὴν ἡμῶν νομοθεσίαν, θέλει παρατηρήσῃ ὅτι αὕτη ἐλάχιστα περιέχει διδακτικὰ συντείνοντα εἰς βελτίωσιν τοῦ παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, τὰ πλείστα δὲ περιστρέφονται εἰς τύπους τινὰς καὶ αὐτοὺς νεκροὺς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μένοντας· ὅπερ δὲ καὶ τῆς στασιμότητος χεῖρον, εἶναι τοῦτο, ὅτι δὲν κατωρθώθη, ὅπως εἰσέλθῃ—ὡς λέγεται—εἰς τὰ ζήτηματα τῆς ἡμέρας τὸ τῆς ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας τῶν Ἑλληνοπαίδων ζήτημα. Περὶ τῶν διὰ μακρῶν αἰώνων παρημελημένων ἐν Ἑλλάδι μεταλλείων ἐκινήθη τὸ ἐνδιαφέρον, ὁμοίως περὶ ἀποξηράνσεως λιμνῶν, περὶ τῆς τομῆς τοῦ Ἴσθμου, περὶ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Ἡ τῶν παιδῶν ὅμως ἀγωγή εἰσέτι ἀναμένει τὴν προσήκουσαν αὐτῇ σοβαρὰν καὶ σπουδαίαν μελέτην καὶ μέριμναν καὶ ἐνέργειαν. Αἱ σποράδην περὶ τοῦ θέματος τούτου φανείσαι συζητήσεις, ἐφ' αἷς μεγάλη ὀφείλεται χάρις τῷ Ἑλληνικῷ διδασκαλικῷ Συλλόγῳ, περιστράφησαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς δευτερεύοντα καὶ τριτεύοντα ζητήματα. Περὶ μορφώσεως ὅμως χαρακτηρῶς, περὶ ἐπιδρώσεως καὶ ῥοπῆς τῶν γνώσεων ἐπὶ τὴν βούλησιν καὶ τὸ ἦθος, περὶ ἐξεγέρσεως ἐπιστημονικοῦ πνεύματος καὶ ἐνδιαφέροντος σύσκεψις σπουδαία καὶ ἐνέργεια συνεχῆς, ὡς προσήκει, οὕτω ἐγένετο, καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ μέγα χάσμα, ὅπερ χωρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀληθοῦς πεπολιτισμένων ἔθνων.

Ἐκ τούτων δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ παρ' ἡμῖν σπάνις, ἵνα μὴ εἵπωμεν παντελῆς ἔλλειψις σπουδαίων παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων καὶ

ἄλλων παιδευτικῶν ἔργων. Τὰς ἀνάγκας τῆς τῶν παίδων ἀγωγῆς δὲν ἐπαρκοῦσι νὰ θεραπεύσωσι μόνον τὰ συστηματικὰ οὕτως εἰπεῖν διδακτικὰ βιβλία. Τὰ βιβλία ταῦτα ὁμοιάζουσι τὰ ἐκτεθειμένα ἐν τοῖς ἐμπορικοῖς καταστήμασι δείγματα· εἶναι ἴσως τὰ κράτιστα· ἀλλὰ τὰ δείγματα οὔτε ὡς ὑφάσματα ἐπαρκοῦσιν εἰς κατασκευὴν ἐνδυμασίας, οὔτε ὡς ἐδώδιμα θεραπεύουσι τὴν πείναν. Τὰ δείγματα πρέπει ν' ἀντιπροσωπεύωσιν ἀποθήκην πλουσίαν.

Τὰ προκηρυσσόμενα βιβλία ἔπρεπε νὰ συντελέσωσι τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς εἰς πλουτισμὸν τῆς παρ' ἡμῖν λίαν πενιχρᾶς πνευματικῆς ταύτης ἀποθήκης, καὶ νὰ εἶναι βοήθημα εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ ὁδηγὸς εἰς τοὺς γονεῖς.

Εἰς τὸν παρόντα διαγωνισμὸν παρουσιάσθησαν πέντε τοιαῦτα πονήματα. Ἡ συγκομιδὴ δὲν εἶναι βεβαίως λίαν πλουσία, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ὅλως πενιχρά· πέντε παιδαγωγικαὶ πραγματεῖαι εἶναι πολύτιμος συμβολὴ εἰς τὸ ἔργον τῆς τῶν παίδων ἀγωγῆς. Τούτων δὲ τὰ μὲν δύο πραγματεύονται, περὶ τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, ἥτοι τῆς παιδαγωγικῆς διαιτητικῆς καὶ ὑγιεινῆς, τὰ δὲ τρία περὶ τῆς ἰδίως παιδαγωγίας.

Ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία καθῆκον ἑαυτῆς ὑπολαμβάνει ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς κρίσεως τῶν ὑποβληθέντων αὐτῇ πονημάτων νὰ ἐπαινέσῃ καὶ ἐνθαρρύνῃ, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀποτελέσματος τῆς κρίσεως, τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἐν λόγῳ πραγματειῶν διὰ τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν προαίρεσιν, ὑφ' ἧς κινούμενοι ἠλείψαντο εἰς τὸν δυσχερῆ μὲν ἀλλὰ κοινωφελέστατον τοῦτον ἀγῶνα.

Ἡ συγγραφὴ παιδαγωγικῆς εἶναι ἔργον δυσχερέστατον καὶ μάλιστα παιδαγωγικῆς προωρισμένης οὐχὶ μόνον διὰ παιδαγωγούς καὶ διδασκάλους ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς γονεῖς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πληθὺς τοιούτων συγγραφῶν ὑπάρχει ἐν ἄλλαις γλώσσαις· ἀλλὰ α'. μὲν πρέπει αὐταὶ νὰ εἶναι γνωστὰ καὶ προσिताὶ τῷ ἐπιχειροῦντι τοιαύτην συγγραφὴν, β'. νὰ ἐννοῇ αὐτὰς κατὰ βάθος κατέχων τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης καὶ γ'. νὰ γινώσκῃ νὰ προσαρμόζῃ αὐτὰς εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς χρεῖας. Δυστυχῶς αἱ τρεῖς αὐταὶ συνθήκαι δὲν φαίνονται ἅπασαι συνδραμοῦσαι εἰς τὴν ἐκπόνησιν τῶν

εἰς τὸν διαγωνισμὸν ἀποσταλέντων βιβλίων. Ὁ συγγραφεὺν δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας διαιτητικὴν δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴπῃ ὅτι πρέπει φέρ' εἰπεῖν νὰ παρέχωμεν γάλα καὶ ὡὰ εἰς τοὺς παῖδας· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὑποδείξῃ ὅτι εὐκολιώτατα ὁ λαὸς δύναται νὰ ἔγῃ τὴν θρεπτικὴν ταύτην τροφήν· οὕτω δὲ ἐξυπηρετεῖ πλείονας σκοπούς. Ἐπίσης προσεκτικὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ γράφων παιδαγωγικὴν, μὴ περιλαμβάνῃ παραδείγματα κοινὰ μὲν ἴσως παρ' ἄλλοις, ἀλλ' ἄγνωστα τῷ λαῷ, δι' ὃν ἡ συγγραφὴ εἶναι προωρισμένη. Τοῦτο ἤθελεν εἶναι τόσον παράξενον, ὡς ἐάν τις ἐπιχειρῶν νὰ γράψῃ περιγραφὴν τῆς ἰδίας χώρας προσέθετεν αὐτῇ ὄρη καὶ λίμνας ἢ προϊόντα ἐν ἄλλαις μὲν χώραις ὑπάρχοντα, ἀνύπαρκτα δὲ ἐν τῇ περιγραφομένῃ. Ἐέλως ἐν τοῖς διαγωνιζομένοις πονήμασιν ἤθελεν εὐχηθῆ τις νὰ εὑρίσκε πάσας τὰς ὑγιεῖς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ὅσας οἱ αἰῶνες ἀνεκάλυψαν, ἐκλελαϊκευμένας καὶ προσिताὶ παρεχομένας τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ, περιβεβλημένας δὲ τὴν ἐλκυστικὴν ἐκείνην χάριν καὶ δύναμιν, ἧς ἀνεῦ τὰ τοιαῦτα βιβλία οὐδεμίαν ἐπίδρασιν δύνανται ν' ἀσκήσωσιν ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Τοιαῦτά τινα ἐπενόει ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία κρίνουσα κατὰ τὰς ἑαυτῆς πεποιθήσεις τὰ ὑποβληθέντα αὐτῇ πονήματα, εἰς ὧν τὴν ἐπὶ μέρους κρίσιν ἤδη εἰσερχόμεθα.

Περὶ παιδαγωγικῆς διαιτητικῆς, ὡς ἐρρέθη, ἀπεστάλησαν δύο πονήματα, ὧν τὸ μὲν φέρει ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς 150, φητὸν δὲ ἐπὶ τὸ μαθηματικώτερον τόδε· «Υγεία—τροφῆς ἀκορίη καὶ πόνων ἀοκνίη καὶ σπέρματος οὐσίης συντήρησις.» Σύγκριται δ' ἐκ σελ. 157 κοινοῦ χάρτου, δυναμένων ν' ἀποτελέσωσιν 7—8 τυπογραφικὰ φύλλα καὶ εἶναι γεγραμμένον διαλογικῶς. «Ὁ διάλογος, ὡς λέγει ἐν ἀρχῇ ὁ συγγραφεὺς, ὑποτίθεται μεταξὺ Ἀριστείδου καὶ Σωσάνης συζύγων, λαμβανόντων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τῶν Ἀναστασίας, Γεωργίου, Σταματίου καὶ Δημητρίου καὶ μεταξὺ τῶν θείων τούτων καὶ ἀδελφῶν τῆς Σωσάνης, Ἡρακλέους καὶ Δημητρίου.»

Ὁ συγγραφεὺς τῆς πραγματείας ταύτης ἐκλεξάμενος τὸ δυσχερέστερον εἶδος τῆς συγγραφῆς, τὸ διαλογικόν, δεινῶς προσέκοψε καὶ περὶ τὴν οἰκονομίαν τῆς ὕλης καὶ περὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν

προσώπων· οὕτω π. γ. ἡ Σωσάνα ποῦ μὲν παρίσταται γυνὴ πλείστας κεκτημένη γνώσεις μέχρι τοῦ ἀπιθάνου, ποῦ δὲ ὄλως ἀμαθής, ἀγνοοῦσα καὶ τὰ ἀπλούστατα. Χωλαίνει δὲ ἡ συγγραφή κατὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην.

Ἡ γλῶσσα ἐνιαχοῦ ἐκπίπτει εἰς χυδαίσιμους καὶ βαρβαρισμούς, ὅσον (σελ. 143) «καὶ ἐπὶ τέλους ἔμεινε σακάτης» (σελ. 153) «τοῦ ἐπασάκισε τὸ πρόσωπον.» Βρίθει δὲ τὸ ἔργον ὀρθογραφικῶν ἀμαρτημάτων, ὅσον μακρῶτερος (σελ. 3) προτιμώτερον (4 καὶ 90 καὶ 113) ἐκλίνθημεν (σ. 6) μνάσματα (σ. 48) ζέφειρος (σ. 57) ἀνατέλει (57) ὁσμερικῶν (1 σ. 76) παχειλὸν (79) ἠθικός (σ. 80) ὕπατος (σ. 91) κατάρου (σ. 101) οἶνον (σ. 117) νέχεσθαι (σελ. 132) καὶ πλείστα ἄλλα πλὴν ἐλαφροτέρων τινῶν περὶ τὴν ἔγκλισιν τοῦ τόνου, τὴν χρῆσιν τῆς ὑποτακτικῆς κλπ. Ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἡ σύνταξις δὲν εὐδοκίμει, π. γ. (σ. 85) «περὶ γάλακτος κατόπιν ὡς τροφῆς ὑγρᾶς μειονεκτούσης τοῦ ἄρτου κατὰ τοῦτο οὐσης ξηρᾶς.»

Ἄλλ' ἔτι σπουδαιότερα εἶναι τὰ πραγματικὰ ἀμαρτήματα. Ὁ συγγραφεὺς ἀδεξίως ἠκονόμησε τὴν ὄλην ὑπόθεσιν· διότι παριστᾷ τὸν διάλογον γενόμενον ἐν ὥρᾳ γεύματος, ὅπερ ἔπρεπε νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ τοῦλάχιστον ὥρας! Τοῦτο δὲ πλὴν τοῦ ἀπιθάνου εἶναι καὶ πολέμιον τῇ δαιτητικῇ. Ὁ συγγραφεὺς πολλαχοῦ ἀλίσκεται ἀσεβῶν πρὸς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ δὴ τοὺς κρατίστους. Οὕτω π. γ. ἐν κεφ. Β'. ἐνῶ ὁ Δημήτριος ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ Δημοσθενείου «δεῖ δὲ χρημάτων κλπ.» ὁ Ἀριστείδης καταδικάζει τὸν μέγαν ῥήτορα λέγων «δυστυχῶς ὅμως τὰ ἀστροπελέκια αὐτὰ ἔκαυσαν πρῶτον αὐτὸν καὶ ὕστερον καὶ ὄλην τὴν Ἑλλάδα (σελ. 14). Ἄλλαχοῦ (σ. 35) φέγει δι' ἀστεϊσμῶν οὐχὶ λίαν ἀττικῶν τὸν Πλάτωνα διατελέσαντα ἄγαμον. Ἐν σελ. 52 φέγεται ὁ Ἀριστοτέλης· διότι λέγει ὅτι ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις καὶ τὸ ἐλεύθερον ἐν Ἑλλάδι προέρχονται ἐκ τοῦ συγκερασμένου κλίματος. Ἐν κεφ. Δ'. μυχθηρίζεται ὁ πατήρ τῆς ἰατρικῆς καὶ δὴ ὑπὸ τῆς Σωσάνης, λεγούσης ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη τῆς συμβουλῆς τοῦ Ἴπποκράτους· διότι αὐτὴν, λέγει, παρέχει καὶ ἡ κοιλία τῆς «τὸ καλοκαίρι πίνω νερόν σάν τὸν βάλρακα καὶ τὸν χειμῶνα ζεστὸ κρασί διὰ νὰ ζεσταθῶ. Τὰ

δὲ λάχανα μὲ τὸ λεμονάκι τὸ βράδυ πάντοτε καὶ ἄς λέγῃ ὁ Ἴπποκράτης τὸ ἔαρ» (σελ. 66—67). Ὁμοίως ἐπικρίνεται ὁ Ὀμηρος (σ. 137) καὶ ὁ Δημόκριτος (σ. 32). Ἄλλα καὶ τοὺς νεωτέρους ἰατροὺς νεανικώτερον ἀποδοκιμάζει (σελ. 36 καὶ 72). Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἀτόπως, οὐδὲν ἐνέχοντα τὸ ἀληθὲς δαιτητικόν.

Ἄλλ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπελάβετο ἀντικειμένου οὐχὶ οἰκείου αὐτῷ ἀποδείκνυται ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν ἐξῆς. Ἐν κεφ. Α'. μνημονεύεται ὅτι τὰ τέκνα πρέπει ν' ἀπογαλακτίζωνται εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἔτους κατὰ τὴν συμβουλήν τῶν ἰατρῶν, αὐτοὶ ὅμως (οἱ διαλεγόμενοι γονεῖς) ἀπεγαλάκτισαν τὸ ἑαυτῶν μετὰ δύο ἔτη· ἐνταῦθα βεβαίως ὁ συγγραφεὺς ὤφειλε νὰ εἶπῃ τί οἱ ἐπιστήμονες ἰατροὶ κελεύουσι, περιττὴ δὲ ἦτο ἡ ἰδία αὐτοῦ γνώμη. Ἐν κεφ. Β'. ἡ Σωσάνα λέγει πρὸς τὴν ὑπηρέτριαν Θέκλαν τὰ ἥμισθα βεβαίως παιδαγωγικὰ ταῦτα· «Ἦώρα ὅπου ἔχομεν καὶ τοὺς ἀδελφούς μου πρέπει νὰ εἶσαι προσεκτικὴ διὰ νὰ μᾶς βγάλης ἀσπροπρόσωπους (sic), καὶ διὰ νὰ σὲ ἐπαινοῦν, ὅταν θὰ ὑπάγουν εἰς τὰς Ἀθήνας» (σ. 11). Ἄλλοτε εἰσηγεῖται ἀρχῶς ὀλεθρίας ἢ καὶ τετριμμένας· οὕτως ἡ Σωσάνα ὁμιλοῦσα μετὰ τοῦ συζύγου τῆς περὶ οἰκονομίας, λέγει ὅτι τὰ χρήματα εἶναι ἀναγκαῖα, «διότι ὁ γείτων δὲν σε τιμᾷ καὶ δὲν σου λέγει καλὴ ἡμέρα.» Ἄλλαχοῦ συγχωρεῖ τὴν παράβασιν τῆς παιδαγωγῆς τάξεως· οὕτως ὁ Ἀριστείδης λέγει «τὴν μουσικὴν τὰ τέκνα δύνανται νὰ μαθάνωσι καὶ ἀργότερα, διότι καὶ ὁ Σωκράτης εἰς τὰ γηρατέα ἔμαθεν.» Ἄλλαχοῦ δὲ ἀσχημονέστερον ἐκφράζεται, καὶ ταῦτα παρόντων παιδῶν ἐν τῇ συναναστροφῇ, (σελ. 35 καὶ 67).— Ἄλλαχοῦ συνίστησι τὴν φλυαρίαν ὡς μέσον μακροβιότητος (σ. 39).— Ἄλλαχοῦ λέγει ὅτι οἱ νοσηρὰν ὑγείαν ἔχοντες δὲν πρέπει νὰ ἔρχωνται εἰς γάμον, εἶναι ὅμως καὶ οὗτοι ἀναγκαῖοι, καθὼς ἡ Θέκλα, διότι, ἂν δὲν ἤθελε γεννηθῆ, τίς θὰ ὑπηρετεῖ αὐτούς; (σελ. 42—43).— Ἄλλαχοῦ ὁ συγγραφεὺς λέγει «ἀνάγκη νὰ προσέχωμεν καὶ εἰς τὴν εὐγένειαν, ἀλλ' ἡ εὐγένεια ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων παράγει βλάκας.» (σ. 45). Αἱ ἰατρικαὶ γνώσεις τοῦ συγγραφέως βεβαίως δὲν εἶναι οὔτε πολλαὶ οὔτε ὀρθαί· οὕτω περὶ τροφῆς λέγει «ἡ σούπα ἐπιφέρει εἰς τὰς γυναῖκας λευκόρροϊαν»

(σ. 78).—ἔτι ἐπὶ δυσουρίας τῶν παίδων ἐκ διαλειπόντων πυρετῶν ἢ δ' ἐλαίου τριβὴ τῆς ἡβικῆς γώρας θεραπεύει αὐτήν.—Περὶ ταινίας λέγει ἡ Σωσάνα πρὸς τὴν Θέκλαν ὅτι εἶναι φεῖδι 10—20—30 ὀργυιάς (σ. 99).—Περὶ ὀρύζης ὅτι εἶναι τὸ χειρότερον ἀπάντων (σελ. 101).—“Ἄλλα τινὰ εἶναι παιδαριώδη ἔλως καὶ ἀνάξια συγγραφῆς σπουδαίας· οἷον «καὶ οἱ φύλλοι λέγουσιν ὅτι ὠφελούσιν εἰς τὴν υγείαν διεγείροντες τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ ὅτι ἀπομακρύνουσι τὰ μυάσματα!»

Ὁφείλομεν ἐν τούτοις νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς, ὅστις φαίνεται δὲν στερεῖται εὐφυΐας, πολλὰ ἄλλα μέρη πραγματεύεται καλῶς, ὡς τὸ περὶ ἀέρος, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν δημοσίαν υγιεινὴν. Τὸ περὶ γυμναστικῆς κεφάλαιον ἐκτενῶς μὲν πραγματεύεται ἀλλὰ μᾶλλον δίκην λεξικοῦ.

Δι' ἑλα ταῦτα ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία δὲν δύναται βεβαίως νὰ βραβεύσῃ τὸ πόνημα τοῦτο ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐλλείψεων, προτρέπει ὅμως τὸν συγγραφεὴ νὰ ἐπεξεργασθῇ μετὰ πλείονος ἐπιμελείας καὶ σπουδαιότητος τὴν πραγματείαν του καὶ ἔστω βέβαιος ὅτι θέλει παράσχῃ ἀξιόλογον ἀνάγνωσμα τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ.

Τὸ δεύτερον διαιτητικὸν πόνημα φέρει ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς 158, ῥητὸν δὲ τὸδε: «Υγεία καὶ νοῦς ἐσθλά τῷ βίῳ δύο.»

Σύγκειται δ' ἐκ σελ. 128 κοινοῦ χάρτου εἰς τέταρτον, δυναμένων ν' ἀποτελέσωσι περίπου τρία τυπογραφικὰ φύλλα.

Τὸ πόνημα τοῦτο εἶναι γεγραμμένον ἐν γλώσση ἀρκούντως ὁμαλῇ καὶ μετ' εὐκρινείας. Ὁ συγγραφεὺς διαιρεῖ τὴν ἑλλην ὕλην εἰς πολλὰ κεφάλαια καὶ πραγματεύεται ὅπως καὶ ἔσον δύναται πάντα τὰ ζητήματα τῆς διαιτητικῆς καὶ υγιεινῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συντόμως ἀλλὰ μετὰ σαφηνείας ἀξιεπαίνου.

Ἄλλὰ καὶ ἡ συγγραφὴ αὕτη δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη σφαλμάτων. Καὶ πρῶτον τὰ καρύκευμα τῶν ἀνόρθογραφιῶν εἶναι ἐπίσης θαφιλές· οὕτω φέρεται φυτῆριον (σ. 3).—ὄφισ (πληθ.)—νὰ ἐργάζητε (σ. 4)—ἀπαιτωμένους (σ. 13)—ἀλληθοῦς (σ. 17)—εὐρεγωρία (19)—ἐπομένως (19)—δυσμορφίας (21)—τίπθαι (23)—κλαυθμισμοῦς (23)—ἡδρωμένη (23)—ἐμετοῦ (23)—προμνηθευθῆ (σελ. 27)

ἐριθρῶν (27)—ἐξογκωμένους (28)—προτιμώτερον (45)—ἐναντιοπάτη (71)—στύλην (81)—ἀνεπιρέαστος (85)—νεογέννητα (σ. 87)—νυφῶ (σ. 90)—σενδόνια (91)—προωρισμοῦ (94)—ἐξόγκοσιν (σ. 101) κλπ. Καὶ σόλοικα δὲ τινὰ ἐξέφυγον τὴν γραφίδα τοῦ συγγραφέως· οἷον «ἡ βρώσις τοῦ ὠμοῦ κρέατος θεωρεῖται . . . ὡς παράγων ταινίαν» (σ. 67) «ἐκ τῶν σεσηπύτων ζωϊκῶν οὐσιῶν» (78). Ἐπὶ τοῦ παθητ. παρακειμένου ποῦ μὲν φυλάττει τὸν ἀναδιπλασιασμόν, ποῦ δὲ οὐχί—ἐν σελ. 107 ἀδοκίμως μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ἐπικαύματα ἀντὶ ἐγκαύματα. Ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ὕλης, ἣν πραγματεύεται, ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ὅτι ἐξ ἀναγνώσεων καὶ μελέτης κέκτηται ἱκανὰς πρακτικὰς γνώσεις· πολλαχοῦ ὅμως δὲν ἠρύσθη τὰς ἀρίστας γνώμας, καὶ ἐν τούτοις παρίσταται ἡ συγγραφὴ γωλαίνουσα. Τοιαύτας ἡμαρτημένας γνώμας σταχυολογοῦμεν ὀλίγας.

Ἐν κεφ. Β'. ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὰ περὶ γάμου μετὰ πολλῆς μὲν σαφηνείας οὐχὶ ὅμως καὶ μετὰ τῆς δεούσης ἐπιστημονικῆς ἀκριθείας καὶ αὐστηρότητος.

Ἐν τῷ ἐπομένῳ δὲ κεφαλαίῳ ἐκτιθεῖς τὰ ἐκ τῶν πνευματωδῶν ποτῶν εἰς τὰς ἐγκύους κακὰ λέγει, ὅτι «ταῦτα καθιστῶσι τὸ ἔμβρυον ἠπατικόν», ἐνῶ ἔπρεπεν ἀπλῶς νὰ εἴπῃ ὅτι καθιστῶσιν αὐτὸ νοσηρόν.

Ὁμιλῶν ἐν κεφαλαίῳ Δ'. περὶ τῶν θηλαζουσῶν λέγει ὅτι «τὸ γάλα θηλαζούσης καθίσταται λίαν ἐπιθλαβές, ἐνίοτε δὲ καὶ δηλητηριώδες, ἐὰν αὕτη εἶναι τεταραγμένη ἐκ θυμοῦ ἢ ἄλλης αἰτίας.» Ἐνταῦθα ἡ λέξις δηλητηριώδες κατὰ τὴν ἀληθῆ σημασίαν εἶναι ὑπερβολικὴ.

Δὲν εἶναι ὀρθόν τὸ ἐν τῷ Ε'. κεφαλαίῳ λεγόμενον ὅτι πρέπει νὰ θερμαίνωμεν ἢ καὶ νὰ βράζωμεν τὸ εἰς τὰ βρέφη διὰ τοῦ θηλαστήρος διδόμενον γάλα· διότι τὸ γάλα βράζομενον καθίσταται δυσπεπτότερον.

Τὰ ἐν κεφαλαίῳ Σ'. περὶ φλεβοτομιῶν λεγόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀπέχουσι τοῦ ὀρθοῦ, καὶ ἐν γένει δὲ ὠφείλε μόνον νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν διαιτητικὴν καὶ νὰ μὴ ἀναμιῖξῃ τὴν θεραπευτι-

κὴν ἰατρικὴν, μὴ ὦν μάλιστα ἰατρός· πολλῶ δ' ἤττον ἔπρεπε νὰ ἐνισχύῃ τὴν χρῆσιν μέσων τῆς δημόδους ἰατρικῆς, ἅτινα ἢ ἐπιστήμη ζητεῖ ν' ἀποσκορακίσῃ. Ἡμαρτημένα ἐπίσης εἶναι τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα, ὅτι «ἡ ἔγκυος πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τοὺς μεγάλους θορύβους, διότι ἐκ τούτων ἐγεννήθησαν ἐνίοτε κωφὰ παιδιά καὶ τερατώδεις δυσμορφίαι.»

Ἐσφαλμένα καὶ βλαβερά μάλιστα ἀποδείκνυνται ὅσα ἐν κεφ. Ζ'. λέγει περὶ ἐνδυμασίας ἐπὶ τὸ σπαρτιατικώτερον· ἐπίσης ἐσφαλμένα εἶναι ἡ γνώμη αὐτοῦ ὅτι «τὰ ἐλώδη μιάσματα οὐδόλως εἰσχωροῦσιν εἰς τὰ μάλλινα ἐνδύματα.» Ὑγιεινά τινα παραγγέλματα, ὡς τὰ περὶ γάλακτος, στοιχείου τροφῆς οὐσιωδεστάτου, πραγματεύεται συντόμως καὶ ἀτελῶς. Κάλλιον δὲ τὰ περὶ ἀδήλου διαπνοῆς καὶ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος.

Περὶ γυμναστικῆς ἐν κεφαλ. ΙΑ'. ἱκανὰ μὲν λέγει οὐχ ἔμως ἀνάλογα τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς οὐδὲ ὑποβάλλει πρακτικὰς συμβουλὰς εἰς ἐφαρμογὴν αὐτῆς γενικὴν καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπικτῆν, ὡς ἀπαιτεῖ ὁ σκοπὸς τῆς συγγραφῆς.

Τὸ περὶ προχειρῶν θεραπευτικῶν μέσων κεφάλαιον οὐδὲν σχεδὸν λυσιτελὲς προσφέρει τοῖς ἀναγνώσταις.

Ἡμαρτημένος καὶ ἀντιπαιδαγωγικὸς εἶναι καὶ ὁ εὐδαιμονισμοῦ ὄζων δρισμὸς τῆς παιδαγωγίας, ὃν ὁ συγγραφεὺς ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας του (σ. 1) προτάσσει, λέγων «ἡ παιδαγωγία διδάσκουσα τοὺς κανόνας, δι' ὧν βελτιοῦνται καὶ τελειοποιοῦνται αἱ σωματικαὶ καὶ διανοητικαὶ τοῦ παιδὸς δυνάμεις, σκοπὸν ἔχει νὰ καταστήσῃ αὐτὸν εὐδαίμονα ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πέραν αὐτῆς.»

Ἐν γένει τὸ δεύτερον τοῦτο πόνημα εἶναι κρεῖσσον τοῦ πρώτου ἅτε συστηματικώτερον συντεταγμένον καὶ μετὰ σαφηνείας· βεβαίως δὲν δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἄθλον τοῦ ἀγῶνος· διότι παρέλιπε πλεῖστα, ἅπερ ἔπρεπε νὰ περιληφθῶσιν ἐν παιδαγωγικῇ διαιτητικῇ. Περὶ ἀμφοτέρων δὲ δύναται νὰ γείνη ἡ δικαία παρατήρησις ὅτι καίτοι παρουσιάζονται εἰς ἀγῶνα παιδαγωγικόν, ἥκιστα στοχάζονται τοῦ σκοποῦ τούτου. Ὡς ὑγιεινῆς δὲ ἀπλῶς πραγματείας κρινόμενα εἶναι καταδεέστερα ἄλλων τοιούτων πραγματειῶν

ὑπαρχουσῶν ἐν τῇ γλώσσει ἡμῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἱκανὰ περὶ τούτων· μεταβῶμεν δὲ νῦν εἰς τὴν κρίσιν τῶν παιδαγωγικῶν πραγματειῶν τριῶν, ὡς εἶπομεν, τὸν ἀριθμὸν.

Τούτων ἡ πρώτη φέρει ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς 159, ῥητὸν δὲ «Πηγὴ καὶ ρίζα καλοκαγαθίας τὸ νομίμου τυχεῖν παιδείας.» (Πλούτ. περὶ παίδων ἀγωγῆς). Σύγκριται δ' ἐκ σελ. 481 κοινοῦ χάρτου εἰς τέταρτον, δυναμένων ν' ἀποτελέσωσι περίπου δέκα τυπογραφικὰ φύλλα.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς πραγματείας ταύτης ἐπιγράφων αὐτὴν «πρακτικὴν παιδαγωγίαν ἤτοι οἰκιακὸν καὶ σχολικὸν ὁδηγὸν πρὸς παιδαγωγίαν ἀμφοτέρων τῶν φύλων» ὑπὸ ὑπερμέτρου ζήλου ἀγόμενος καὶ θέλων νὰ φανῇ χρήσιμος διδασκάλοις καὶ γονεῦσιν, ἀνδράσι καὶ γυναιξί, νέοις καὶ γέροισι, συνέφυρε πλεῖσθ' ὅσα ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ, προτιθέμενος τρόπον τινὰ νὰ παράσχῃ τοῖς Ἕλλησιν Ἐγκυκλοπαιδείαν τινὰ παιδαγωγικὴν καὶ Σύνοψιν ἐπιστημῶν! Τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως δύναται νὰ καταφανῇ, ἐὰν ἐκ τοῦ μακροτάτου πίνακος τῶν περιεχομένων ἀναγράψωμεν ὀλίγα τινὰ κεφάλαια· οἷον, Περὶ παιδαγωγίας, διάκρισις παιδαγωγικῶν βάσεων, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, περὶ παιδαγωγικῶν συστημάτων ἀρχαίων φιλοσόφων, περὶ οἰκιακῆς ἀγωγῆς, περὶ ζώων, περὶ φυτῶν, περὶ ἠθικῶν παθῶν τοῦ νοῦ ἢ περὶ διανοητικῶν δυνάμεων, γένεσις ἰδεῶν, περὶ τελειότητος, περὶ σπουδῆς, περὶ δημοτικοῦ σχολείου, περὶ οἰκογενειακῶν ἀναγνωσμάτων, περὶ προσοχῆς, περὶ χρηστότητος ἠθῶν, χρηστοθήθεια παρὰ τὴν τράπεζαν, περὶ ἀνδρικής ἡλικίας κλπ. κλπ.

Ὡς ἕκαστος βλέπει καὶ ἐκ τῆς ἐπιτομῆς ταύτης τοῦ πίνακος, ἀφρονώτατα εἶναι τὰ κεφάλαια τῆς πραγματείας, τινὰ αὐτῶν μάλιστα μετὰ τινος βίας εἰσεχώρησαν εἰς πραγματείαν πρακτικῆς παιδαγωγικῆς. Δυστυχῶς δ' ἐν τῷ αὐτῷ ποικιλίᾳ καὶ ἄλλως δυσχερὲς ἤθελεν εἶναι νὰ τηρηθῇ ἡ προσήκουσα ἐπιστημονικὴ καὶ λογικὴ ἐνότης, πολλῶ δὲ μᾶλλον, ἐὰν ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔχῃ μελετήσει καλῶς καὶ ἐπισταμένως τὰ πολλὰ ζητήματα ἅπερ ἀνακινεῖ· πολλάκις δ' ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ κεφαλαίου κινεῖται ἡ περιέρχουσα

τοῦ ἀναγνώστου, ἀλλὰ διέρχεται τὸ κεφάλαιον, ἢ δὲ περιέργεια αὐτοῦ οὐδαμῶς ἱκανοποιεῖται. Πολλάκις δανείζεται παρ' ἄλλων συγγραφῶν (οἶον, παρὰ τοῦ παιδαγωγοῦ τοῦ κ. Σπαθᾶκη) (σελ. 49—79) σχεδὸν αὐτολεξεί, ἄλλοτε δὲ ἀντλεῖ μὲν ἐξ ἄλλων (οἶον ἐκ τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Λινδνέρου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ κ. Παπαδοπούλου) ἀλλὰ θέλων νὰ δώσῃ ἰδίαν χροιάν, ἐκπίπτει εἰς σύγχυσιν ἰδεῶν τερατώδη (πρβ. σελ. 27, 47, 138 κλπ).

Ἄλλ' οὐ μόνον σύγχυσις ἐπικρατεῖ ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ ὅλου ἔργου καὶ ἔλλειψις ἐνόητος ἀλλὰ καὶ πλείστα ἐσφαλμένα ἰδέαι καὶ ἀνακριβεῖς γνώσεις ἀπαντῶσιν. Οὕτω π. χ. λέγει «πᾶν ὅ,τι διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἄλλων ὄντων εἶναι ὁ ὀργανισμὸς αὐτοῦ.» (σ. 2)— «Τὸ ὄρυκτὸν αὐξάνει διὰ τῆς προσθήκης μαρίων, διὰ τῆς αὐτῆς συνεκτικῆς δυνάμεως προστίθεται τῷ φυτῷ νέα δύναμις, δηλ. τῆς ζωῆς.»— «Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ προτιμήσῃ καὶ ἐκλέξῃ τὸ καλόν, καὶ τὸ ζῶον δύναται γὰρ ἐκλέξῃ τὸ καλόν.» (σ. 2—4)— «Ὁ ἄνθρωπος ἐξετάζων καὶ μελετῶν τὰ ἐν αὐτῷ (γρ. ἐαυτῷ) στοιχεῖα ἀνακαλύπτει τὸν ἑαυτοῦ προορισμόν.» (σ. 7)— «Ὁ παιδαγωγὸς δεόν νὰ ἔχη θεωρητικὰς τινὰς ἀρχὰς ἀναλόγως τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως.» (σελ. 15)— «Ἔργα καὶ σκοπὸς τῆς ἀνατροφῆς εἶναι τὸ παιδαγωγεῖν τὴν ἀνθρωπότητα νηπιόθεν καὶ διδάσκειν αὐτὴν μέχρι τῆς ὠρίμου ἡλικίας.» (σ. 28)— «Τὰ ζῶα διαιροῦνται α) εἰς ζωτόκα καὶ εἶναι πάντα τετράποδα πλὴν τοῦ ἀνθρώπου, β) εἰς ὠτόκα, ὡς ὁ ὄφις, τὰ πτηνὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἰχθῦς γ) εἰς ἔντομα, ὅσα ἔχουσιν ἐξ ἧ περισσοτέρους πόδας» (σ. 100).

Ἐν κεφ. Γ' φέρεται ἐπιγραφή παράδοξος «περὶ ἠθικῶν πάλων ἢ περὶ διανοητικῶν δυνάμεων» ἐν τούτῳ δὲ καὶ ἐν τῷ ἐπομένῳ ἐπικρατεῖ ἀληθοῦς βαθυλωνία· ὁ συγγραφεὺς πλανᾶται ἐν λαθυρίνω λέξεων καὶ φράσεων μηδεμίαν ἔχουσῶν ἔννοιαν. «Προτιθέμενοι, λέγει, νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ διανοητικῆς μορφώσεως ἤτοι περὶ σπουδῆς καὶ σχολικῆς ἀγωγῆς, (!) κρίνομεν καλὸν νὰ προτάξωμέν τινα περὶ ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς διαπλάσεως, περὶ ἰδεῶν, ἐποπτεῖων, τελειότητος καὶ καλαισθησίας» (σελ. 135), καὶ πάλιν

μετ' ὀλίγον. «Ἡ ἀνατροφή ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν θεωρουμένη ἀπο-ἐλέπει εἰς τὴν ἀποφυγὴν καὶ κατάπαυσιν τῶν αἰτίων, ἅτινα ἐπιφέρουσι τὴν διατάραξιν μεταξὺ τῶν διανοητικῶν καὶ αἰσθηματικῶν παθῶν ὡς ἐκ τῆς ἐνεργοῦ ἀλληλοπαθείας» καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ δι' ἐλληνικῶν λέξεων γλωῦσα ἀκατάληπτος καὶ γριφώδης. Ἰποστηρίζων ὅτι ἡ καλαισθησία εἶναι ἔμφυτος λέγει «ἡ καλοκάγαθία, αἱ εὐεργετικαὶ πράξεις καὶ οἱ καλοὶ λόγοι θέλγουναι τὸ παιδίον καὶ μάλιστα ἡ ποίησις· ἀλλ' ἡ φύσις τῆς καλῆς ταύτης τέχνης ἐπαμφοτερίζει. (σ. 145)— Ὀμιλῶν δ' ἐν παρόδῳ, ὡς λέγει, περὶ μεθόδων καὶ δημοτικοῦ σχολείου ἀποφαίνεται οὕτως· «αἱ συνήθεις μέθοδοι εἰσὶ διάφοροι, οἶον, ἡ ἐποπτικὴ ἢ δεικτικὴ (ἢν οἱ νεώτεροι πραγματογνωσίαν καλοῦσι, (!) ἢ μιμητικὴ, ἢ ὑποδειγματικὴ, ἢ ἀπομνημονευτικὴ ἢ ἀπαγγελτικὴ, ἢ ἀκροαματικὴ ἢ διηγηματικὴ, ἢ σωκρατικὴ ἢ διαλογικὴ, ἢ λυτικὴ ἢ προβληματικὴ καὶ τέλος ἡ ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ» (σ. 213).

Ὁ συγγραφεὺς δὲν διάκειται εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν ἀνωτέραν τῆς γυναικὸς παιδεύσιν καὶ μετὰ τραγικοῦ ὄφους ἀνέφωνε· «ὁ ποῦ ποτὲ γῆς καὶ καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας ὁ θρόνος τῶν γυναικείων ἀρετῶν ἰδρύθη ὑπὸ τὴν στέγην τῆς οἰκίας. Μόνον ἐν ἐκείναις ταῖς πόλεσιν, ἔνθα τὰ πάντα ἀπὸ τῆς φύσεως ἀπεμακρύνθησαν, ἔνθα ἡ τῶν πραγμάτων ἀνατέτραπται τάξις, ἔνθα ὁ ἀνὴρ γυναικῶδη ἀγέβιον, ἢ νῦν τὴν ἡμέραν ἀντικαθίστησι, μόνον ἐν τῷ μέσῳ καθολικῆς τῶν ἠθῶν διαφθορᾶς, οὐδόλως ἄτοπον φαίνεται τὸ νὰ λαμβάνῃ ἡ γυνὴ τὴν θέσιν τοῦ ἀνδρός, νὰ καλλιεργῇ μέχρι πτυχίου διδασκαρικοῦ τὰς ἐπιστήμας» (σ. 362). Μετὰ δὲ τὸν φιλιππικὸν τοῦτον παραθέτει πρόγραμμα τοῦ τί ὀφείλει ἡ νεᾶνις νὰ ποιῇ ἐγειρομένη τὴν πρωίαν. «Μεταβαίνουσα δὲ εἰς τὴν κλίνην ὀφείλει νὰ σκεφθῇ τάδε: ποῖον καθήκον μου παρέβην κλπ.» οὕτως ἐρμηνεύων τὸ πυθαγόρειον «πῆ παρέβην!»

Ἐν κεφ. ΚΑ' πραγματεύεται περὶ χρηστότητος ἠθῶν, κοσμιότητος καὶ καλῆς συμπεριφορᾶς. Τινὰ δὲ τῶν διδομένων παραγγελμάτων εἶναι μνεῖας ἀξία· π. χ. «νὰ προσέχωμεν ὥστε οἱ ἀστεῖσμοι ἡμῶν νὰ ὦσιν εὐφρεῖς καὶ μετὰ χάριτος» (σ. 408)— «νὰ μὴ δει-

κνύωμεν ἄλλην τὴν ἀνατομίαν τοῦ στόματός μας, ἔταν γασμώμεθα» (σ. 409) (ἐν τούτῳ φαίνεται ὅτι δίδει δείγμα ἀστεϊσμοῦ εὐφυοῦς καὶ μετὰ χάριτος)— «καθήμενοι παρὰ τὴν τράπεζαν νὰ μὴ ἀναστρέφωμεν τὰς χειρίδας (μανίκια) καὶ νὰ μὴ ρίπτωμεν τὰ ὄστα ἐπὶ τῆς τραπέζης μηδὲ χαμαί» καὶ ἄλλα ὅμοια.

Ἐν τέλει προσθέτομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρει μὲν τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀρέσκεται εἰς τὸ ἐγκωμιάζειν καὶ κολακεύειν οὕτως εἰπεῖν τὴν ὀρησκείαν, πλάττειν ἐχθροὺς αὐτῆς καὶ κατακεραυνοῦν αὐτούς, δι' ὧν, φρονοῦμεν, οὐδαμῶς ἢ ἀληθῆς εὐσέβεια ἐμποιεῖται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν.

Ὅταν τοιαύτη σύγχυσις ἐπικρατῇ ἐν ταῖς ιδέαις, δὲν εἶναι λόγου ἄξιον τὸ ὕφος τῆς γλώσσης. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ σημειώσωμεν ὅτι πλεῖστα καὶ ἀσύγγνωστα ἀμαρτήματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κειμένῳ καὶ ὀρθογραφικὰ καὶ λεκτικὰ καὶ συντακτικὰ ὅσον προσδιορισμένη (σ. 9) περιορισμένη (σ. 148) διακεκριμένος (12) πλουτήση (16) Χαρόνδας (21) ὀποσοῦν (22) κρηπίδα (24) ἐπιμέλλονται (47) τίς εἶδε (94) γλοτοῖ (96) κονοειδῆ (108) τὰ τέκνα ὑπακούεται τοῖς γονεῦσι (126) ἐφύλλατον (150) δότηραι (168) ἀναρυγώμενα (184) ἀγάλεται (192) ἠνωμένον (222) ἐν ἐλείψει (194) Ἰδίας δὲ μινείας πρέπει νὰ τύχη τό· ὁ Βίσμαρ ἐν Βαραζέν (!) (209) ἰσχυρώτερα (370).— Συντακτικὰ, ὅσον· «ἡ ἀνατροφή παραβάλλεται πρὸς τὰ θεμέλια μεγάλης οἰκοδομῆς, τῆς ὁποίας ἐὰν ταῦτα εἶναι σαθρὰ, ἅπαντα ἢ οἰκοδομὴ σαθρὰ ἀποβαίνει.» (σελ. 19)— «Διὰ τῆς παιδαγωγίας ἢ εὐημερία τῶν κοινωνιῶν προήχθη καὶ προάγεται προβαίνων» (σ. 41) «ἀπαιτοῦνται πρὸς τὴν (γρ. τῆ) ἀγαθὴν φύσιν καὶ τὰ ἐξῆς» (σ. 377).

Τοιοῦτον τὸ πρῶτον τοῦτο πόνημα.

Τὸ δεύτερον πόνημα φέρει ῥητὸν ἐπὶ τὸ μαθηματικώτερον ἐκπεφρασμένον (ὡς τὸ πρῶτον τῶν περὶ παιδαγωγικῆς διαιτητικῆς), πόδε· «Ἀνατροφή—ἐπειδὴ ἐν δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ ἄρα καὶ ἡ ἀνατροφή.» Σὺγκείται δ' ἐκ σελίδων κοινοῦ χάρτου μεγάλων 270, δυναμένων ν' ἀποτελέσωσι περίπου δέκα τυπογραφικὰ φύλλα. Οὐδεμίαν δὲ ἀμφιβολίαν ὅτι αἱ δύο αὗται συγγραφαὶ ἓνα καὶ

τὸν αὐτὸν ἔχουσι πατέρα· διότι καὶ ἡ περὶ Ἀνατροφῆς αὕτη πραγματεία, ὡς καὶ ἡ περὶ Τροφῆς, διεξάγεται «διὰ διαλόγου μεταξὺ Ἀριστείδου καὶ Σωσάνης, συζύγων λαμβανόντων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τῶν Ἀναστασίας, Γεωργίου, Σταματίου καὶ Δημητρίου καὶ μεταξὺ τῶν θείων τούτων καὶ ἀδελφῶν τῆς Σωσάνης Ἡρακλέους καὶ Δημητρίου.»

Ἡ συγγραφή αὕτη εἰς ἀπορίαν τινὰ καὶ γνωσιμαχίαν περιάγει τὸν ἀναγνώστην· διότι ποῦ μὲν διαβλέπει νοῦν διαυγῆ, γενναίαν καὶ σαφῆ ἀντίληψιν καὶ κρίσιν, σχεδὸν παλυμάθειαν ἢ τοῦλάχιστον πολυαναγνωσίαν, πνευμάτι ἀρχαίζον καὶ πῶς κατὰ Κοραῆν· ποῦ δ' αἰφνης ὁ συγγραφεὺς κοιμᾶται, γασμᾶται, κρημνίζεται, οὐδὲν λέγει, παραλογίζεται, σολοικίζει καὶ ἀνορθογραφεῖ οἰκτρῶς. Δύο δέ τινα δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ἢ ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔσχε τὸν ἀναγκαῖον καιρὸν, ὅπως τακτοποιήσῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὰς γνώσεις του, ἢ ὅτι ἀτάκτως ἔνθεν κάκειθεν συνέλεξεν ἀνευ πολλῆς κρίσεως καὶ ἐκλογῆς καὶ ἐπομένως ὅτι καλὰ τε καὶ κακὰ εἶναι τύχης σύμφυρμα.

Ἡ πραγματεία ὅλη διεξάγεται διὰ διαλόγων μεταξὺ τῶν αὐτῶν προσώπων, ἐκάστου διαλόγου κατὰ μέρος φέροντος ἴδιον κεφάλαιον, ὅσον περὶ φιλοσοφίας, περὶ ἀληθείας, θεοσεβείας, ἐπιτηδεύματος, τάξεως, ἐγκρατείας, τύπων, κοσμιότητος, συμβουλῆς, ἐνδυμάτων, φιλίας, φαγητοῦ, θανάτου καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 34.

Ἀξιόλογος βεβαίως εἶναι ὁ διαλογικὸς τρόπος καὶ μάλιστα ἐν τοιαύτῃ ὑποθέσει, ἀλλ' οὐ παντὸς ἢ ἐπιτυχῆς καὶ τεχνικῆς διεξαγωγῆς αὐτοῦ. Ἐκ τῶν διαλόγων τούτων καὶ τοῦ ὅλου ἔργου ἐλλείπει πᾶσα ιδέα ἐνόητος, ἐπίσης ἐλλείπει τὸ δραματικὸν ἐν τοῖς διαλόγοις, ὅπερ διατηρεῖ τὴν προσοχὴν καὶ διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰσάγονται διάφορα πρόσωπα συνδιαλεγόμενα, οὐδὲν ἄλλο πλεονέκτημα τοῦ διαλογικοῦ τρόπου ἀνακαλύπτεται, ἰδίως ἐλλείπει ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος, δι' ἧς ἐν σειρᾷ συλλογισμῶν μαιεύεται ἀλήθειά τις, ὡς ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος, οὐς ἄλλως ὁ συγγραφεὺς φαίνεται οὐκ ἀγνοῶν, ὡς καὶ τινες

τοῦ Κοραῆ, οὗ τὸ ὄφος ἐνιαχοῦ φιλοτιμεῖται νὰ μιμῆται. Ὁ ἀναγνώστης συχνότατα παρατηρεῖ τὸ ἀνόμοιον τῶν αὐτῶν προσώπων. Ἡ Σωσάνα φέρ' εἰπεῖν πού μὲν παρίσταται σοφωτάτη καὶ πολυμαθεστάτη, ὡς καὶ ἐν τῇ περὶ τροφῆς πραγματείᾳ, πού δὲ οὐδὲν διαφέρουσα τῆς ὑπηρετρίας Θέκλης κατὰ τὴν ἄνοιαν. Αὐτὴ π. γ. ἡ αἰθεροβατοῦσα εἰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, ἡ κάτοχος ὅλης μονοῦ τῆς καθολικῆς ἱστορίας ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῆς (πρβ. σ. 33), αἰφνης δικαίαν θεωρεῖ τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους ὡς ὑβρίσαντος τοὺς θεοὺς τῶν δικαστῶν (σελ. 29), ἡ ἐρωτᾷ «τί πρέπει νὰ ὀμιλῇ ὁ παῖς» καὶ πάλιν «τί; κακὸν εἶναι νὰ φονεύῃ τις τὰ ζώϊα (sic) πὰ βλάπτοντα, οἷον τοὺς κορέους» (σελ. 57) καὶ πλεῖστα τοιαῦτα. Ἐχει δὲ ὁ διάλογος καὶ τὸ ἀπίθανον, διότι διεξάγεται ἐν μιᾷ ἑσπερινῇ συναναστροφῇ, ἣτις ἔπρεπε νὰ εἶναι τρισῆσπερος. Ὡς δὲ γωλαίνει τὸ ἔργον κατὰ τὸ εἶδος, οὕτω δὲν εἶναι ἀπταιστών καὶ κατὰ τὴν ὕλην. Ἀληθῶς πολλὰ μέρη καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα εἶναι ἀξιόλογα, περιέχοντα διδασκαλίαν οὐκ ἀπόβλητον οὐδ' ἀχρηστον τῇ καθ' ἡμᾶς κοινωνίᾳ· ὡς ἔργον ὁμῶς παιδαγωγικόν, ὡς σύστημα γνώσεων, δι' ὧν ἐπιδιώκεται μεθοδικῶς ὠρισμένος τις σκοπός, καὶ δὴ τόσον ὑψηλὸς σκοπός, οἷος ὁ ὑπὸ τοῦ προκληθέντος διαγωνισμοῦ ὑποδεικνυόμενος, πόρρω ἀπέχει τῆς ποθητῆς ἐπιτυχίας. Γινώμαι καὶ ἀλήθειαι μεμονωμέναι, ἀσύντακτοι, τῆδε κάκεισε ἐρριμμένοι, μεταξὺ μάλιστα οὐκ ὀλίγων ἐσφαλμένων ἰδεῶν, οὐδὲν σχεδὸν ὠφελοῦσιν οὐδὲ συντελοῦσιν εἰς ἐποικοδόμησιν τῶν ἀναγινωσκόντων, οἵτινες ὠφελοῦνται μόνον ἔταν τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἀλγυμαλωτίζεται οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς στενῆς συνεχείας τῶν ἐννοιῶν.

Ὁ συγγραφεὺς ἀφοῦ πολλά εἶπεν, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγα ὀρθὰ καὶ καλὰ, περὶ φιλοσοφίας, διδάσκει εἶτα περὶ ἀληθείας, ἐνθα ὁμῶς ἡ ἀρετὴ ὑποβιβάζεται εἰς ὑπηρετίδα τοῦ συμφέροντος καὶ καταδικάζεται σχεδὸν τὸ γενναῖον τῆς φιλαληθείας καὶ παρρησίας φρόνημα, ὡς, ὅταν λέγῃ «τὸ καὶ πάλιν» μαίνεται ἡ Ἡρώδιās «δὲν ἐξώρισε καὶ πάλιν τὸν εἰπόντα;» — Ἐν τῷ κεφ. περὶ θεοσεβείας μεταξὺ πολλῶν οὐχὶ λίαν ὑγιῶν ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἀληθῆς θρησκεία τοῦ

χριστιανοῦ κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἄκρων (τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς ἀθείας). — «Ἐνῶ δέ, λέγει, οἱ ἄθεοι ἀφαιροῦνται τὸ σέβας ἐκ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, εἰς ἄλλα μικροῦ λόγου ἄξια προσέχουσιν, οἷον καὶ ὁ Γαμβέττας μὴ δυνάμενος νὰ ἔγῃ τὴν οἰκίαν τοῦ Βαλζάκ ἠγόρασε τὴν τοῦ Ἰπποκόμου τοῦ καὶ ὑπηρετοῦ» (σ. 22), ἐνθα βεβαίως ἡ παρομοίωσις δὲν εἶναι καταλληλοτάτη. — Ἰούθους δὲ μετὰ τὸ περὶ θεοσεβείας κεφάλαιον ἀκολουθεῖ ἄλλο περὶ ἐπιτηδεύματος· οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ διασχυρισθῇ ὅτι ἡ μετόπισις εἶναι λίαν φυσική. Ἐν αὐτῷ δὲ ἡ Σωσάνα ἐν τρισὶ μακραῖς σελήσιν ἀπαριθμεῖ δεκάδας πολλὰς ἀνδρῶν ἐκ ταπεινῶν ἐπαγγελμάτων ἢ γονέων μεγάλων ἀναδείχθέντων, χωρὶς νὰ παραλειφθῇ οὐδὲ «ὁ Ὀνακατώ, ὅστις ἀπὸ ποιμῆν ἐγένετο βασιλεὺς τῶν Πάρθων» (σ. 34). — Ἐν τῷ περὶ τάξεως κεφ. λέγει ὅτι ὁ παιδαγωγὸς δὲν πρέπει νὰ ζητῇ μεγάλην τάξιν· (!) διότι αὕτη ἔρχεται σὺν τῷ χρόνῳ. Ἐκ τούτου δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως λαμβάνουν ἀφορμὴν πολλὰ τινα πολυλογεῖ περὶ Κρόνου καὶ δημιουργίας τοῦ παντός, μὴ λησμονῶν νὰ ψέξῃ καὶ τὸν Δαρβίνον, ἀλλὰ λεληθότως ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ ἀτάκτου λόγου καὶ ἀντίξοά τινα λέγει· «ὁ ἀψυχὸς κόσμος ὑπεῖκει τῇ μεγίστῃ τοῦ κόσμου ψυχῇ, τῷ Θεῷ» (σ. 49), ἐνθα ἐν ὀλίγαις λέξεσι πλεῖστοι παραλογισμοί· διότι, ἂν ὁ Θεὸς εἶναι ψυχὴ τοῦ κόσμου, πῶς πάλιν ὁ κόσμος εἶναι ἀψυχός;

Ἐν τῷ κεφ. περὶ ἐγωϊσμοῦ πολλά λέγει μηδαμινά, οἷον περὶ φόνου κωνώπων καὶ κορέων, καὶ καταλήγει εἰς ταῦτα. «Ἐὰν ὁ παιδαγωγὸς βλέπῃ ὅτι ὁ παῖς φονεύει ἀβλαβῆ ζῶα ἢ καὶ χρήσιμα, τότε ὀφείλει νὰ ἐμποδίξῃ καταδικάζων τὴν πράξιν του, ἵνα μὴ ἀνὴρ γενόμενος, ἀδικεῖ τοὺς ἄλλους χωρὶς ἰδίᾳς ἀνάγκης.» (σ. 58). — Ἐνίοτε ἐξίσταται τις ἐπὶ ταῖς ἀνακολουθίαις· οὕτως (ἐν σ. 58) λέγει· «Τὸ εὐαγγέλιον ἔρχεται ἐπίκουρον εἰς τὸν νόμον τοῦτον (τῆς ἀμύνης)· διότι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἔλεγον ὅτι τὸ ὑπερτάτον δίκαιον εἶναι ὑπερτάτη ἀδικία!»

Περὶ τῆς αἰδοῦς συμβουλεύει, «ἵνα ὁ παιδαγωγὸς φροντίξῃ προΐούσης τῆς ἡλικίας νὰ ἐγκαταλείπῃ ὁ παῖς τὴν αἰδῶ, «διότι αἰδῶς πλέον εἰς τὸν ἄνδρα νὰ διοικῆται ὑπὸ τῆς αἰδοῦς!» (σ. 60),

ὥστε κατὰ τὸν συγγραφέα τὸ «ἀναιδέστατος» ἐπὶ ἀνδρῶν τοῦλάχιστον οὐ εἶναι τίτλος ἐμφαίνων ἀρετὴν!

Ἐπὶ τούτοις ἔπεται κεφ. περὶ τῶν ἠθιμοταξιῶν, ἐν ᾧ ἀρύεται σοφίαν «παρ' Ἀντωνίου Βυζαντίου τοῦ δεκάτου πρώτου αἰῶνος.» Ἡ δὲ Σωσάνα ἀριθμεῖ εἰς 15 τὰ καθήκοντα τοῦ κωλῶς ἠγμένου νέου, οἷον νὰ μὴ γελαῖ κατὰ τὰ λυπηρά, καὶ νὰ μὴ κλαίῃ κατὰ τὰ χαρίεντα, νὰ μὴ γελαῖ ἀλλὰ μόνον νὰ προσμειδιᾷ, νὰ ἐρωτᾷ περὶ τῆς υἰείας τῶν φίλων τοῦ κλπ. (σ. 64) Ἄλλα δὲ τοιαῦτα σπουδαῖα προσθέτει ἐν τῷ περὶ Κοσμιότητος κεφ. (σ. 69) οἷον «νὰ μὴ ξίνηται μὲ τὸν ἕνα δάκτυλον, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ κατηγορηθῇ καὶ αὐτοκράτωρ, νὰ μὴ ξυρίξῃ τὸν μύστακα, μὴ σύνηθες τοῦτο παρ' ἡμῶν, — οὐδὲ ὑπογένειον ν' ἀφίγη, οὐδὲ τὸν μύστακα νὰ περικόπτῃ, οὐδὲ μπαρμπέτας ν' ἀφίγη...» Καὶ ἄλλα ἔτι θαυμασιώτερα, οἷον, ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ ἐμποδίσῃ τὸν παῖδα «νὰ ἐκβάλλῃ τὴν γλῶσσάν του, νὰ γουρλόνη τὰ μάτια του, νὰ ἐνθέτῃ τὴν πυγμὴν του ἐν τῷ στόματι» καὶ ἄλλα ἔτι, ἐφ' οἷς καὶ Κινέζος ἠθολόγος ἠδύνατο νὰ ζηλεύσῃ αὐτόν.

Ἐν τῷ περὶ εὐπροσηγορίας κεφ. τίθενται ἀρχαὶ ἠθικαὶ ἀνηθικώταται καὶ ταπεινόταται «μὴ ἔλεγχε, λέγει, διότι ὁ ἀποκτήσης ἐχθρούς, οἷτινες θὰ σὲ βλάβωσιν, ὡς ἔβλαψαν τὸν Σωκράτην. Αἰτιολογῶν δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς εὐπροσηγορίας ἐπάγεται τὰ ἀγενέστατα τάδε: «Ἐἰς ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα πάντες οἱ ἐπαγγελματῆται ἀποκτῶσι πελατεῖαν, καίτοι μὴ τόσῳ ἱκανοὶ εἰς τὴν τέχνην ἢ ἐπιστήμην των ὑποσκελίζοντες τοὺς ἱκανοὺς, οἷον θὰ ἴδῃς πολλοὺς δικηγόρους ἀποκτήσαντας περιουσίαν δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διότι ἦσαν εὐπροσήγοροι.» (σ. 95) Περαιτέρω τοῦ λόγου ὄντος περὶ εὐγενείας γίνεται ὁ ἐξῆς διάλογος μεταξὺ μητρὸς καὶ θυγατρὸς. «Ποία εἶναι ἡ εὐγένεια, μητέρα; — Σωσ. Οἱ τρόποι οἱ καλοὶ καὶ οἱ λόγοι οἱ καλοί. — Ἀναστ. Τίνες οἱ καλοὶ τρόποι καὶ τίνες οἱ καλοὶ; — Σωσ. Τρόποι καλοὶ καὶ εὐγενικοὶ εἶναι ὅσους μεταχειρίζονται οἱ ἄλλοι εὐγενεῖς.» (σ. 116) Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡρακλῆς λέγει ὅτι ἡ Σωσάνα ὀφείλει εἰδικώτερον νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς εὐγενεῖς τρόπους, αὕτη ἀναπτύσσει λεπτομερέστερον τὸ θέμα, λέγουσα «νὰ μὴ βλέπητε

ἐπὶ πολὺ τὰ ἐνδύματά σας καὶ νὰ μὴ τακτοποιήτε αὐτὰ συνεχῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων, νὰ βουρτσιζήτε τὰ ἐνδύματά σας, νὰ κόπτητε τοὺς ὄνυχας,» καὶ οὕτω προβαίνει ἀριθμοῦσα ὅλους τοὺς εὐγενεῖς τρόπους, τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸ στόμα, τὰ ὦτα, τὴν ρίνα κλπ., καὶ οὗς ἐθαυμάσαμεν καὶ εἰς τὸν ἄλλον συνάδελφόν του ἐν τῷ περὶ χρηστότητος ἠθῶν κεφαλαίῳ. Νομίζει δὲ τις ὅτι ὁ εἰς ἀντέγραφε τὸν ἕτερον.

Ἐν τῷ περὶ συναναστροφῆς κεφ. (σ. 137) προτρέπεται ὁ παῖς, εἰς ὃν πρὸ ὀλίγου ἀπηγόρευε νὰ ἐνθέτῃ τὴν πυγμὴν ἐν τῷ στόματι, νὰ δίδῃ τὸν βραχίονά του εἰς γυναῖκα καὶ μάλιστα ἐὰν παρατηρήσῃ ὅτι εἶναι ἔγκυος· ἐὰν δὲ θέλῃ νὰ καπνίσῃ (ὁ παῖς!) νὰ ζητῇ ἄδειαν.

Οὕτω προβαίνει καὶ τὸ παιδαγωγικὸν τοῦτο πόνημα δι' ὄλων τῶν 270 μεγάλων σελίδων. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐγκατεσπαρμέναι γνῶμαι καὶ ὑποθήκαι ὀρθαὶ καὶ χρήσιμοι τὰ σποραδικὰ ὅμως ταῦτα ὀρθὰ δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσωσι πραγματεῖαν παιδαγωγικὴν, σκοποῦσαν νὰ χειραγωγῆσῃ γονεῖς καὶ διδασκάλους εἰς ὀρθὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν. Τερατώδεις δὲ εἶναι αἱ ἀνορθογραφίαι καὶ ἄλλαι γλωσσικαὶ ἀσχημίαι τοῦ πονήματος τούτου, αἷτινες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐπιβαρύνωσί πως καὶ τὸν συγγραφέα, ὅσην καὶ ἂν ἔχῃ ἀγαθὴν διάθεσιν ἢ Ἐπιτροπεῖα νὰ φορτώσῃ αὐτὰς εἰς τὴν ράχιν τοῦ ἀντιγραφῆως. Σημειοῦμεν δ' ἐλάχιστα μόνον τῶν ἀμαρτημάτων· ἀπαλαττόμεθα (7) ἠμπορέσω θυσιδαιμονίαν (20) ὀμιλῶ, πανταχοῦ σχεδὸν, ὀμοίως ὀρίζω, ὀρῶ, ὀμολογῶ· ἡ λέξις ἠθικὴ δις διορθοῦται μὲ δασεῖαν, συγχώρησιν ὀφελιμάτων (28), προτιμώτερον (33, ἄννευ, ἀηδὸς ἀηδῶ κοτέει (101), ἑκατομύριον (107) ἀπωλεσθῇ, γεναιός, ἄλλαλος (110), ἦττα, ἦττασθαι (113), ἀναγινωσκόμενα (113). Εἰς τὴν ἔγκλισιν δὲ τοῦ τόνου καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ὑποτακτικῆς οὐδεμίαν δίδεται προσοχὴ. Ἐνῶ δὲ ἀπαντῶσι λέξεις χυδαῖαι, οἷον ξεκουράζεται, γουρλόνει τὰ μάτια, μουγγρίζει, αἰφνης προβάλλει κακόζηλός τις παρακείμενος μὲ ἀναδιπλασιασμόν, οἷον κέχρεωστημένος (18), ἡ λέξις ἄχρηστος, οἷον ἀσυνηθισία (21). Πλάττει δὲ καὶ νεολογίας,

οἷον ποδοκαρτῆριον! «ἐκεῖ ὅπου καθαρίζουσι τὰ ὑποδήματα!» Καὶ τὰ ἔτοιμα δὲ διαστρέφονται, οἷον «ἡ χλωρ παροικήσεις, ὑποσκάζειν μαθήσεις» (140). Καὶ κύρια δὲ ὀνόματα ὑφίστανται στρεβλώσεις, οἷον ὁ πάπας Οὐρβανὸς μετεβλήθη εἰς Οὐρδενὸν (σ. 35). Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ πρώτῃ σελίδι ἀναγινώσκομεν τὴν εὐσύντακτον ταύτην πρότασιν «ἐξελοθέντες εἰς περίπατον μοι ἐφάνη μίαν στιγμὴν κλπ.»

Τοιοῦτον ὂν καὶ τὸ δεύτερον πόνημα δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἔχη ἀξιώσεις βραβεύσεως.

Ἡ τρίτη πραγματεία ἔχουσα ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς 160, φέρει τὸ ῥητόν «Συνελὼν τοίνυν ἐγὼ φημι καὶ χρησμολογεῖν μᾶλλον ἢ παραινεῖν δόξαιμ' ἂν εἰκότως ὅτι ἐν πρώτον καὶ μέσον καὶ τελευταῖον ἐν τούτοις κεφάλαιον, ἀγωγή σπουδαία καὶ παιδεία νόμιμός ἐστι καὶ ταῦτα φορὰ καὶ συνεργὰ πρὸς ἀρετὴν καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν φημί» (Πλούτ. περὶ παιδων ἀγωγῆς κεφ. 8). Σύγκειται δ' ἐκ σελίδων κοινῶν χάρτου μεγάλων 446, δυναμένων ν' ἀποτελέσωσι φύλλα τυπογραφικὰ 18 περίπου.

Ἡ πραγματεία αὕτη ἔχει ὁμολογουμένως ἐπιβολὴν ὑψηλοτέραν ἢ αἱ δύο προηγούμεναι· ὁ δὲ συγγραφεὺς αὐτῆς φαίνεται κάτοχος πλειόνων βοηθημάτων. Αἱ ἐν αὐτῇ παιδαγωγικαὶ γνώσεις φαίνονται ὑψηλότεραι καὶ ἀφρονώτεραι, ἡ γλῶσσα πλουσιωτέρα καὶ πολλαχοῦ εὐστροφος καὶ ἐπαγωγὸς, τὰ παραδείγματα ἱκανὰ, τὰ δὲ γλωσσικὰ πλημμελήματα σπάνιώτερα. Πολλαχοῦ δὲ τὰ κατὰ μέρος κεφάλαια ὡς εἰδικὰ ἄρθρα θεωρούμενα εἶναι ἀξιόλογα, ἀναθεωρούμενα δὲ καὶ διορθούμενα ἠδύνατο νὰ εἶναι καλλίστη συμβολὴ εἰς πραγματεῖαν παιδαγωγικὴν.

Ὡς ὅλον ὁμῶς θεωρουμένη καὶ ἡ πραγματεία αὕτη παρουσιάζει ἀτυχῶς οὐκ ὀλίγας ἐλλείψεις. Ἐν πρώτοις ἐλλείπει ἡ ἐπιστημονικὴ ἐνότης, ὅρος ἀπαραίτητος εἰς πᾶν ἔργον ἀρτίον. Ἐνῶ τὸ ὅλον ἔργον πρέπει νὰ εἶναι ἀνέλιξις καὶ ἀνάπτυξις μιᾶς δεσποζούσης ιδέας, ὁ ἀναγνώστης βλέπει πολλά τινα, πολλάκις λίαν καλὰ καθ' ἕκαστον θεωρούμενα, στερούμενα ὁμῶς τῆς ἐνότητος, καὶ μὴ συντελοῦντα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀνάλυσιν καὶ ἐνίσχυσιν κεντρι-

κῆς τινος ιδέας, δὲν ἀνακαλύπτει σχεδὸν ἀρχιτεκτονικὸν, ἐνῶ τὰ μέρη νὰ ὑπηρετῶσιν εἰς τὴν ἀρμονίαν τοῦ ὅλου. Ἡ ἔλλειψις δ' αὕτη οὕσα οὐσιώδης ἐλέγχει οὐχὶ βαθεῖαν καὶ ὄριμον μελέτην τοῦ θέματος. Ἐπακολούθημα δὲ αὐτῆς εἶναι οὐκ ὀλίγαι ἀντιφάσεις, ἀνακολουθίαι καὶ ἀνωμαλίαι. Δευτέρα σπουδαία ἔλλειψις παρατηρεῖται ἢ μὴ προσαρμογὴ τῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν πρὸς τὰς ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ, δι' ὅν ἡ πραγματεία ἐγράφη, ἢ μυωπία ἐκείνη, δι' ἧς παραγνωρίζονται καὶ χαρακτηρὲς καὶ προτερήματα καὶ ἐλαττώματα, ἀναφέρονται δὲ ὡς κοινῶς γινόμενα πράγματα ἀνύπαρκτα παρ' ἡμῶν ἢ μεμονωμένα. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται πολλὰ ἀντλήσας ἐκ θρησκευτικῶν πηγῶν· ἀξιέπαινος ἢ τε πρόθεσις καὶ ὁ πόνος, καὶ δὲν ἠθέλομεν καταλογίσει τοῦτο εἰς τὰς ἐλλείψεις ἢ ὀρθότερον εἰς τὰς πλεονασμοὺς τῆς πραγματείας, ἂν μὴ ἐγένετο κατὰ τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπείας κατάχρησις ἢ καὶ βεβιασμένη ἐν πολλοῖς χρήσις ῥητῶν καὶ παραπομπῶν.

Εἶναι δὲ τοιαύτη τις ἡ τοῦ ὅλου ἔργου οἰκονομία. Προτάσσεται εἰσαγωγὴ, ἔπεται Μέρος Α' περιέχον τὰς περικοσμοῦσας τὸν νέον ἀρετὰς, εἶτα Μέρος Β' περιέχον τὰ σπουδαιότερα ἐλαττώματα τῶν παιδων καὶ τέλος Μέρος Γ' περιλαμβάνον τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς. Εἶναι ὁμῶς περιεργότατον ὅτι οὐδεὶς σύνδεσμος οὐδὲ καὶ ἐξωτερικὸς συνδέει τὰ τέσσαρα ταῦτα μέρη, καὶ οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ εἰσαγωγῇ εἰσηγεῖται ὁ συγγραφεὺς ἠτιολογημένην τινὰ βάσιν τῆς τοιαύτης τοῦ πονήματός του οἰκονομίας.

Καὶ ἐν μὲν τῇ εἰσαγωγῇ ἀμέσως ἀρχεται ἀπὸ τυπικοῦ τινος ὀρισμοῦ καὶ τούτου οὐχὶ λίαν ὑγαινοντος, οὐδὲν δὲ νομίζει καλὸν νὰ εἴπῃ περὶ τῆς χρησιμότητος αἴτης παιδαγωγικῆς. Οὐδαμῶς δὲ διασαφούνται ἰδέαι τινὲς παιδαγωγικαί, ὅπως καταστήσωσι σαφῆ τὴν ἀνέλιξιν τῆς πραγματείας, ἀλλ' αἱ μὲν ἰδέαι εἶναι ἐνθεν κακειθεν συνειλεγμένα (ὅπερ κυρίως δὲν κατακρίνομεν), ἀμεθόδως δὲ καὶ ἀτάκτως ἐκτεθειμένα. Πῶς δύνασθαί τις φέρ' εἰπεῖν νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τούτων «Τῷ ἀνατροφῆι ὁ ἄνθρωπος ὡς πρόσωπον πρέπει νὰ

εἶναι αὐτὸς ἑαυτοῦ σκοπός» (σ. δ'). ἢ «ἐν τῷ ἐγωϊσμῷ του καταστρέφει καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν του» (σ. ε'). ἢ «τῇ θρησκευτικῇ ἀντιλήψει—πρὸς ἁρμονίαν μεθ' ἑαυτοῦ» (σ. ζ'). ἢ τὰ ἔτι ἀκαταληπτότερα ταῦτα «ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἄνθρωπος ἐν τῷ Θεῷ, τοῦτο εἶναι τὸ τέρμα, ὅπερ ὁ ἀνατροφεὺς διὰ τὸν τροφίμον οὕτω πρέπει νὰ ἔγῃ πρὸ ὀφθαλμῶν» (σ. θ'—ι').;

Ἴδου δὲ πῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἀν. πρέπει ἐν τῷ οἴκῳ ἢ ἐν τῷ κοινῷ ν' ἀνατρέφονται οἱ παῖδες. «Ἐγείρεται, λέγει, τὸ ζήτημα ἀν. ἢ ἀνατροφή ὀφείλῃ καὶ ἕκαστον τὸ ἄτομον νὰ ἐπεξεργάζεται ἢ ἐπὶ τὰ πλήθη νὰ ἐνεργῇ. Πρὸς τὸ τελευταῖον πάντοτε τὰ ἀναμορφωτικὰ πνεύματα μεταξὺ τῶν παιδαγωγῶν ἔδειξαν προθυμίαν, μάλιστα ἤθελον διὰ νέου διοργανισμοῦ τῆς ἀνατροφῆς νέον ἀνθρώπινον γένος, χρυσοῦν τινα αἰῶνα, νὰ παραγάγῳσιν. Ἄλλ' ἔπως τὰ τέκνα τοῦ ἀνθρώπου δὲν γεννῶνται ἐν μεγάλῃ νεοττιᾷ, οὕτως εἰπεῖν, οὐδὲ ἐν πλήθει ἄγονται εἰς τὸν βίον, ἀλλ' ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ ὑπὸ τῆς μητρὸς του μετ' ἄλγῶν γεννᾶται καὶ ἔχει ἀνάγκην ἀτομικῆς περιποιήσεως, οὕτως οὐδὲ ἡ ἀνατροφή δύναται ἐν πλήθει νὰ γείνη.»

Περὶ τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐκφράζεται οὕτω συγκεχυμένως, ὥστε ὁμολογοῦμεν ὅτι οὐδὲν ἐννοοῦμεν σαφῶς. «Τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν, λέγει, τῆς ἀνατροφῆς χρησιμεύοντα μέσα κατὰ διττὰς ὁδοὺς θὰ ἀνακαλύψωμεν εἴτε ἐξ ἐκείνου ὁρμώμενοι, ὅπερ ἐν τῷ τροφίμῳ αὐτῷ ὑπάρχει εἴτε δύναμις εἶναι εἴτε ἰκανότης ἢ ὁρμὴ καὶ ἀνάγκη . . . ἢ θεωροῦντες τὰς δυνάμεις, αἵτινες ὑπάρχουσι τῷ ἀνατροφεῖ» (σ. ιε.) καὶ μετὰ τὰ σκοτεινὰ ταῦτα ἔπονται τὰ ἑξῆς: «τὰ δύο ταῦτα παιδαγωγικὰ μέσα λαμβάνουσιν ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦ λοχευτικοῦ δωματίου, ὅπου ὁ τρυφερὸς ὀφθαλμὸς τοῦ ἐπὶ τοῦ λίκλου νεογνοῦ σκέπτεται διὰ πέπλου ἀπὸ τοῦ λαμπροῦ τῆς ἡμέρας φωτός, μέχρι τῆς προνοίας τοῦ πατρὸς, ὅστις κακὰς συναναστροφάς, κακὰ ἀναγνώσματα ἀπομακρύνει ἀπὸ τοῦ υἱοῦ του» (σ. ις'). Εἶναι λυπηρὸν βεβαίως ὅτι ὁ συγγραφεὺς γράγεται εἰς λεξείδια καὶ εἰς αὐτὰ θυσιάζει τὴν εὐκρίνειαν καὶ σα-

φάνειαν τῶν ἐννοιῶν, ἢ μεταφράζει κατὰ λέξιν, μὴ εἰσδύων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ κειμένου.

Ὁ συγγραφεὺς μὴ ἔχων σαφεῖς περὶ τῶν πραγμάτων ἐννοίας συγχάκισ παλλίλογεῖ ἀντικαθιστὰς λέξεις καὶ ὀρισμούς καὶ τεχνικούς ὅρους, ἐξ οὗ μεγίστη σύγχυσις ἐπακολουθεῖ. ὁμιλῶν ἔτι περὶ παιδαγωγικῶν μέσων καὶ εἰς οὐδὲν ὠρισμένον πόρισμα καταλήγων καταλέγει δύο ἐξαναγκάσεις, θετικὴν καὶ ἀρνητικὴν, ἃς καλεῖ ἀγωγὴν ἢ παιδαγωγῆσιν ἐν στενωτέρῳ σημασίᾳ (σ. ιθ'). Τίς οἶδε τί θέλει νὰ εἴπῃ διὰ τῶν δύο τούτων ἐξαναγκάσεων, μὴ ἄρα οὕτω μεταφράζει τὴν γερμανικὴν λέξιν *zucht*; Μετ' ὀλίγον πάλιν «τὴν προσωπικὴν αὐτοπαράστασιν τοῦ ἀνατροφέως θέτει ὡς τὸ ὑψηλότερον παιδαγωγικὸν μέσον,» δι' οὗ ἴσως ἐννοεῖ τὴν ἄμεσον διὰ τοῦ παραδείγματος ἐπίδρασιν τοῦ παιδαγωγοῦ ἐπὶ τοῦ τροφίμου, ἀλλ' ἐν γλώσσει βεβαίως οὐχὶ καταληπτῆ.

Τοιαῦτα ἀσαφῆ προτάξας ἐν τῇ εἰσαγωγῇ μεταξὺ οὐκ ὀλίγων κατὰ μέρος λαμβανομένων καλῶν καὶ ὀρθῶν, εἰσέρχεται εἰς τὸ Α'. μέρος, χωρὶς οὐδὲ νύξιν νὰ δώσει τῷ ἀναγνώστῃ περὶ τοῦ σχεδίου του, ἀλλ' ἀμέσως δι' ἐνὸς ἄλλματος ἐν νέᾳ σελίδι ἀρχίζει: Μέρους Α'.—Ἀίπερικρισμοῦσαι τὸν νέον ἀρεταί.—1. περὶ εὐγνωμοσύνης. Οὕτω δὲ ἐν ἰδίαις κεφαλαίαις ὡς ἐν ἄρθροις λεξικοῦ πραγματεύεται περὶ ἐκάστης ἀρετῆς, ὡς εἰ περὶ τούτου προῦκειτο ἐν παιδαγωγικῇ πραγματείᾳ, ἧς θέμα καὶ σκοπὸς εἶναι τὸ πῶς ἀνατρεφόμενος ὁ παῖς θὰ γείνη κάτοχος πασῶν τῶν ἀρετῶν, ἢ μᾶλλον τῆς ἀρετῆς, οὐσης μιᾶς. Πλεῖστα ὄν περὶ ἀρετῶν λέγει καὶ διὰ παραδειγμάτων ποῦ μὲν ἐπιτυχῶν ποῦ δ' ἀστόχων, αἰσθητοποιεῖ οὕτως εἰπεῖν, εἶναι ἀξιόλογα καὶ ἠδύναστο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς καλὸν ἀνάγνωσμα εἰς ὀρθῶς παιδαγωγούμενον παῖδα, δι' αὐτὸν ἕμως τὸν παιδαγωγόν, διὰ τοὺς γονεῖς, οἵτινες πρέπει νὰ φωτισθῶσι περὶ τοῦ πῶς δύναται νὰ παιδαγωγῆσωσι τὰ τέκνα ἑαυτῶν, εἰς οὐδὲν ταῦτα ὠφελοῦσιν, θὰ αἰσθάνωνται μάλιστα οὗτοι θλίψιν τινα ὅτι τόσον ἐξαιρομένας ἀρετάς δὲν ἔχουσι τὴν προσήκουσαν τέχνην ἵνα ἐμφυτεύσωσι τοῖς τροφίμοις, ἀλλ' οὐδ' ἐκ τῆς ἀνάγειρας παιδαγωγικῆς τὴν τέχνην ταύτην δυστυχῶς μανθά-

νοισι. Τοῦτο δὲ ὁμοιάζει ὡς εἴαν τις πλουτολογίαν γράφων ἐπαινῆ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὸν πλοῦτον ἐν γένει, δὲν διδάσκη ὁμῶς τὰ μέσα καὶ τὴν τέχνην τῆς κτήσεως αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐξετάζοντες καὶ αὐτὰ τὰ ἰδιαίτερα ἄρθρα τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐπομένων κακιῶν δὲν εὐρίσκομεν τὰ πάντα ὁρθῶς ἔχοντα. Ἐν τῷ περὶ εὐγνωμοσύνης ἄρθρῳ εἰπὼν πολλὰ καὶ καλὰ, εἶτα ἐν παρεκβάσει ἱερεμιάδος περὶ τῶν νῦν ἀποδίδει τὴν αὐθάδειαν τῆς καθ' ἡμᾶς νεότητος εἰς μελόδους(!) ὡς ἡ τοῦ Jacotot (σ. 7), ἐνῶ ἡ μέθοδος αὕτη, ὅσον ἡμῖν γνωστὸν, δὲν ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπικρατήσασα ἄπορον εἶναι πῶς ἡδύνατο ἡ ἀθῶα νὰ φέρῃ τὴν τῶν νέων μας αὐθάδειαν! — Ὁμιλῶν περὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους συμπαθείας φαίνεται (σ. 9) περιορίζων αὐτὴν, ἥκιστα εὐαγγελικῶς, εἰς τοὺς ὁμοθρήσκους «τοὺς συναπολελυτρωμένους ἢ συναπολυτρωτέους» ἐκτὸς ἂν εἰς τοὺς δευτέρους περιλαμβάνῃ καὶ πάντας τοὺς μὴ χριστιανούς. Διὰ τὴν ὑπακοήν συμβουλεύει βίαν καὶ ραβδισμούς (σ. 23) καὶ ἐν γένει δὲ φαίνεται λίαν εὐνοϊκῶς ἔχων πρὸς τὴν συνοπτικὴν παιδαγωγίαν τῆς ράβδου, ἣν συνιστᾷ ἀλλεπαλλήλως (σ. 63, 70, 115, 123, 173) καὶ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς ἀνασκάπτει καὶ πρόγραμμά τι βυρτεμβέργιον τοῦ σωτηρίου ἔτους 1782! Καὶ ὁμῶς ἀλλαχοῦ πάλιν (σ. 26) λέγει «οἱ γονεῖς νὰ μὴ λυπῶνται, ἂν τὰ τέκνα δὲν ὑπάκουωσι· διότι ἐπλάσθησαν ἐλεύθερα!»

Ἐπίσης συγκεχυμένοι εἶναι αἱ περὶ συνειδήσεως (σ. 32) ἔννοιαι τοῦ συγγραφέως, πρὸς ἧς τὴν μόρφωσιν «τὸ πρῶτον, λέγει, εἶναι ἡ ὁρθὴ χρῆσις τῶν τιμωριῶν, δεύτερον τὸ νὰ ἔχῃ τὸ παιδίον ἀνοικτὴν τὴν καρδίαν καὶ πρὸς τοῦτο ἡ ἐμπιστοσύνην ἐμπνέουσα ἀγάπη.»

Ἐν σελ. 38 ἀποκαλῶν τὴν εὐτυχίαν «αἰσθημα ψυχῆς» προσθέτει ὅτι «ἡ πτωχία εἶναι εὐτυχία ἀληθοῦς, ὁ δὲ πλοῦτος εὐτυχία ψευδῆς,» καὶ ὅτι «οἱ πτωχοὶ ἐν γαλήνῃ καὶ ὠραιότητι (!) διάγοντες τέρπονται μὲ ἀναγνώσεις καὶ μουσικὴν τὰς ψυχάς.» Τὰ εἰδυλλιακὰ ταῦτα δὲν πιστεύομεν ὅτι συντελοῦσιν εἰς πῆξιν ἀρετῆς, ἐν ἧ μόνῃ ὑπάρχει εὐτυχία, καὶ ἥτις δύναται καὶ ἐν πλούτῳ

ὡς καὶ ἐν πτωχίᾳ νὰ βασιλεύῃ. Μετὰ μίαν δὲ σελίδα γνωματεύεται ὅτι τὰ παιδιά δὲν πρέπει νὰ ἐρωτῶσιν ἄλλους περὶ τοῦ πρακτέου, διὰ νὰ ἀποκτήσωσιν ἰσχυρὴν βουλήσεως καὶ ἀνεξαρτησίαν! (σ. 39).

Περὶ χρηστότητος καὶ εὐθύτητος καρδίας λέγει τὰ ἐξῆς «δὲν δύναται τις ν' ἀπαιτῆ σῦτε νὰ ἐπιθυμῆ τὸ νὰ ἐπιδεικνύηται ἐντόνως καθ' ἐκάστην ἢ χρηστότητος, ἀλλὰ πρέπει ὡς ἕξις φυσικὴ καὶ ἀναγκαία νὰ ἐνυπάρχῃ ἐν πάσαις ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι· διότι ὁ ἠθικὸς ἀήρ, ἐν ᾧ ὑγιῶς ἀναπνέομεν, ἔχει κύρια συστατικὰ ἐκτὸς τῆς ἀγάπης τὴν ἐνότητά καὶ τὴν πίστιν.» (σ. 41) Βεβαίως εὐκολώτερον ἐννοεῖ τις μεταφυσικὴν ἢ τοιαῦτα φιλοσοφήματα.

Πλεῖστα παραδείγματα, ἅπερ φέρει πρὸς ἐφαρμογὴν δῆθεν, εἶναι ἔλωσ ἀκατάλληλα. Φαντάζεται ὁπωροπώλιδας, διδασκάλους προσφέροντας τέιον καὶ σοκολάταν εἰς τοὺς μαθητάς των! Παιδίον τι ἀποδίδον δικαιοσύνην (κυρίως δὲ αὐτοδικοῦν) αἰματόγεται τὴν βίνα. Σὲ προτρέπει λοιπὸν ν' ἀσπασθῆς τὸ παιδίον τοῦτο, ἐνῶ πρακτικώτερον θὰ ἦτο νὰ σταματήσωμεν τὸ αἷμα ἢ τοῦλάχιστον νὰ πλύνωμεν τὸν αἰμόφυρτον ἥρωά μας (σ. 37).

Πρὸς στηλίτευσιν δὲ τῶν ἀπὸ τῆς ὀργῆς κακῶν συνεπειῶν φέρεται τὸ ἐξῆς τραγικώτατον! «Ὀνηλάτης ἔθραυσεν (ὀργισθεὶς) τὴν κεφαλὴν τοῦ συντρόφου του (τοῦ ὄνου!) διὰ μεγάλης πέτρας, καὶ ἔπειτα αὐτὸς ἐλεεινῶς καὶ πικρῶς μετανοῶν ἐκόπη ἐπὶ τῆς λαίμητόμου.» (!)

Περὶ χαρακτῆρος, ἐνῶ πολλὰ καὶ καλὰ λέγει, αἰφνης προσθέτει «διὰ τὸν χαρακτῆρα ἀπαιτεῖται καὶ μόρφωσις,» ὡς νὰ μὴ εἶναι ὁ χαρακτῆρ ὁ κύριος σκοπὸς καὶ καρπὸς τῆς μορφώσεως· θεωρῶν δὲ τὴν (θεῖαν) χάριν ὡς δύναμιν, «ἥτις ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον τῆς (ἐν τῇ μορφώσει τοῦ χαρακτῆρος)» ἐπισυνάπτει «ἐνότητος τῆς φύσεως καὶ χάριτος ἀποτελεῖ τὸν χαρακτῆρα.»

Αἱ ἀντιφάσεις εἶναι καταπληκτικαί· ἐνῶ ὁρθῶς λέγει ὅτι τὸ λογικεύεσθαι μετὰ τῶν παιδῶν εἶναι ἀντιπαιδαγωγικόν, παραθέτων

καὶ χωρίον τοῦ Kellner, ὡς λέγει, καὶ τοῦ Schleiermacher, (σ. 150), ἀφ' ἑτέρου δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν παιδαγωγὸν νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν βούλησίν του εἰς τὸν παῖδα διὰ τῆς προσταγῆς, ἀλλ' ἀπαιτεῖ νὰ αἰτιολογῇ τὰς προσταγὰς του.»

Καὶ πάλιν, ἐνῶ, ἀντιγράφων ἄλλους, κατακρίνει τὰς ποινὰς (σ. 165), βραδύτερον ἐπιλανθάνομενος ἑαυτοῦ καὶ ὅσων εἶπε ὀριμὸς ἐπιπίπτει κατὰ τῆς φιλανθρώπου παιδονομίας καὶ προσθέτει «ἐν τῇ βορείᾳ ἀμερικανικῇ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ (1) ἀπολαμβάνουσι τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἀξιώσεως. Ἐκεῖ ὁ παῖς δύναται νὰ ἐναγάγῃ τὸν πατέρα του καὶ εἰς τιμωρίαν νὰ καταστήσῃ ἐπὶ ἀριθμῶ τινι ραβδισμόν. Ὅποια ἀσέβεια!—ἀναφωνεῖ καὶ ἐπιφέρει τὴν οὐχὶ τόσο εὐσύντακτον ταύτην πρότασιν.—Τοιαῦται λεγόμεναι πρόδοι τοῦ πολιτισμοῦ εὐχόμεθα μηδέποτε νὰ ἴδωμεν . . . διὸ σταθερῶς θὰ ἐμμείνωμεν ἐν τῷ δικαίωματι, ὅπερ ἀνέκαθεν ἀπονέμεται φυσικῶς καὶ εὐλόγως εἰς τὸν διδάσκαλον τοῦ κατωτέρου σχολείου νὰ δύναται νὰ ποιῆται χρῆσιν τῆς ράβδου!» (σ. 174).

Ἐκ τοῦ περὶ εὐσχημοσύνης κεφ. μανθάνομεν ὅτι «δὲν εἶναι καλὸς χριστιανὸς ὁ ἀκτένιστος ἔχων τὴν κόμην καὶ ῥυπαρὸν φέρων περιτραχήλιον.» σ. 52).

Ἄλλαχού φρονεῖ ὅτι πρὸς θεραπείαν τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης βοηθεῖ ἡ ὑπομονή, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ προσευχή (σ. 85), ἐνίοτε δὲ «διορθοῦται αὕτη καὶ αὐτομάτως, ὥστε κατὰ ταῦτα περιττὴ ἀποβαίνει ἡ ἀνατροφή.

Ἄλλαχού (σ. 92) λέγει ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀσκῶμεν τὸν παῖδα εἰς τὴν ἀφοβίαν τοῦ σκότους.» Ἴνα δὲ διδάξῃ ὁ πατήρ τὸν παῖδα νὰ μὴ φοβῆται τὴν σαύραν, «ὡς λάβῃ αὐτὴν καὶ ὡς θέσῃ ὑπὸ ὕελον» (σ. 94).

Οὕτως ἔχει ἡ πραγματεία αὕτη ὡς πρὸς τὴν ὕλην· ἐνῶ δὲ ὁμολογουμένως εἶναι κρεῖττον τῶν δύο ἄλλων γεγραμμένων, δὲν εἶναι ὅμως ἀπηλλαγμένη ἀνορθογραφῶν καὶ λοιπῶν ἀμαρτημάτων.

Ἀδυναμία τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ πολυλογία καὶ ἡ συσσώρευσις λέξεων, αἵτινες οὐ μόνον δὲν διασαφοῦσι τὰς ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ σκοτίζουσι αὐτὰς ἔτι μᾶλλον, οἷον «ἐρεθίζεται, προσβάλλεται,

λυπεῖται, θλίβεται» (σ. 23).—«κύριος (ὁ λόγος) καὶ ἄρχων καὶ ὀδηγὸς καὶ πηδαλιούχος» (25).—«Διὰ τῶν ἀρχῶν (τῆς δικαιοσύνης) ὁ κόσμος θὰ καταστῇ καλλιτέρα, εὐγενεστέρα, σοφωτέρα, ὑψηλοτέρα.» (σ. 37), ἔνθα ἴσως ἤθελε νὰ εἶπῃ ἡ κοινωνία, ὅπως εὐδοκωθῇ τοῦλάχιστον ἡ σύνταξις.—«Ἡ ἀγαπητὴ ἀδελφὴ θὰ ἐταράσσετο ἐν πορφυρῷ αἵματι καὶ θὰ ἐξέπνεεν ἀσθμαίνουσα(1)» (σ. 143).

Ἐκ τῶν ἀνορθογραφῶν, ὧν πολλὰί βεβαίως δίκαιον εἶναι ν' ἀποδοθῶσι τῷ ἀντιγραφῆ, σημειοῦμεν ὀλίγας· καθ' ἑξῆς (δ') ἐλλειπῆς (ιδ'), ἔχει κοιμήσει (3)—κτυπῶσι (27)—χρησιμοτάτη (32)—ἐπέμεινον (37)—ἐρεσχηλία (62)—χρήζει (67)—ισχυρὰ ἔστα (93)—ἀναμετρᾶ (134)—ἀφοσιωμένος (155)—ἠπιωτέρα (159) κλπ. Λέξεις καὶ φράσεις ἡμαρτημέναι ἢ ἀκατάλληλοι ἐσημειώθησαν αἱ ἐξῆς· ἐν τῷ νὰ γνωρίζῃ (29)—ἐν τῷ νὰ ἀπαλλοτριῶ (30)—Ἄς συνεθίζετις ἔθεν . . . (63)—βαθεῖα βλάβη (59)—ἀσελγεῖς βασανισταὶ ζῶων (69)—ὑπολείπεται ἐκείνων (88)—λιμώττοντες ὀφθαλμοὶ (73)—πυρωδῶς κοκκινίζοντες ἄνθρακες (93)—ὁ Χαρίτων ἔβασκε τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν περικυκλοῦσαν τερπνὴν φύσιν (94)—τὸ ρυάκιον τῆς παραδόσεως ῥέει καὶ (τὰ ἀπρόσεκτα παιδία) οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ πίνουσι! (112)—οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ διδασκάλου κατὰ τὴν διδασκαλίαν νὰ ὀλισθαίνωσιν ἐπὶ τῶν παιδίων (114)—ὅπου ὀλίγαι λέξεις ἀρκοῦσι δὲν πρέπει τὴν φλόγα τοῦ αἰσθήματος τῆς αἰσχύνῃς νὰ θέτῃ τις ὑπὸ τὸ ὕδωρ (180)—ἐπὶ μικρῶν πταισμάτων τὸ νὰ ἀπαιτῆ τις αἰσθημα μετανοίας εἶναι ὡς νὰ προσφέρηται σκαιῶς πρὸς τὸ πῦρ! (181)—ἡ γραῖα τοῦ μύθου) ἀπορροφᾶ μὲ τοὺς μαύρους ὀδόντας τῆς τὸ αἷμα (216)—ἡ ματαιότης εἶναι τοῦ εὐγενοῦς αἰσθήματος τῆς τιμῆς ὁ πείθηκος.—ὁ λόγιος ὅστις κατ' ἔτος βλέπει τοὺς τέσσαρας τοίχους, πῶς θὰ φαίνεται, ἂν προσκληθῇ εἰς ἐπίσημόν τινα αὐλήν; (64)—πρέπει νὰ διδάσκηται ὁ νεαρὸς ἄνθρωπος τὰ μέλη καὶ τὴν γλῶσσάν του (69) Τοιαύτη καὶ ἡ πραγματεία αὕτη.

Ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία λυπεῖται μὴ δυναμένη μηδὲν τῶν διαγωνισθέντων πονημάτων νὰ βραβεύσῃ· διότι φρονεῖ ὅτι οὐδὲν τούτων ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν κατεστάθη ὁ παρῶν ἀγῶν ὑπὸ τοῦ φιλοπάτριδος κ. Ν. Μαραθέα, εἰ καὶ κατὰ μέρος ἕκαστον αὐ-

τῶν ἔχει τινὰ προτερήματα· τὸ δὲ δεύτερον τῶν περὶ δῆμιον τιτικῆς καὶ τὸ τρίτον τῶν τῆς παιδαγωγικῆς πολλῶ πλείονα. Τὰ δύο ταῦτα πονήματα ἀπαλλασσόμενα τῶν ὑποδειχθέντων ἀμαρτημάτων κρίνει ἡ ἐπιτροπεία ἐπαίνου ἄξια. Νομίζει δὲ ὅτι ἡ μὲν δῆμιον τιτικὴ ἔπρεπε νὰ συγγραφῆ μετὰ μείζονος παιδαγωγικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, καὶ νὰ μὴ εἶναι ἀπλῶς ἀτελής τις ὑγιεινὴ ἢ πραγματεία· ἡ δὲ παιδαγωγικὴ οὐ μόνον νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν, εἰς ἃς ὑψώθη ἡ ἐπιστήμη αὕτη, κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους, ἀλλὰ διηνεκῶς νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψιν τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ τούτων τὴν θεραπείαν σαφῶς καὶ πρακτικῶς νὰ ὑποδεικνύη. Διὰ τῶν ὑποβληθεισῶν εἰς τὸν ἀγῶνα παιδαγωγικῶν κωνιάται καὶ ἀλείφεται οὕτως εἰπεῖν ἔξωθεν σαθρὸν καὶ ἠρειπωμένον κτίριον, ἐνῶ διὰ τοῦ διαγωνισμοῦ ζητεῖται ἡ ἀνίδρυσις νέου στερεοῦ καὶ ὑγιοῦς οἰκοδομήματος παιδαγωγικοῦ, ἐφ' οὗ μέλλει νὰ στηριχθῆ τῆς φίλης νεότητος ἢ ἠθικῆ καὶ ἐθνικῆ ἀγωγῆ· διότι οὐδὲν νομοθέτημα δύναται νὰ εὐδοκίμησῃ, ἂν μὴ ὑπάρχη κρηπίς στερεὰ, ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πολιτῶν διὰ τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς τεθειμένη ἀσφαλῶς. Ἐὐθὺς ἡμεῶν ποιεῖται μεγάλας τῶ ὄντι διηνεκεῖς προόδους· ἀλλ' ἄς εἴπωμεν παρρησίᾳ τὴν ἀλήθειαν, ὑπάρχει ἐν ἡμῖν σπουδαιοτάτη τις ἐλλείψις, ἐλλείπει ἡμῖν ἡ προσήκουσα ἐθνικὴ ἀγωγή. Ἐὰν μὴ μεταρρυθμίσωμεν ῥιζηδὸν τὴν κατ' οἶκον καὶ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ (διότι ἡ πολιτεία εἶναι τὸ μέγιστον καὶ τελειότατον σχολεῖον) ἀγωγὴν ἡμῶν, οὐκ εἰς μακρὸν αἰ ἄλλαι αἰ φαινόμεναι πρόοδοι θ' ἀποδειχθῶσιν ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ μία μεγάλη ὀπτικὴ ἀπάτη.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5ῃ Φεβρουαρίου 1884.

Ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία.

Α. ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ

Δ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ

ΒΑ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ (εισηγητής)

Ἡ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ ΕΝ Τῇ ΠΡΑΞΕΙ

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ.

(Ἀπόσπασμα β'.—1881 Ὀκτωβρ. 20).

Σχολεῖον ἄνευ μαυροπίνακος βεβαίως ὁμοιάζει πολὺ μὲ οἶκον ἄνευ μαγειρείου. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπηύθυνα δεκαοκτῶ ἀναφορὰς πρὸς τὸν δήμαρχον, τὸν ἑπαρχον, τὸν νομάρχην καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ ὑπουργεῖον περὶ ἐνὸς μαυροπίνακος. Τόση μελάνη ἠδύνατο νὰ μαυρίσῃ ἓνα πίνακα! Ἀλλ' εἰς μάτην. Ἐλπίς λοιπὸν περὶ προμηθείας ἐνὸς μαυροπίνακος ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι δὲν ὑπῆρχε. Φρόνιμον δὲ εἶναι ἐγκαίρως νὰ κόπτωμεν ματαίας ἐλπίδας καὶ νὰ τρεπώμεθα εἰς ἐνεργείας ἰδίας. Τοῦτο καὶ ἔπραξα. Ὁμίλησα πρὸς τὸν παντοπώλην Χ. ὅστις ἔχει δύο τέκνα εἰς τὸ σχολεῖον καὶ δεικνύει ἀληθῆς ἐνδιαφέρον ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐγὼ εἶπον ὅτι χρειάζεται εἰς μαυροπίναξ διὰ τὸ σχολεῖον ἐξ ἅπαντος καὶ ὅτι ἀπαιτοῦνται δι' αὐτὸν περὶ τὰς 2ῆ δρ. Ἐγὼ εἶπον ὅτι ὁ δημότης Π... προσήνεγκε πρὸ μηνὸς εἰς τὸ σχολεῖον ὡραίαν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐλογοῦντος τὰ παιδιά. Ἀνέπτυξα, εἶναι ἀληθῆς, ἕκτακτον ῥητορικὴν δεινότητα· ἀλλ' ἀντημείφθην ὁ παντοπώλης Χ. μετὰ προθυμίας ἀνέλαβε ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ὀλιγωρίαν τοῦ δημάρχου καὶ τοῦ ὑπουργείου, μοι ἔδωκε δρ. 2ῆ, ἵνα φροντίσω περὶ τοῦ ἀπαραιτήτου μαυροπίνακος, ὅστις ἐντὸς μιᾶς ἐβδομάδος θ' εἶναι ἔτοιμος· εἰς τὸ ἄνω δὲ μέρος αὐτοῦ λευκοῖς γράμμασι παρήγγειλα νὰ γραφῆ τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τῆς ἰδιωτικῆς ἐνεργείας οὕσα ἢ δευτέρα μ' ἐνέπνευσε θάρρος καὶ χρηστὰς ἐλπίδας περὶ δυνατῆς ἐπιτυχίας εὐρυτέρας ἰδιωτικῆς καὶ λαϊκῆς ἐνεργείας ὑπὲρ τῶν σχολείων, ὡς ἐγένετο πρὶν ἀποκτήσωμεν τὴν αὐτονομίαν ἡμῶν καὶ πρὶν ἔχωμεν ἐθνικὴν κυβέρνησιν. Εἶναι ἀληθῆς ὅτι τοιαύτη ἄμεσος τοῦ λαοῦ ἐνέργεια ὑπὲρ τῶν σχολείων ἄγει εἰς πορίσματα δημοκρατικὰ, ὅπερ ἀντιμάχεται εἰς τὰς πολιτικὰς μου πεποιθήσεις. Ἀλλὰ τέλος πάντων δὲν πρέπει νὰ θυσιά-

ζωμεν τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ εἰς τὰς πολιτικὰς μας ἰδέας. Ἴδου δὲ πῶς ἄγει εἰς δημοκρατικὰ πορίσματα: Ὁ λαὸς θὰ σκεφθῆ «ἔχω μίαν βασιλικὴν κυβέρνησιν, ἣτις εἰσπράττει φόρους· ἡ κυβέρνησις αὕτη δὲν φροντίζει οὐδ' ἓνα μαυροπίνακα νὰ κατασκευάσῃ διὰ τοὺς παῖδας τῶν φορολογουμένων καὶ τοὺς μετ' ὀλίγον μέλλοντας νὰ φορολογῶνται. Τοιαύτη κυβέρνησις φαίνεται καὶ πῶς περιττή.» Ἐν τούτοις ἐλπίζω ὅτι θὰ καταφέρω καὶ τὸν δημότην Μ... νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ σχολεῖον γεωγραφικὸν ἄτλαντα· ἐγὼ δὲ μετὰ τῶν μαθητῶν μου θὰ καταρτίσωμεν βαθμηδὸν συλλογὴν βοτανικὴν, ἐντομολογικὴν καὶ ὀρυκτολογικὴν. Ταύτας θὰ χρεωστῶ εἰς τοὺς περιπάτους καὶ τὰς ἐκδρομὰς, οἵτινες ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν συντελοῦσιν εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν μαθητῶν μου μόρφωσιν.

28 Ὀκτωβρίου. Σήμερον κατήγαγον ἀληθῆ θρίαμβον· ἐξήκοντα φυτὰ, ἀνθοφόρα, ὄπωροφόρα καὶ ἄγρια, προσανεχθέντα ὑπὸ μαθητῶν, ἐφύτευσαν περίξ τοῦ σχολείου. ὦ! ἐντὸς ὀλίγου τὸ μικρὸν ἐκπαιδευτήριον θὰ εἶναι ὡς ἀρχαῖος μικρὸς ναὸς ἐντὸς ἱεροῦ ἄλλοις. Ἀληθῶς αἰσθάνομαι ἐνδόμυχον χαρὰν.

2 Νοεμβρίου. Χθὲς τὸ ἑσπέρας ὁ πρόεδρος τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἀποτεινόμενος πρὸς ἐμὲ ἐνώπιον πολλῶν πολιτῶν εἶπεν ὅτι ἀπὸ τινῶν ἐβδομάδων ἡ τιμὴ τοῦ σάπωνος ὑψώθη ἐνταῦθα ἕνεκα τῆς μεγάλης καταναλώσεως, καὶ ὅτι πταίω ἐγὼ διὰ τοῦτο ἐννόησα τὸν ἀστεισμόν του καὶ εὐχαριστήθην· ἀλλ' ὁ Δ... ὅστις δὲν ἐφεῦρε τὴν πυρίτιδα, ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν διὰ τὴν ἰδικὴν μου ἐνοχλήν. Ὁ Π... τῷ ἀπεκρίθη· «δὲν βλέπεις τί κακὸ γίνεται; ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου, τὰ ὅποια ἄλλοτε ἔπασχον ὑδροφοβίαν, τώρα ἀναγκάζουν τὰς μητέρας των καθ' ἑκάστην νὰ τὰ νίπτωσι μὲ σαποῦνι . . . »—Ἄ! Ἄ! ἐπανέλαβεν ὁ Δ... ἀλλὰ δὲν ἤξεύρετε, ὅτι ὁ ἰδικός μου Γιάννης θέλει τώρα, κύριε διδάσκαλε, σώνει καὶ καλά, νὰ ἔχη ἰδιαίτερον τραπέζι διὰ τὰ βιβλία του καὶ διὰ τὴν μελέτην;—Καὶ ἀκόμη λοιπόν, εἶπον πρὸς αὐτόν, δὲν τῷ ἐδώκατε;—ὦ! τοῦ τὸ παρήγγειλα μάλιστα μὲ βιβλιοθήκην!

7 Νοεμβρ.—Ἀπὸ τοῦ Θεοκρίτου καὶ Μόσχου μέχρι τῶν ἡμε-

ρῶν μας πάντες οἱ καλοὶ καὶ οἱ κακοὶ ποιηταὶ παριστῶσι τοὺς χωρικοὺς καὶ ἰδίως τὰς χωρικὰς μὲ τὰ λαμπρότερα χρώματα. «Ἡ Δάφνη ροδόχρους. Ἡ Γοργὼ λευκώλενος καὶ παχεῖα. Ὁ Θύρσις Ἀπόλλων κτλ.» Ἐξ ἔσων ὅμως ἐγὼ γνωρίζω μὲ τὰ μάτια μου ἢ οἱ ποιηταὶ ψεύδονται ἢ ἡ φύσις μετεβλήθη ἐν Ἑλλάδι. Οὐδὲν σπανιώτερον εἰς τὰ χωρία μας ἢ παρειαὶ ρόδινα καὶ ὠλένα λευκαὶ καὶ στρογγυλαὶ καὶ μορφαὶ ἀπολλώνειοι. Πιστεύω δὲ ὅτι τοῦ φαινομένου αἰτία δὲν εἶναι ἄλλη εἰμὴ ἡ διαίτα, ὁ βίος καὶ ἡ ἠθικὴ μόρφωσις. Παρατήρησα ὅτι ὅλον τὸ ἐξωτερικὸν πλείστων παιδίων οὐσιωδῶς ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ κάλλιον μετεβλήθη, ἀφότου ὁ τρόπος τοῦ βίου αὐτῶν μετήλλαξε. Δὲν βλέπει τις τὸ ἄγριον ἐκεῖνο ἦθος τὸ ἀγροῖκον, τὸ ἠλίθιον μὲν εἰς τινα, σκαιὸν δὲ εἰς ἄλλα. Τὴν μεταβολὴν εὐρίσκω μεγαλειτέραν εἰς ἐκεῖνα τὰ παιδιὰ, ὧν οἱ γονεῖς πεισθέντες εἰς τοὺς λόγους μου ἐβελτίωσαν τὴν τροφήν, εἰσαγαγόντες εἰς τὸν οἶκον τὴν χρῆσιν τοῦ γάλακτος ἰδίως καὶ τῶν ὠῶν. Ὁ μικρὸς ἐκεῖνος Δημόπουλος ἦτο ὠχρὸς, ἢ μᾶλλον εἶχε χρῶμα χωματαένεο, ἦτο κατεσκληκῶς, ὧν δωδεκαετής· καὶ τώρα πῶς μετεβλήθη! Ἀλλ' ὁ πατήρ του μ'ἔλεγεν ὅτι ἀφότου ἐπρομηθεύθη τὴν μαλτέζαν, τὸ γάλα ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητον τροφήν τῶν παιδιῶν του, καὶ ὅτι τακτικῶς ἅπαξ μὲν τῆς ἐβδομάδος λούει τοὺς παῖδάς του πατόκορφα, καθ' ἑκάστην δὲ ὁ ἴδιος νίπτει τὴν κεφαλὴν, τὸν τράχηλον καὶ τοὺς βραχίονας αὐτῶν. Προσθέσατε τώρα εἰς αὐτὰ τακτικὸς περιπάτους, ὀλίγην γυμναστικὴν, ἐργασίαν ἐν τῷ κήπῳ τοῦ σχολείου, διήγησιν ἱστοριῶν τερπνῶν, χωρὶς νὰ εἶναι μάθημα, τὸ ὅποῖον πνίγει τὰ παιδιὰ καὶ τὰ κάμνει νὰ μὴ δίδωσι καμμίαν προσοχὴν εἰς τὸ περιεχόμενον, καὶ οὕτω βεβαιούται ὅτι ἡ υἡγεία, ἡ εὐεξία, ἡ καλλονὴ, ἡ ἡμερότης τοῦ ἦθους καὶ ἡ ἀγαθότης εἶναι ἀποτελέσματα καλῆς δηλ. λογικῆς διαίτης καὶ ἀνθρωπίνης ἀγωγῆς. Κατ' ἀρχὰς ἐδυσπίστουν εἰς τὰ θαύματα ταῦτα· ἐφαρμόσας ὅμως τὰ ἀπλούστατα ταῦτα παιδαγωγικὰ μέτρα πληρέστερα μὲν εἰς τοὺς δύο ἀνεψιούς μου, ἐν μέρει δὲ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τοὺς πλείστους τῶν μαθητῶν μου, ἐπίσθην ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἄνω ρηθέντων.

Ἐξαισία δὲ εἶναι ἡ τοῦ ἤθους μεταβολή! Ἐπαυσαν οἱ πετροβό-
λισμοὶ καὶ αἱ κραυγαὶ καὶ τὰ χυδαιότατα ἄσματα εἰς τὰς ὁδοὺς·
εἰς τὰς οἰκίας ἀντηχοῦσιν ἤδη ἄσματα, ἔχοντα ἔννοιάν τινα καὶ
μέλος οὐχὶ τοῦλάχιστον τουρκικόν· ἡ τῆς ἐνδυμασίας στολή καὶ
τὸ βόδισμα δὲν ἔχει ἐκεῖνο τὸ τραμπουκικόν, ὅπερ διασπεί-
ρει τὸν ἀπελπισμὸν καὶ προξενεῖ ἀηθίαν. Ἐὰ ἀποτελέσματα δὲ
ταῦτα ἐπετεύχθησαν ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ.

Ἐν πρῶγμα εἰς ἔκπληξιν μὲ ρίπτει· πῶς ὁ Γεροστάθης,
τὸ βιβλίον, ὅπερ πάντες οἱ διδάσκαλοί μας εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεία των,
δὲν κατώρθωσεν οὐδ' ἓνα αὐτῶν νὰ κινήσῃ εἰς τὸ νὰ
μιμηθῇ τὸν Γεροστάθην, τὸν ἥρωα τοῦ βιβλίου, ἔστω καὶ
κατὰ τὸ ἐλάχιστον, φέρ' εἰπεῖν εἰς τὸ νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς
του εἰς περίπατον διὰ νὰ ἴδωσι τὸ λαμπρὸν φαινόμενον τῆς ἀνα-
τολῆς τοῦ Ἡλίου!—Οὐδὲ τὸ ἄριστον λοιπὸν βιβλίον
ὠφελεῖ τὸν διδάσκαλον, ἐὰν οὗτος δὲν παιδα-
γωγῆθῃ καὶ ἐμπράκτως δὲν μορφωθῇ! Εἶθε νὰ μὴ
ἔχωμεν καὶ ἐκ τῶν διδασκαλείων τὴν αὐτὴν ἀκαρπίαν, ἣν καὶ ἐκ
τοῦ ἀρίστου παιδαγωγοῦ Γεροστάθου!

ΒΛ. Γ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ.

ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ.

ΠΡΟΒΛΗΜΑ.

(Ἐφ' α'. λύτη δοθήσεται ὁλόκληρος ἡ σειρά τοῦ περιοδικοῦ

« Ὁ Πλάτων »)

Ἰδιότροπός τις κεφαλαιοῦχος, καταθέσας ἐντόκως ἓν τινα ἴρα-
πέζην τὰ κεφάλαιά του ἐζήτησε συγχρόνως, ὅπως μετὰ τὴν λήξιν
τῆς προθεσμίας ἐπιστραφῶσι ταῦτα εἰς τινα τῶν συγγενῶν του εἰς
30 ἐβδομαδιαίας δόσεις, ὡς ἀκολούθως.

Νὰ κατασκευασθῶσι 30 κιβώτια διαφόρου μεγέθους· καὶ τὴν